I. A. CSSENDOWSKI

MILIJUNAR „Y"

554

ZABAVNA BIBLIOTEKA

1948 1

ZABAVNA BIBLIOTEKA
UREĐUJE DR. NIKOLA ANDRIĆ

F. A. OSSENDOWSKI

MILIJUNAR „Y“

PRIPOVIJEST O JEDNOM
CRNAČKOM SIROČETU

KOLO XLVI. ZAGREB 1933. KNJIGA 554.

NAKLADA ZAKLADE TISKARE NARODNIH NOVINA

JEDINI AUTORIZOVANI PRIJEVOD NA HRVATSKI JEZIK
S POLJSKOG PREVELA
Dr. ZDENKA MARKOVIĆ

Od istog poljskog pripovjedača izašlo je u „Zab. Biblioteci“ još jedno omladinsko djelo: *„Život i doživljaji majmunčeta“*. Sliku pripovjedačevu i prikaz njegova rada naći ćeš u knjizi: *„Robovi sunca“*.

MILJONER „Y“

GLAVA I

SIROČE

Imao je dvanaest pramaljeća, a odijelo i ime — najkraće što je na svijetu moguće.

Sva se njegova odjeća sastojala od uska pripaska oko bedara, a ime mu je bilo — Y. Samo — Y.

Osim toga bio je taj mali crnčić vrlo valjan, jak i dosjetljiv crnački momčić.

Cijelo mu se selo smiješilo. Staro i mlado. Šta više, i oni malobrojni crnački ružni psi kudraši, kad bi ugledali dječaka, pritvarali bi gladne oči i mahali repovima.

Pa nije ni čudo: Y-a su držali pravim sinom seoca, i to njegovim dobrim sinom. Dobrotu je on vraćao dobrotom.

Njegova okrugla, jaka glava, pokrivena crnim, oštrim kovrčicama, poznavala je zahvalnost, koja je živjela u njoj i zaslađivala mu gorčinu tužnih uspomena.

Oca mu, bijednoga ribara sa Nigera, ugrabio je krokodil. Grabežljiv, drzak gušter odvukao ga u vodu i prožderao ga.

Mati mu, uvijek nasmijana Barehe, umre malo zatim. Izgrizoše je u džungli muhe *tsetse*. Dugo je bolovala od spavaće bolesti, dok se zauvijek nije rastala sa svijetom.

Y ostade siroče. Crnci su samilosni ljudi, premda svi od njih ne znaju, da je Hrist, Sin Božji, naučavao ljude da ljube bližnjega svoga kao samoga sebe.

Stanovnici sela Rugare pobrinuli su se za nj. Stanovao je, gdje je htio. Jučer — u kolibi od trske kod ribara Soko-a, danas — u šiljastoj bambusovoj kućici Buli-a, koji se bavio lovom, a sutra — opet pod drugim krovom. Odgajao se s ostalim dječacima. Hranili su ga kao i svoju rođenu djecu. Jeo je kašu od *manjoka*[1]) ili prose, juhu od riba, banane, *mangi*-e,[2]) naranče ili *papaje*.[3]) Na blagdane se častio kokoškom, pečenom na ražnju, ili ulovljenom divljom bisernicom. Po tečne kokosove i paomine orahe polazio je skupa sa svojim vršnjacima u džunglu oko gorja Halaru i — jeo ih, koliko se dalo.

Provodio je život slobodan, bezbrižan kao ptica.

Hodao je brzo i pruživo, kao da ga nose nevidljiva krila. Nasmijan, blag, premda okretan i jak, nikad se nije svađao ni tukao s drugom djecom. Nitko nije znao, da dječak nosi u srcu svome nešto, što je za nj postalo »životnim propisom«. To mu je naknađivalo brižno odgajanje, koje stječu u roditeljskoj kući bijela djeca. O takvu odgajanju nisu crnci nikad ni čuli.

Tko je upravljao životom maloga Y-a?

Bila je to zahvalnost i vedra radost, neprekidan osjećaj velike sreće.

[1]) Manjok, hranjiv korijen tropske jedne biljke iz roda mliječika.

[2]) Mangi, plodovi drveta, koje je dovezeno iz Južne Amerike, sasvim već običajno u Africi.

[3]) Papaje, drveće, kojemu je sočan i hranjiv plod po obliku i teku sličan dinji.

Osjećao je on zahvalnost za sve one crne žene i muškarce iz Rugare zato, jer su ga prigrlili kao da je bio njihov rođeni sin i jer su mu se smiješili i dijelili s njim sve, što su imali.

Radovao se, kad je užareno sunce plovilo modrim svodom neba, i kad je onda, čim bi iz džungle dopuzale sive pare, zlatom i grimizom

škropilo krune paomâ i zakržljale svinute krošnje *baobaba*.[1])

Veselio se vidjevši oblake, koji su poprimali oblike divova i nepoznatih nekih grdosija s tjelesinama, koje su se širile preko polovine neba. Skakao je i pljeskao rukama, kupajući se u potoku, koji se izlijevao u Niger.

Radosno se smijao, kad su se iz tamnih oblaka izlijevali mlazovi tople kiše, slični dugačkoj kosi.

[1]) Baobab, jedno od najvećih drveta u Africi.

Brzo je shvatio, da se radosno raspoloženje i osjećaj sreće može izgubiti, ako se drugima nanese bol ili neugodnost. Zato se nije ni svađao, ni prijetio šakama, ni prostačke riječi govorio, nije krao pilića, duhana ni šećera, kako to često rade druga djeca.

Zahvalan je bio ljudima i još nekome drugome. On to drugo biće nije poznavao, ali je u svakom času svoga života osjećao Njegovu zaštitu.

Stari su ljudi zvali to biće Tenga i pričali, da je to moćan duh, koji je gdjekad dobrostiv i naklon, gdjekad gnjevan i ljut, a stanuje u dubini zemlje.

Y je dugo tražio Tengu. Pod starim je, istrulim baobabom nekoliko dana kopao zemlju, ali Tengu nije našao, premda je jama bila vrlo duboka. Namjerice je odlazio u gorje Halar i spuštao se u najdublje klance. Vlažno je tamo bilo i odisalo je pliješnju i gnjilim, istrulim drvetima, a tišina je vladala, da je dječaka hvatao strah.

Jednom je tamo poplašio opreznoga i uvijek budnog *servala*,[1]) ali Tengu nije nigdje ugledao.

Iza toga besplodnog istraživanja promrmljao je sam u sebi:

— Ha! Zašto bi taj silnik stanovao baš u zemlji? Ta ja ga osjećam u sjaju rijeke, u pjevu ptica, u lazurnom nebu, u zrakama sunca i u trepeljivu sjaju zvijezda. Silnik je taj duh, te je u isti čas svuda!

Utvrdivši to, nije on više to nevidljivo, dobrostivo biće nazivao ni silnim duhom, ni Tengom. Nasmiješio mu se i šapnuo sa zahvalnosti i nježnom ljubavi:

— Uzvišeni!...

Kako je htio biti dostojan sreće, koja ga je zanosila, zakleo se sam sebi, da se nikad nitko ne će potužiti na maloga Y-a, koji tako radosno živi pod

[1]) Serval, vrsta velike divlje mačke, koja ie veća od risa.

zaštitom »Uzvišenoga« i dobrih stanovnika Rugare.

Dječak se nije samo zakleo, već je i radio tako, kako je smislio: brz je bio svakome pomoći, odazivao se svakoj molbi i nikome nije odbijao nijedne usluge.

Jednom je spasio cijelu porodicu bolesnoga i slabunjavog Malikora.

Desilo se to prije četiri godine.

Seocem je prolazila karavana poštanskoga činovnika, kojemu je putem obolio gončin. Činovnik je zatražio od starijih u selu, da mu bolesnoga slugu zamijeni bilo tko od stanovnika Rugare.

Seljaci su stali očajavati. Ta, eto, prije nedjelju dana prestale su silne kiše i sad se valjalo požuriti s oranjem i sijanjem. Kad sunce isuši zemlju, onda i zrno, bačeno u brazdu, sahne. Svaki je, dakle, stanovnik sela radio i znojio se na oranici svojoj od zore do zapada sunca.

Težak je to bio rad.

U tom razdoblju kišâ poizrasli su na poljima gusti grmovi i visoka, bujna trava. Motikama i nadžacima isiječen je i iskopan korov i šikarje. Svinutim granama i čvorugama baobaba, koje su im zamjenjivale plug, orali su zemlju i odvaljivali plitke brazde na njoj. Crnci nemaju tegleće marve, već se članovi porodice upreže u taj praplug i vuku ga po ugaru. Žene bacaju zrno u brazde, a djeca ih zagrću zemljom. Dogodi li se, da crnački ratar ne posvršava poslove u pravo vrijeme, onda mu glad zaviri u kolibu...

Činovnik je sve to znao, ali nije htio da o svemu tome išta čuje. Opazio je Malikora i zaželio da on krene s njim u daleko naselje, do kojega je bilo pet dana hoda. Malikoro zaplače...

Tada Y pristupi činovniku.

Uz pomoć tumača objasni mu, da je Malikoro bolestan i da nema snage, ali zato on, Y, ima snažne ruke i umjet će da zadovolji bijeloga *nuri*-ja (gospodina), premda je još rastom malen i ima tek dvanaest godina.

Takva se ozbiljnost odražavala u licu dječaka, a u glasu je njegovu treptala tako žarka molba, da je činovnik mahnuo rukom, izrekao neku kletvu, ali je ipak pristao na to.

Y krene s karavanom, ali se nije baš brzo vratio u rodno selo.

U Rugari se pojavio tek poslije godinu dana.

Cijelo mu je selo izašlo ususret. Žene, djeca, šta više i stari crnci začuđeno su motrili dječaka. A psi, što su postali još čupaviji, zavijajući razbjegli se u grmove.

I imali su, zaista, čemu da se čude!

Y je u bijelim hlačama i kaputiću, u bijelim cipelama i slamnom šeširu s modrom vrpcom, šetao i pjevao veselu pjesmicu . . . englesku.

Crnci su ga okružili, a dječak, komu su se blistali zubi i bjeločice prepredenih očiju, stade pričati.

A bilo je sve to tako čudesno, da je pričao tri cijela dana!

Seoce je tako saznalo, da su bijeli *nuri* i njegova *madam* zavoljeli Y-a, a i on je zavolio bijeloga *nuri* i bijelu *madam*.

Isprašivao im je odijelo, čistio obuću, vodom i kredom prao im i bijelio šešire i platnene cipele; glačao im pod, prao i gladio rublje; pomagao kuhaču kod kuhanja i zabavljao se sa sinom bijeloga *nuri* i bijele *madam*.

Oni su ga zato hranili, odijevali (premda mu to baš nije bilo osobito prijatno) i učili ga engleski (a ni tome se baš nije osobito radovao!)

— *I am a black and polite boy*[1]) — rekao je ponosno i dodao: — Naučili su me čitati i pisati! To je — divna, krasna vještina!

Rekavši to, stade prstom u pijesak bilježiti neke čudne znakove, mrmljajući pri tom:

— A, b, c, d . . .

Stari crnac, najstariji u cijelom seocu, mahao je glavom i uzdisao. Hroma Bisir ga upita:

— Reci, mali Y, kako si ti to sve naučio?

— O, to je lako! — reče dječak. — Malo rada, malo pameti i — već znaš! Mnogo je teže gladiti rublje! O, mnogo teže!

I nasmije se glasno.

— Spočetka sam nekoliko puta željezom opržio košulje nuri-ja i kućne haljine svoje madam, a

[1]) Čitaj: Aj em e blek end polàjt boj. što prevedeno s engleskog znači: Ja sam crni pristojni dječak.

ujedno sam i sebi opekao prste ... Tek potkraj naučio sam gladiti rublje, kako valja ...

Crnci nisu razumjeli, što mogu značiti tako neobične riječi kao: košulja, kućna haljina, željezo, koje nikad nisu čuli. Y se trudio da im to objasni, ali ipak nisu razumjeli.

Dječak se opet udomio u Rugari i svima se činilo, kao da nikad nije ni napustio selo. Kao i prije, on se svuda prometao, neprestano nešto radio, pomagao, savjetovao.

Seljaci su ga nazvali kratko *hyg*, a to znači — seoski knez i to zato, jer je Y u ime njihovo engleski govorio sa činovnicima, koji su u selo dolazili ubirati porez. Stari Kalli, naime, nije razumio engleskih riječi i mogao se služiti jedino materinjim jezikom Bambarâ. A taj opet nisu znali činovnici.

Y je drugovao sa svima u Rugari, ali je ipak najviše volio mladoga, odvažnoga Soko-a, koji se poput svoga oca bavio ribarstvom i lovom.

Nitko nije bolje od njega pleo mreže od kokosovih vlakanaca i tankih bambusovih niti; nitko nije točnije pronašao običaje ribâ u Nigeru ni promišljenije nastavljao za njih »vrše« kao što nije nitko spretnije od njega lovio *kešre* (vrst riba) na udicu. Od Liambe do Ruhe nigdje nije bilo vještijega ribara od Soko-a, niti se za takvoga čulo.

I upravo s njim je mali Y svake noći izlazio u lov.

Obično bi sjeo uz kormilo, pa bi kratkim veslom u rukama upravljao lakim, spretnim čamcem, gledao i učio od ribara.

Naročito ga je privlačio lov na one najveće ribe s pomoću östi.

Soko bi kretao na takav ribolov za najcrnije noći, kad nije bilo mjeseca. Posadivši svoga malog prijatelja kod kormila, puštao je lađu na vodu tako

tiho, da Y nije mogao razabirati ni šum šljunka, ni zapljuskavanje valova.

S kljuna lađe visio je iznad vode košić od žice, u kojemu je plamtjela luč.

Krug svjetlosti probijao je bistru dubinu Nigera i treptao na samom dnu, koje je bilo zamuljeno ili obraslo vodenim biljem, gustim poput kose.

Soko, oboružan dugačkim bambusovim prutom, koji se svršavao trozubnom, željeznom oštricom, nepomičan kao kip, stajao je na prednjem dijelu čamca i motrio u dubinu. Od vremena do vremena uzdigao bi ruku, a tada bi Y sustavljao čun u njegovu polaku kretanju i sav bi drhtao u očekivanju ...

Ribar se ispruživao i sve je više uzdizao ruku s östima.

Prošao je čas, i ona je nepomična pojava stala da kratkim, ali silnim zamahom baca bambusov prut kao strjelicu iz napetoga luka. Osti su iščezavale u tamnim dubinama.

Soko nije nikad promašio. Bambusov bi prut isplivao, zaronio i opet se pojavio na površini rijeke. Ribar ga je hvatao, i, poduprijevši njegov kraj o svoje rame, pritiskivao bi östi na dno. Za kratak je čas nekim kukastim oruđem izvukao ribu, koja je treptjela na oštru šiljku.

Svršivši ribolov, dječaci bi se vratili na obalu; lađicu su izvukli na pržinu, a oni se dali na počinak baš uz neku visoku provaliju među stijenjem, nad koju su se spuštale grane akacija i lišće *dum*-a (patuljkaste, niske paome).

Ležali bi na slamnom prostiraču i tiho čavrljali. Soko je pričao o svojim doživljajima, a dječak ga zanesen slušao.

Zaspali bi obično tek onda, kad su jata malih bijelih čapalja prolijetala zrakom lepećući krilima i tiho cvrkućući. Na dalekim barama krištali su

crni patci i graktali glupi, proždrljivi *kormorani* (morski gavrani). Od vremena do vremena, narijetko, nešto je dugo uzdisalo, a tada bi se čuo glasan pljusak vode. Val bi se dovaljao na kamenje i sičao bi na šljunku.

Soko je šapnuo Y-u:

— To je *mali* — hipopotam (morski konj) izronio glavu na okuki rijeke i zanjiskao.

Znali su to plahi ždralovi i rode, koje su se gnijezdile po otočićima, obraslim grmovima, pa su prekidano uzbuđeno klokotale.

Poskakivale su iz vode ribe, koje su lovile noćne leptire i padale opet u dubinu uz jak, glasan pljusak.

Jedva što se zora stala probijati kroz maglenu zavjesu parâ, probudila su se već njih dvojica, izvlačili motke s kukama, pregledavali vrše, bacali lovinu u koš i vraćali se u selo: Soko — svojoj starici majci, a Y — k svima zajedno.

O, Soko je bio pravi uzor za Y-a, to mlado siroče.

On ga je naučio plivati i roniti tako okretno i duboko, da bi dječak bio umakao krokodilu, kad bi ga ovaj stao goniti; on mu je također naznačio mjesta, gdje vole prebivati *lamantini* (krave morske, vrsta kita, koji živi u slatkim vodama), i gdje se može doplivati do njih i probosti ih kopljem.

Soko je pokatkad vodio Y-a sa sobom i u džunglu.

Zajedno su se šuljali za antilopama, mamili ih i strijeljali na njih iz lukova; natjeravali su stada divljih svinja u duboke uvale i prekrivene jame, boli ih kopljima, ili im razbijali glave nadžacima.

Jedino onda, kad je Soko polazio da uhodi za leopardima i panterama, nije htio sa sobom voditi maloga prijatelja.

— Kad poodrasteš, poći ćemo zajedno, mali *hyg!* — govorio bi mu blagim glasom. — Leopard

je lukav razbojnik. I sâm moram biti pred njim na oprezu, pa bi mi zato bilo teško paziti i na tebe. Pričekaj još koju godinu...

Y bi uzdahnuo, ali je morao čekati.

Tada, jednoga teškog, vrućeg dana u mjesecu veljači, kad je sunce bjesnilo sipajući na zemlju snopove plamenih trakova, od čijega se daha opareno lišće na drveću savijalo, tamnjelo i opadalo, baš se taj naš Y, dvanaestogodišnji crnokožni dječak, našao pred kolibom seoskoga starješine.

Stari Kalli počeo je govoriti nekako sumornim glasom, gledajući u zemlju:

— Ovogodišnje kiše nisu bile obilne i prestale su naglo, prije vremena... Zemlja se brzo osušila i dala slab plod... Glad nam zaviruje u kuće, a do nove žetve ostaje još pet mjeseci... S mukom ćemo jedva prehraniti odrasle, malu djecu i djevojčice... Skupite se, dječaci! Morate poći u džunglu i sami sebi pomoći! Neka vam Tenga bude milostiv!

Iza časa šutnje doda veselijim glasom:

— Sve će biti dobro, jer će Y poći s vama, dječaci!

Priprave su bile kratke.

Dječaci su ponijeli sa sobom kotliće, dva nadžaka, staru ribarsku mrežu, kremen s gubom, vrećicu soli, lukove sa strelicama i — krenuli u svijet.

Na čelu te male čete išlo je siroče Y, koje se naglo uozbiljilo, zaokupljeno odgovornošću svoje obaveze.

Glava II

U DŽUNGLI

Dvadeset i pet dječaka — od deset do četrnaest godina — probijalo je sebi put kroz džunglu. Kakvih desetak koračaja pred njima stupao je Y, kojemu je uz bok išao njegov najbolji prijatelj domišljati Llo.

Bio je to desetogodišnji dječak, debeljko i veseljak. Usta mu se nikad nisu zatvarala, oči se neprestano smijale, a zubi ljeskali. Osim toga je bio glasovit sa svoje dosjetljivosti. Nitko nije znao tako dobro kao Llo stavljati zamke divljim biserkama, jarebicama, malim naprasitim gorskim kokama, šta više, i opreznim dropljama.

Dječak je isto tako pronašao siguran način, da se polja manjoka i prosa očuvaju od grabežljivaca. Majmuni, — ružni *babuini* sa pasjim, zlim gubicama, pojavljivali su se u čoporima, navaljivali na polja, uništavali hranu ubogih, crnih ljudi. U tren oka znalo je dvije do tri stotine ovakvih gadova uništiti i izgaziti polja prosa ili gredice manjoka i kozlinca. Ništa nije moglo da očuva seljake od napadaja tih štetnih napasnika, koji su se sakrivali u džungli.

Llo je izmislio za *babuine* sigurno sredstvo.

Otrgnuo bi nekoliko velikih tikava, isušio ih na suncu i izdubao, ostavivši u njima samo jedan otvor, tako uzak, da je u nj jedva mogla ruka majmunova. U unutrašnjost tikava stavio je Llo meku — komadiće manjoka, poškropljene medom.

Porazmjestivši na polju te čudne stupice, on se s drugovima posakrivao u obližnje grmove i vrebao. Miris meda primamio je *babuine* i oni bi doletjeli u polje. Najjači pojedinci, stari mužjaci, od-

mah su nanjušili tikve, stali zavirivati u njihovu unutrašnjost i pružati jezike u njih. Ne mogavši doseći poslastice, ugurali bi u tikve dugačke ruke i zgrabili manjok. Ruke, stisnute u šaku, držale su plijen i nisu mogle da kroz otvor izađu.

Vidjevši to Llo, skočio bi sa svojim drugovima iz zasjede.

Krik i zvižduk poplašio bi čopore tih razbojnika. U divljim skokovima pobjegli bi majmuni prema džungli, bijesno rokoćući. Za ženkama su trčali mužjaci strašno vrišteći, bacajući se, padajući i opet s mukom uspravljajući se. Dječaci su pucali od smijeha. Nijedan od *babuina*, koje je domamio med i koji su svom silom nastojali da izvuku mëku, nije se dosjetio, da ju je trebalo ispustiti iz stisnute šake, već su bježali vukući za sobom tešku tikvu, koja je dizala buku.

Crnčići su polovili pomamne i lakome majmune, svezali ih gipkim lianama (vrstom penjačica) i predali zarobljenike seoskom starješini.

Crnci se očajno bore s majmunima, koji im čine silne štete. Seoski knez odluči poubijati *babuine*, koje je ulovio Llo. Dječak je jedva izmolio, da mu dade dva majmuna rekavši:

— Vidjet ćete, da ću ja od njih načiniti najbolje čuvare, ho, ho!

Kad je Llo dobio dva babuina, počeo je s njima izvoditi takva čuda, da se cijelo selo hvatalo za trbuh od smijeha.

Najprije je svečano odjenuo majmune: obukao im crvene hlačice i zelene košulje, što ih je na brzu ruku sašila hroma Bisir od krpica, koje je sačuvala kao uspomenu na ona vremena, kad je služila u naseobini kod »bijelih«.

Kad su *babuine* zagrnuli crvenom i zelenom tkaninom, Llo im je objesio o vrat zvončiće, obojadisao im gubice bijelim i crvenim prugama i, prerezavši uzicu, kojom su bili sputani, pustio ih na slobodu.

Majmuni se dadoše u bijeg; sve su brže odmicali podjareni poklicima i zviždućima crnačke gomile, te preneraženi šarenim krpicama perkala i dubokim zvukom svojih zvončića. Kao da su ti razbojnici bježali pred samim sobom, bojeći se i dotaći šarenih odijela i zvonkih kuglica na vratu.

Jedva što su stigli u šumu, započe nova, još zanimljivija komedija.

Cijeli čopori *babuina*, koji su bili u zasjedi na drvetima, opazivši nepoznate neke crveno-zelene nemani, koje su zvonile i kojima su gubice bile živo isprugane, dali su se u bijeg uz rokot, škripu i pisku.

Zaplašeni majmuni bježali su za njima, jer su htjeli da se pridruže čoporu.

Halabuke je brzo nestajalo, dok nije za čas sasvim iščezla, jer su preneraženi majmuni bježali glavom bez obzira i sve se dublje gubili u džungli.

Cijele godine poslije toga nije nijedan *babuin* ni zavirio više u Rugaru. Kad su crnci opazili, da su se ovi štetočinje opet stali kretati u blizini sela, ponovili su majstoriju Llo-a i opet su neko vrijeme imali mira.

Domišljati i dosjetljivi Llo stupao je sada uz Y-a. Postao je njegovim pobočnikom i nekim zamjenikom.

— *Rru*,[1]) poslušaj moj dobri savjet! — govorio je dječak dotaknuvši se ramena prijateljeva. — Nikada nemoj sâm razgovarati s našim dječacima! Ne čini toga, ako hoćeš, da te slušaju. Ja ću četi objavljivati tvoje zapovijedi. Tebe oni moraju štovati, a pomalo te se i bojati. Moraš biti dobar, pravedan, ali — dalek. Tako dalek kao Tenga ...

Y je shvatio, da mu Llo mudro savjetuje.

U Rugari su svi ispunjavali zapovijedi seoskoga starješine zato, što se stari Kalli rijetko kada pokazivao susjedima, te nije gotovo ni izlazio iz svoje prostrane kuće, koja je imala naokolo verandu na stupovima i prava, od istesanih dasaka zbijena vrata, koja su se zatvarala zasunom. Nitko nije ulazio u unutrašnjost kuće staroga *hyg'a*.

Kad je Kalli izdavao zapovijedi, ili kad je imao da dade kakav savjet susjedima, koji bi došli k njemu, pojavio bi se na verandi pred kućom i kratko, odrezano izgovarao pojedine riječi.

Svi su ga štovali i bojali se Kalli-jeva gnjeva, premda je to bio dobroćudan, blag i miran starac.

I tako je, držeći se savjeta Llo-ova, mali vođa posjedovao najveću tajnu vladanja — čar.

[1]) Rru, vođa u jeziku plemena Bambara.

Uvjerio se o tom istoga tog dana, sat prije zapada sunca.

Četa je već s mukom stupala.

Sparni zadah džungle, u kojoj je u polusutonu, što se nikad ne raspršuje, vladala žega i zapara, izmučio je dječake. Davno su već izgubili staze, izgažene stopama ljudskim. Sad su se djeca morala probijati kroz žbunove, zamršene i opletene biljkama penjačicama; sve su češće krčili sebi put nadžacima. Glad je već stao moriti putnike. Gdjekoji je već od dječaka bio blizu da zaplače.

Llo se tada iznenada pojavi iza leđa bratstva, koje se polako vuklo.

— *Rru* zapovijeda, da se tu zaustavimo i da zapalimo oganj, — reče on kratko i odlučno.

— A gdje je Y? — razlijegoše se pitanja.

— Vođa će se odmah vratiti, — odvrati Llo istaknuvši te riječi, a u licu mu zaigra neki tajanstveni izražaj.

Zaustavili su se upravo na omalenoj poljani pod krošnjama silnih drveta.

Tamno je tu bilo, ali Llo ipak spazi neveliku baru, obraslu trskom i vikne:

— Skočite, momci, po vodu i ugrijte je na vatri!

U to je baš vrijeme Y bio već daleko.

Nije on uzalud jednom lutao sa Sokom u okolini takve džungle!

Dok je Y vodio dječake, povjerene njegovoj brizi, nije dizao očiju sa zemlje. Ovdje-ondje opazio je prošlogodišnje lišće, ispremetano, svježe izgaženo, zatim dugačke brazde u vlažnoj zemlji i napokon — upravo uz močvaru — duboke rupe 4—8—12—16—32.

Gramzljivo se nasmijao i pomno brojio.

Poznavao je te tragove.

Ostavilo ih je stado crnih šumskih antilopa, koje su dječaci rasplašili.

Ušuljavši se u šikaru, prignut, provlačio se kroz nju — bez ikakva šuštanja. Granje grmova klizilo je po njegovoj crnoj sjajnoj koži.

Pošao je, vidi se, daleko, jer, premda je naćulio uši, nije mogao uhvatiti ni najslabiju jeku glasova svojih drugova.

I opet obori oči prema zemlji.

Iznađe tragove antilopa, koje su se svojim papcima jedva takle gnjila, vlažna lišća. Životinje su morale biti blizu i polako su odilazile.

O! Na ovom su grmu obrstile pače mlado granje...

U taj se čas crven pramen sunca, koje je zalazilo, probio kroz krune drvetâ i rasvijetlio omanju livadu, pokritu niskom, tvrdom travom.

Y se zakloni u grmlje, pričvrsti strelicu o tetivu luka i poče čekati prisluškujući. Tamo negdje s desna

dopre do njega prekinuto, duboko meketanje. To se javljao mužjak antilope.

Dječak prisloni ruku na usta te uze isprekidano i tužno blejati. Mužjak je odmah uzvratio, misleći da ga to ženka zove.

Y zableji još jednom, ali još kraće i tiše.

Napne luk i — uze čekati.

Meket mužjaka postade sve nestrpljiviji i sve bliži.

Za čas zašušti nešto u grmlju, a iz güste ispruži tad tiho crnu glavu mužjak antilopa. Y ugleda plahe oči i uši, što su strigle na sve strane, naduvene nozdrve i male, oštre roščiće.

Ne nanjušivši ništa, iskoči mužjak iz grmlja i krene livadom osluškujući i sve nestrpljivije ričući.

Napokon prođe tako blizu crnca, koji je vrebao, da se puštena strelica cijelom duljinom svojom zarila u bok životinje. Mužjak divlje skoči, spotakne se i padne smjesta na koljena. Mali se lovac u tren oka nađe uz njega i zamahne nadžakom . . .

Pola sata kasnije crnčići su već okružili ognjište i pomamno udisali miris mesa, koje su pekli. Nekoliko koračaja dalje sjedio je Y, ozbiljan i nepomičan, naslonjen o deblo paome. Pred njim je, prignut prema vatri, čučao Llo i pekao komade antilope, nataknute na štapiće.

Četa je motrila Y-a puna štovanja i nijema oduševljenja.

Ako su ga u Rugari šaljivo nazivali »starješinom«, to je ovdje u džungli nenadano porastao do pravoga *rru*-vođe. Nijedan se od dječaka nije usudio približiti Y-u, koji je šutio zagledavši se u zlatne plamečke, što su treptjeli među zažarenim ugljenom.

Djeca su jela trgajući meso prstima i šaleći se. Nisu još mogli da okuse juhu, jer je posuda bila

odviše vruća, a zdjelice, koje su načinili od kokosovih oraha, nije nitko ponio sa sobom.

Pred ognjištem se tada pojavi Llo.

— Ne znate sebi pomoći! — vikne. — Vođa mi je naložio, da vam kažem, da nad vašim glavama širi grane *konde*.[1]) Pogledajte, koliko tamo visi oraha! Od njihovih ljusaka možete načiniti toliko malih zdjelica, koliko vam drago. Dakle: na posao!

Nekoliko se crnčića spretno popelo na drvo i za čas se cijela tuča od oraha sasula na zemlju. Raspucali su se uz glasnu huku, izbacivši iz sredine bijele oblačiće pahuljica, u kojima se zadržavala zrnca. Dječaci se, očistivši polutke oraha, bace na vruću juhu, koju su grabili iz kotlova »žlicama« od drva *konde*.

— Na počinak! — razlegne se kratka zapovijed Y-a.

Crnčići nabacaše još u vatru suha granja i odmah polijegaše jedan kraj drugoga.

Umorni i siti zamalo zaspe.

Oko ognjišta prvoga logora zavlada tišina.

Llo je stražio. Šetao je noseći na ramenu dugački nadžak sa širokom oštricom.

Y, naslonjen leđima o drvo mahagonija, sjedio je nepomično, šuteći.

Sam Llo nije znao, da li Y spava ili je budan.

Tajna, sve veća tajna okruživala je biće maloga vođe.

Y ipak nije spavao.

Sjedio je pritvorenih očiju i mislio. Od časa na čas bacio bi na ugljen, koji se pomalo gasio, po koju grančicu, a kad ju je oganj zahvatio, nanovo se zadubao u misli.

---

[1]) Pahuljice oraha k o n d e ili k a p o k a, nazivane „biljnom vunom", vrlo se mnogo upotrebljavaju u trgovini. Služe za punjenje madraca, jastuka i za druge tapetarske poslove.

Razmišljao je o tom, kamo da odvede svoje drugove, da preture to doba gladi zaparnoga ljeta.

Sjetio se pričanja Soko-a, da kroz džungle teče rijeka, koja utječe u Niger.

Do rijeke je bio dalek komad puta.

— Sedam će puta sunce izaći i sedam puta utonuti u daleko more prije nego se stigne do te rijeke, — govorio mu je nekad Soko. — Ribâ ima tamo toliko, da se sve svija od njihova tereta; lamantini leže na dnu, u gustom vodenom bilju; sve se moguće ptice gnijezde u šikarju na obali, a čopori različnih životinja dolaze na vodu . . .

Y odluči, da će svoj logor podići na obali te umišljene rijeke, samo je morao još promisliti o tom, kako će izdržati tih sedam dana hoda kroz divlju, i nepoznatu džunglu.

Nije, dakle, spavao, već je razmišljao o tome svom pothvatu.

— Dvadeset i sedam gladnih želudaca! — govorio je sam za se. — Nije mala stvar nahraniti takvu bandu, a moram ih ipak nahraniti i sretno dovesti do cilja.

Razbijao je sebi glavu cijelu noć, ali kad su crni majmuni s bijelim repovima i srebrnastom dlakom oko lica, dubokim svojim kreštanjem pozdravljali prvi osvit dana, još mnogo prije ptičâ, — on je već bio sasvim miran.

Stvorio je osnovu i znao, kako će je izvesti.

Tihim je glasom govorio nešto Llo-u, objašnjavao mu i savjetovao se s njim crtajući pri tom neke oblike na zemlji i blistajući očima.

Glava III

LOVOVI

Čim je sunce izašlo, Llo probudi dječake, rekavši im:

— Ustajte i kad se umijete, pojest ćete ostatke mesa i juhe.

Jedva što su pojeli doručak, priđe k ognjištu Y. Imao je na sebi lûk, prebačen o rame, a za pojas zataknut nadžak. Drugove je promatrao mirnim, ali strogim pogledom.

Svi su se nehotice digli i gledali u vođu.

Y diže ruku i stade im govoriti:

— Otvorite dobro uši i gledajte da razumijete, što ću vam reći! Cijelu sam godinu proveo među bijelim mudrim ljudima. Naučio sam od njih mnogo korisnih stvari. Znam, da oni nikad ne šalju svoje sinove u džunglu, jer ne poznaju nedostatak živeža. A znate zašto?

— Ne! — javi se nekoliko glasova.

— Zacijelo zato, jer su bogati, — doda četrnaestogodišnji Umaru.

— Reći ću vam, zašto, — nastavi vođa dalje. — Bijeli su ljudi mudri, pa su shvatili jedno, o čemu crni ljudi nikad ne misle. Kad naši roditelji sakupe mnogo prosa, manjoka i slatkih *patata* (vrsta krumpira), ili kad nahvataju u mrežama velikih, debelih riba, pozovu prijatelje, goste se i za čas pojedu sve. Bijeli ljudi ne čine to nikad. Oni misle na glad i štede hranu. Crni ne poznaju štedljivosti i zato im tako često prijeti glad.

— Eh! — promrmlja Umaru. — Ako se odmah ne pojede manjok ili patati, požderu ih štakori, a nepojedeno meso ili ribe gnjiju . . .

Y ga pogleda prijeka oka i odvrati:

— Govoriš tako, jer ne znaš, da za sve ima sredstava, kojima čovjek sebi pomaže, Umaru. Pričat ću vam o njima. Kad bismo spremali živež u smočnicama s kamenim zidovima i podom, onda se ne bi štakori i miševi dotaknuli ni prosa ni manjoka.

— A mesa? A ribe? — zapitaše svi unaokolo. — Sve bi to sutradan sagnjilo!

Y udari nogom i vikne:

— Bijeli ljudi razrežu meso i ribe na uske komade, koje stavljaju u dim i suše ih na zračnom mjestu. Tako se meso može vrlo dugo sačuvati. Ja sam ga jeo, — tečno je i hranjivo!

— A kako onda . . . — poče Umaru, ali ga vođa prekine i reče povišenim glasom:

— Od danas se valja latiti posla! Nakupit ćemo dosta živeža, koji će nam biti potreban za put. Odvest ću vas na obalu rijeke, gdje će svega biti u izobilju. Na posao!

Rekavši to, podijeli on dječake u dvije čete.

Jedan dječak ponese sa sobom mreže i zavuče se u grmove, koji su rasli uz močvaru. Y im je naime rekao, da je, vrebajući na antilope, vidio tamo omanje jezero.

— Mora da tamo ima riba; zato valja uloviti najveće među njima, izvaditi im utrobu i raspoloviši ih, povješati u hladovini, gdje ima promaje. Ostavljam vam Llo-a. Kad se vratim, reći ću vam, što imate dalje raditi. Sastat ćemo se ovdje poslije podne. Ne zaboravite ponijeti sa sobom palice, jer na obali jezera možete naići na zmije!

Klimnuvši glavom ostalim dječacima, Y ih oboruža lukovima i nadžacima i povede ih u unutrašnjost džungle.

Zašavši daleko, zaustavi ih, a sam šmugne u šikarje. Provlačio se njim bez šuštanja. Pomno je pregledavao mjesto. Izvježbanim, oštrim njegovim

očima nisu umakli tragovi antilopa, a poodgrizana zelen na zemlji jasno je kazivala, da tu ima i zecova. Y domala opazi, da se tlo počinje naglo spuštati tvoreći duboku uvalu. Takvo je nešto upravo i tražio, pa se stoga veselo nasmiješi.

»Sreća naša!« pomisli on i opet se tiho i oprezno dade na povratak. Sat kasnije već su tu prostranu uvalu, koju su u džungli pronašli, sa svih strana opkolili oboružani dječaci.

— Kad zatrubim poput ždrala, vi ćete poći naprijed sužujući krug. Različne će zvijeri početi oko vas bježati. Nišanite, dakle, dobro, da nijedna strelica ne bude uzalud bačena! Pozor, dječaci!

Izdavši tu zapovijed mladim lovcima, Y se zajedno s Umaru-om počeo spuštati na sâm kraj uvale. Jedva pođoše nekoliko koračaja, kad ih sa vršaka drveća pozdrave nemirnim kreštanjem veliki riđi majmuni.

Vođa namigne svome drugu i obojica se nasmiješe. Znali su već, da ih čeka plijen. Crnci rado jedu majmune, a osobito meso ovako debelih, riđih majmuna.

Majmuni nisu shvatili opasnost, koja im prijeti. Poskakali su na niže grane, počeli njima tresti, škrgutati zubima i ljutito vrčati.

Iz grmlja skoči crna antilopa tako blizu Umaru-a, da ju je dječak mogao sulicom doseći. Pala je probijena vrata.

Vođa je pažljivo osluškivao. Razabirao je različne glasove. Nešto je soptjelo i kao roktalo blizu njega; na drugom se opet mjestu čulo kako šušti grmlje, kroz koje se netko silom probija; ovdaonda šmugnuli bi mali blijedi zečići.

Naoko mrtva džungla počela je brzo oživljavati. Sa svih strana dopirali su glasovi rasplašene zvjeradi.

U kotlini se zapažalo sve veće kretanje. Zvijeri su htjele da izađu iz guštare, ali su svuda opažali i njušili ljude, koji su sa svih strana okružili to mjesto.

Antilope, veprovi s nakaznim gubicama, punima izraslinâ i sa savinutim »sabljicama« (kljovama), zečevi, divlje pjegaste mačke probijale se guštarom i uzmicale između drveta.

Y napokon stane i zaustavi Umaru-a. Obojica se sakriju iza debela drveća.

Vođa prisloni šaku ustima i nekako muklo, duboko zatrubi. Tim bi glasom bio mogao prevariti i najopreznijega ždrala.

Dječaci, koji su okružili kotlinu, krenu naprijed. Više se nisu ni sakrivali niti pazili da ne naruše tišinu. Išli su uz lomljavu grmova, koje su gazili, i uz prasak suhih grana, koje su pucale pod njihovim nogama, povikivali su i udarali lukovima o drveta.

Riđi majmuni prestrašeno poskakaše na zemlju i razbježaše se glavom bez obzira.

Dva su crnčića, ugledavši zvijeri, koje su se dale u bijeg, u isti čas odaslali strelice i tako dobro pogodili, da su se dva smrtno ranjena majmuna stala svijati po zemlji. Još je ovdje-ondje prekidao tišinu oštri zvižduk i trepet strijela.

Lov se započeo . . .

Antilope, veprovi, zečevi, mačke, majmuni, sitni *lemuri* (životinje slične majmunu) s golemim očima, šta više i dva pjegava pitona (zmije), sve se to uskomešalo po kotlini tražeći uzalud izlaz iz stupice. Odasvud su prema njima letjele strelice i bljeskale oštrice sulicâ.

Upravo uz drvo, iza kojega se sakrivao Y, pomoli se u grmlju jedan veliki vepar.

Nakostrušio je tvrde četinje na šiji, bijesno dahtao i mahao tankim repom, razasipljući oko sebe bijelu pjenu. Bio je tako uzbuđen, da nije ni nanjušio dječaka. Strigao je ušima i osluškivao. Od vremena do vremena muklo je samo zagroktao dozivljući druge svinje i mlade vepriće.

Y oprezno izvuče veliki nož, zamahne njim i udarivši ga u glavu, obori vepra. Taj se srušio ropćući i teško dišući.

Strijeljajući iz luka, dječak je ubio dvije antilope i divlju svinju.

Mali se crnci, ne prekidajući lova, napokon nađu u dnu kotline.

Y im naloži, da ponesu plijen. Pun radosti uvjeri se, da je plijen zbilja bio obilan. Dječaci su ulovili

četiri majmuna, osam antilopa, četiri vepra, pet mačaka i deset zečeva.

Jedan je dječak velikim nožem probo tromog pitona i zbog toga se osjećao vrlo ponosnim.

— A sada derite kožu s ubijenih životinja! — naloži Y.

Jedan dječak odmah prereže kožu na ubijenoj mački i stade je rukama odirati.

— Ma ne tako! — vikne vođa. Najprije morate odsjeći glavu svakoj životinji i rasporiti trup ne oštetivši kože!

— A što će nam te kože? — začudi se Umaru.

— Kasnije ćeš doznati, prijatelju! — odvrati Y i sam stade derati kožu s antilope. Dugo se mučio s njom, ali je vanredno svršio svoj posao. Kroz otvor na vratu izvadio je meso i kosti rasjekavši ih i polomivši nadžakom. Koža je ostala čitava, nigdje ni najmanje zaderana. Slična je bila vreći, na kojoj su visjele životinjske noge.

Malo zatim, poslije podne, dječaci su već natovareni mesom i kožama, stupali kroz džunglu. Na čelu toga odjeljenja, koračao je vođa prteći na leđima tovar koža; bio je kao uvijek šutljiv i zamišljen.

Napokon stignu u logor.

Vatre su se već davno ugasile, jer ni pod pepelom nije Y našao žeravice. Izdaleka, tamo od močvare, dopirali su glasovi drugovâ.

Y naloži da zapale vatru i da prigotove jelo od mesa mačaka i dvaju majmuna. Crnci nisu gadljivi, pa jedu svu zvjerad, čak i zmije.

Uz kotlove su se motala tri mala crnca, a ostali bili posjedali pod drvećem i pričali o svojim doživljajima nakon svršena lova.

Vođa dozove k sebi dječake i uzme ih poučavati, kako imadu razvjesiti kože i kako rezati meso, da ga kasnije stave u dim i osuše.

Obavivši to, požuri se on prema jezeru.

Glava IV

RIBARI

Dok je u kotlini trajao lov, veseli je Llo, dovedavši svoju četu do močvare, krenuo dalje. Put nije bio laki. Dječaci su doskora naišli na muljavo, barovito tlo. Visoki palučci, obrasli trskom, svaki bi im čas prepriječili put. Noge malih crnaca neprestano bi propadale u crnu treset. Padali su i opet se izvlačili iz blata hvatajući se za palučke i za grane kržljavih grmova. Neke su ptice uz strašnu kriku izlijetale iz trave i kružile nad glavama, tužno se dozivajući.

Nekoliko je otrovnih i neotrovnih zmija propuzalo je amo-tamo. Jedan je dječak ulovio crnu zmiju, palicom ju pritisnuo uz zemlju, a drugi ju odmah usmrtio. Bila je to *naja,* otrovni gmaz iz porodice naočarki, najopasnija zmija afrička.

Nakon duga napora stiže napokon četica dječaka do jezera; svi su bili zasopljeni i zamazani smrdljivim blatom.

Jezero, koje je do polovice bilo obraslo šašem i bambusom, sakrivalo se iza čvrstoga bedema drvetâ, kojima je korijenje stršilo uvis. U njihovoj guštari gnijezdila se jata zelenih papiga, koja su, krijeŝteći i kvačući, dočekivala neočekivane goste.

Jedan od starijih dječaka, trinaestogodišnji Boro, približi se Llo-u i šapne mu:

— Gle! Iz jezera istječe širok potočić. Možda on juri u kakvu rijeku? Ako se to jezero spaja s njom, — mogu se u njemu naći krokodili.

— Ah, tako? — zaklima glasom Llo. — Moramo biti na oprezu...

Ne časeći časa, odluči on da istraži jezero.

Znao je, kako se to radi. Crnci su poslije poplave Nigera pomno uvijek istraživali svaku veću kaljužu ili jarak, gdje je zaostala voda iz doba kišâ.

— Dječaci! — vikne Llo. — Spletite mi dugačko uže!

Crnci su neobično vješti u pravljenju užetâ. Pletu ih od tankih strukova bambusovih, a viju ih i od vlakanaca paome, trave i tankih grančica.

Dječaci se late posla. Narežu pregršt ukočene, tvrde trave i šaša, i za čas spletu dugačko, jako uže.

— Dobro je! — vikne Llo. — Odmah ću doći!

Dugo se šuljao među naplavinama, do trbuha zapadao u muljavu treset, psovao i soptao gunđajući nešto sam za se.

Dječaci su zadivljeno pogledavali Llo-a.

Bez sumnje je ušao u trag nekom plijenu, jer je skakao, sagibao se, mahao štapom i uzvikujući, prodirao dalje.

Napokon stane, obriše znoj i blato sa čela.

— Lakše je uhvatiti slona, nego toga gada! — vikne veselim glasom.

Vratio se, držeći za rep vrlo velikoga, riđega vodenog štakora, koji se bacakao. Životinju je nato svezao za uže i zamahnuvši njom po zraku, bacio ju na otvorenu površinu jezera.

Štakor je dugo plivao nastojeći da potrga uže, ali izmoren, poče najposlije tonuti. Llo ga privuče k obali i pusti na slobodu.

— Boro! — reče obrativši se drugovima. — Nijedan krokodil nije izronio da pograbi štakora. Dakle ih u jezeru ne će biti.

— I ja tako mislim! — odvrati malo crnče. — Kad bi ih i bilo, mi bismo ih rasplašili, pa bi polijegali po obali. Vole oni takve močvarne obale, obrasle travom.

— A sada počnimo! Dajte mi mrežu!...

Llo ju stane ogledavati.

Tužno odmahne rudastom glavom i prasne u smijeh.

— Kroz takva bi oka mogao da umakne čitav čovjek, a kamo ne bi riba! Hej, dječaci, na posao!

Moramo učiniti dobru mrežu, jer nam je inače sav trud uzaludan!

Mali crnci stanu iznova plesti mrežu, ali ovoga puta od sasvim tankih uzica, vežući od njih spretno jaka oka i krpeći poderanu mrežu.

Pregledavši je točno od krajeva pa do vrećice na dnu mreže, Llo izabere nekoliko najstarijih i najjačih dječaka i zajedno s njima zađe u vodu. Jezerce nije bilo duboko, a nije imalo ni zasjednički sakrivenih uvala. Mali ribari hodali su oprezno,

opipavajući dno bambusovim prutovima i vukući za sobom mrežu.

Domala im voda dopre do vrata. Nato uzeše plivati, držeći u zubima krajeve mreže, kojom su obuhvatili velik dio jezera.

Kamenčići, svezani na donjem kraju mreže, vukli su je na dno, a plovci, izrađeni od drva, pridržavali su gornje krajeve mreže na površini vode.

Dječaci su jedan za drugim izlazili na obalu, a sa svake strane ostala samo trojica u vodi držeći u rukama uzicu od oba kraja.

— Vu-u-ci! — zapovjedi Llo i skočivši sa dvojicom u vodu, stade bambusom udarati po njoj, skakati i zapljuskivati njom. Mali su ribari na taj način zatjeravali ribe u dugačku vrećicu vlâka, od kojega su išli krajevi mreže, koji su sačinjavali kao neku ogradu.

Dječaci su prihvativši uzicu vukli vlâk.

Dugo su se mučili, jer je promočena mreža postala teška, i svaki je čas zapinjala za granje, što je ležalo na dnu, a noge su im greznule u treseti. Ali uza sve to mali su crnci radili u znoju svoga lica i izvlačili mrežu sve malo pomalo. Nakon patnje od jednoga sata u vodi je ostala samo još vrećica.

Llo se pobjednički nasmiješi. Bio je siguran, da je plijen obilat. Dokaz tome bila je voda, koja se bučkala, i onaj pljusak u mreži, koji je postajao sve jači.

Neke su ribe iskočile iz vrećice na dnu i jakom snagom poskakale na obalu. Najmlađi dječaci omamljivali bi ih palicama.

Crnci nisu imali toliko snage, da izvuku cijelu mrežu. Prenatrpana je bila ribama i zato vrlo teška. Llo je to shvatio, pa je odlučio da se požuri, dok ribe ne rastrgaju vrećicu na vlâku.

Sa tri starija dječaka zađe on u vodu i stade iz mreže vaditi najdeblje ribe i bacati ih na obalu. Crnci su ih uz radosno klicanje ubijali palicama i slagali ih nasred palučka.

Vlâk je zahvatio najrazličnije ribe.

Najviše je ipak bilo dugačkih, žućkastih *fokena* sa košćatom okruglom ljuskom i sa nekoliko peraja na leđima, koje su se lijeno micale, zatim *krokro*-a, koji su bili oboružani oštricom na hrptu i onda veće od njih *kešr*-e[1]) s naježenim bodljivim hrptom, koje podsjećaju na naše grgeče, samo što su mnogo veće. Jedan od ulovljenih *kešra* bio je sigurno i metar dugačak, premda je Soko ulovio na *pâre*[2]) i dva puta veće.

Osim toga je Llo izvukao iz mreže dvije omašne brkate ribe, trome i nepomične.

— A! — klikne on radosno. — Dobar dan, brkeljo! Gledajte, dječaci, tko nam je došao u goste! *Doho*,[3]) dva *doho*-a! To je najtečnija, najmasnija riba! Imat ćemo od njih izvanrednu juhu!

Napokon izvukoše na obalu mrežu, znatno ispražnjenu. Između njenih »oka« treptjele su zapletene srebrne i zlatne ribe s velikim glavama, širokim trupovima, kratkim repovima i bodljikama na hrptu. Bili su to *baringi*, ribe tako obične u rijekama zapadne Afrike.

Kad su sav plijen iznijeli, dječaci stadoše iz riba vaditi drob. Povezavši u skupine male *baringe*, ribari krenu prema logoru.

[1]) Kešr, Evropljani je u Africi nazivaju „riba — kapetan", naraste i do 1·8 metra.

[2]) Pâri, uže sa stotinu udica, koje se spuštaju na dno. Hrvatski primorci to zovu „palingarima".

[3]) Doho, riba koja oblikom podsjeća na našega soma, premda nije tako velika.

Uz veselo klicanje pozdrave ih lovci, s kojima su se putem sreli.

Ribari, izmučeni i izgrizeni od nasrtljivih obada i moskita (tropskih komaraca), najviše su se obradovali kotlićima, iz kojih je već sukljala para, što je tako tečno mirisala.

Šta više, ni Llo nije mogao da se obuzda, te se, zaboravivši sasvim na svoj čin vođina pobočnika, prekobacio preko glave.

Crnci posjedaše da se okrijepe.

Pod krošnjama visokih drveta zavlada tišina. Razabiralo se samo mljaskanje usnica i teško disanje dječakâ, koji su halapljivo jeli.

Postrance, pod drvetom, sjedio je zamišljen Y. Izraz njegova lica bio je zabrinut. Znao je on, kakve mogu da budu posljedice sunčanih zraka njegove domovine. Koliko je već puta vidio, da se ubijena životinija ili iz vode izvađena riba u podnevno doba pokvarila već za nekoliko časaka. Valjalo se odmah latiti posla, ali je vidio, da su dječaci sasvim iscrpeni. Zaslužili su odmor. Što da učini?

Y nije mogao dopustiti, da toliko dobrih riba propadne.

Zato ustade i priđe k logoru.

— Tko mi od vas, dječaci, hoće pomoći da posolimo i spremimo ribe? Znam, da ste izmučeni, ali moramo, makar uz najveći napor, sačuvati ovaj plijen, da se ne pokvari.

Pet starijih dječaka i vazda pripravni Llo dignu ruke.

— Dobro! Hvala vam! — dobaci im on kratko i obrativši se drugima, doda: — Dajem vam dva sata odmora, a zatim opet na posao!

Pošavši za vođom trojica su dječaka parala ribe po polovini duž leđa i vadili iz njih hrptenjaču, drugi su meso solili i vješali ga na užeta.

Y je uz pomoć Llo-a dotle sjekao tanka drveta i bambuse. Pogledavši na hrpe ribâ, stade graditi kolibu.

Kad je zbio čunjastu drvenjaru, naloži Llo-u da ju pomno oplete i ovije granjem, a sam iskopa u njoj jamu.

Radili su dugo. — Tada Y pogleda na nebo. Sunce se već stalo spuštati na zapad.

— Ustajte! — vikne drugovima, koji su spavali. — Uzmite nadžake! Treba da što više nasiječete granja *ahi* (mimoze), i to što brže!

Sad su u džungli stali odjekivati udarci teških nadžaka i lomljava grana, koje su padale. Nekoliko je dječaka vješalo već po kolibici komade mesa i ribe. U jami, koju je iskopao Y, napalili su vatru, na koju su nabacali svježega granja. Gust dim smole napuni kolibu i pukotinama stade probijati iz nje.

— Llo! — reče vođa. — Odredi stražu, koja će cijelu noć dometati granje u vatru. Do jutra ćemo naše zalihe sušiti u dimu.

U poslu nisu dječaci ni opazili, da se mrak već stao spuštati.

I opet se rasplamtjele logorne vatre, zadimili se kotlići, u kojima su se kuhali baringi.

Nad kotliće se nagibao jedan dječak i bacao nešto u njih.

— U džungli sam našao grm crvenoga bibera, — reče on drugovima, koji su blizu sjedili. — To je dobra mirodija!

Crveni biber, koji peče u ustima i u grlu, vrlo je omiljen dodatak jelu crnih ljudi, koji vole oštre mirodije. Možda su one potrebne zdravlju u zaparnoj i vlažnoj klimi njihove domovine.

Vođa se dogovarao sa crnčićima, koji su nadglédali sušenje mesa.

Siti i premoreni dječaci davno su već zaspali iza večernjega truda, ali je Y još bdio. Kao da i ne osjeća umora, obilazio je oko drvenjarè i pazio da se vatra ne ugasi i da stražari u pravi čas nabacaju svježih grana u jamu, punu ugljena.

Zora ga zateče opet pri poslu.

Izvukavši iz kolibe nekoliko motaka, zaviri u unutarnjost dimnice.

— A-a! — promrmlja obradovan.

Dugački, uski komadi mesa dobili su tamno-crvenu boju, pobočine rasporenih riba počele se zlatiti i cijediti se mašću.

Razbudivši svoju četicu, naloži Y dječacima da sušeno meso nataru solju i da ga porazvjese na konopcu na zračnu i sjenovitu mjestu.

Y je sad razmišljao o drugom poslu. Imao je pred sobom težak zadatak.

Samo je jedanput vidio, kako to rade bijeli ljudi, ali je ipak htio pokušati . . .

Glava V

DALJNJE PRIPRAVE ZA PUT

Kad su mali putnici povješali meso i ribe, te se okrijepili na ugljenu pečenim nogama i glavama veprova, Y priđe k drugovima i zapita ih:

— Recite mi, što je gore: glad ili žeđa?

— Žeđa! O, žeđa je stoput gora od gladi! — odvrate svi kao u zboru.

Vođa klimne glavom.

— Da! — reče. — Dakle, čujte me! Hoću da vas odvedem na obalu rijeke, o kojoj mi je pričao Soko. Daleko je do nje i ne znam, što nas sve može putem stići. Moramo biti pripravni na sve . . .

Bojim se, da ne ćemo, ostavivši jezerce, nigdje putem naći vode, dok ne dođemo do rijeke, gdje nam ne će ništa nedostajati, kako je tvrdio Soko. Moramo, dakle, imati sa sobom vode . . .

— Da vodu nosimo? — klikne nekoliko dječaka.

— Da! Ponijet ćemo vode sa sobom! — odvrati Y. — Zato sam vam naložio, da tako oprezno postupate sa životinjskim kožama. Moramo ih ustrojiti i pretvoriti u mješine za vodu . . .

— Mješine za vodu! — razlijegoše se još začuđeniji poklici.

— Da! Moramo pokušati, da ih ustrojimo, premda ne znam, hoće li nam to poći za rukom, — reče vođa i htjede još nešto dodati, ali u taj mu čas priđe jedan crnčić, mršavi i kozičavi Dil, i, nasmiješivši se dobroćudno, reče mu:

— *Rru!* Ja umijem strojiti kožu . . . Prošle sam godine bio u Balangi s ocem, po koga su poslali, da ustroji krasne leopardske kože za bijeloga *nuri*-a. O, moj se stari razumije u to, jer su mu otac i djed bili također kožari! Ja ću ti pomoći, Y! Samo moramo naći drvo *teli*[1]) i olupiti mu koru.

— No, onda hajdemo da potražimo *teli!* — vikne vođa.

— Dobro! — pristane na to Dil. — Neka samo nekoliko dječaka ostane u logoru. Oni moraju oštrim kamenčićima i nadžacima tako očistiti kože, da na njima ne ostane ni traga mesu ni masti. Treba još iskopati tri jame, pa im dno i stijene izmazati glinom.

— Učinit ćemo, kako veliš, — odvrati Y. — Idi i potraži drvo *teli*, a ja ću ostati ovdje s dječacima,

[1]) Sok toga drveća sadrži u sebi opasan otrov, a kora, u kojoj ima mnogo tanina, služi kao najjače sredstvo za učinjanje kožâ.

očistit ću i ostrugati kože i pripraviti jame, koje su ti potrebne, Dile!

Kozičavi dječak povede sa sobom pet prijatelja i, zviždučući, krene u džunglu.

Y je podijelio kože među nekoliko dječaka, dok je druge poslao po glinu u obližnji klanac, a sam stao kopati jame.

Pet su dana radili dječaci na poljanici, na kojoj su se dimile vatre. Nekoliko je njih lovilo ribe u jezercu i pripravljalo jelo za cijelu četu. Dil — mali kožar — upravljao je cijelim logorom.

Kad su kože bile pomno ostrugane, dječak naloži, da ih nataru pepelom, a onda operu. Iza toga poslaže kože u jamu, posuvši ih sitnim komadićima kore *teli* i zalivši ih vodom.

Tri su se dana kože močile u tamno-smeđoj vodi, a Dil ih je svakih nekoliko sati ogledavao, gužvajući ih rukama, i omirisavajući ih.

Videći da su već dobile žućkastu boju, što je značilo, da je treslovina prodrla već u sve slojeve kože, crnac odredi drugovima da je izvade iz jama, isplahnu u čistoj vodi i dobro je istuku debelim štapovima raširivši je po kamenju.

Dugo su se još kože sušile na suncu, a tek onda stali su od njih praviti mješine. Otvore na mjestima, gdje su bile životinjske noge, čvrsto su svezali tankim remenčićima. Slobodni su ostali samo otvori na vratu, kroz koje su ulili vodu, a onda mješine svezali remenjem.

Mješine na taj način napunjene, objesili su o grane drvetâ.

Svakih nekoliko sati izlijevali su iz njih staru vodu i zamjenjivali je svježom, a remenčiće sve čvršće sapinjali.

Napokon reče Dil vođi:

— Mješine su gotove! Ne propuštaju i ne onečišćuju vodu.

— Hvala! — odgovori Y. — Sad možemo krenuti na dalji put!

Dječaci odsjekoše nekoliko dugačkih, jakih bambusovih palica za nošenje tovara.

Jednoga jutra, pošto su se najeli, dade Y znak, da se krene.

Crnci uprtiše prutove od bambusovine, na kojima su visjele zalihe živeža i šest mješina s vodom.

Y uprti ovelik zavežljaj, u koji je stavio šest sušenih riba. Svršivši te priprave, pregleda on cijelu karavanu i mahnuvši rukom, vikne:

— Na put!

On krene prvi; za njim je stupao Llo, noseći koplja i lukove, da ne smetaju dječacima, naprćenima teretom.

Mala se povorka probijala kroz guštaru džungle. Y ih je vodio na jug.

Bilo je to teško putovanje. Noge dječaka zapletale se u mrežu visokih trava i bodljikavih biljki; svaki bi se čas namjerili na povaljeno drveće ili na šikarje, kroz koje su sebi jedva probijali put krčeći si kopljima uski prolaz kroz šiprag.

Svaki bi se sat izmjenjivali nosači i tako su se ipak pomicali naprijed.

Y dade upravo pred samo podne znak, da se zaustave. Okrijepivši se nabrzo, dječaci polijegaše. Mogli su se odmarati tri sata, ona tri najstrašnija sata, kad sunce bijesno žeže i baca na zemlju žarke zrake.

I u samoj hladovini džungle mogli su osjetiti nesnosnu žegu. Vladala je zapara i zadušljivost. Ptice su bile zamukle; nijedno živo stvorenje nije smjelo izviriti iz svoga sjenovitog skrovišta; posakrivali se i kukci, a drveće i grmovi nemoćno spustili lišće i mladike.

Putnici zapadoše u tvrd san. Dva dječaka, koja su ostala na straži, sjedila su postrance razgledajući se naokolo i osluškujući.

Bili su to Boro i Umaru. Sjedili su šuteći i budno pazili, obuzeti svojom stražarskom dužnosti.

Iza nekoga vremena pogleda Umaru druga i upita ga:

— Jesi li vidio? *Rru* nije legao. On bdije za sve...

— Vidio sam, — odvrati Boro. — Y se uzverao na visoko drvo i dugo promatrao okolicu. Zatim — iščeznuo...

— Otišao je? Nisam opazio. Mislio sam, da vođa sjedi u onom grmlju i da se dogovara sa Llom, — šapne dječak.

— Vidio sam, da je prebacio luk preko ramena i da je pojurio prema klancu, — primetnu Boro. — Vođa nešto snuje...

Ušutješe i stadoše hodati oko logora.

Sat kasnije druga dva dječaka zamijenila su ih na straži.

Jedva što se razlegao prvi krik *juju*-a, male sive senegalske papige, a za njime duboko gukanje *korasi*-a, zelenoga goluba, što navještuje svršetak dnevne žege, iz grmlja kliznu Y i viknu:

— Na noge! — i digne sa zemlje svoj teški zavežljaj s ribama. — Sad ćemo putovati sve do noći. Moramo se žuriti!

— A zašto se moramo žuriti? — upita ga šapćući Llo. — Tä imamo živeža i vode...

— Za nekoliko će se dana voda početi kvariti, a dok ste vi spavali, ja sam obišao komad džungle. Nigdje ne ćemo naći vrela... Već počinju grmovi mimoza, *kissa* (mirte) i *mené* (kaktusa), što je znak, da ulazimo u područje bez vode...

Krenuše.

Y, koji je stupao na čelu čete, pažljivo je gledao u zemlju.

Bila je ona njemu — učeniku Soko-a — otvorenom knjigom.

Ovdje-ondje presijecale su vijugave stazice gusto zaraslu travu i nisko divlje grmlje. Oštre oči dječakove za čas su na njima opazile tragove slonova, bivola, antilopa, pa i tragove od čaporaka velikih i malih mačaka.

Ti su tragovi ipak bili već davno utisnuti. Svježih nije mali vođa nigdje vidio.

»Zlo je!« pomisli Y. »Zvijeri su već odavno pobjegle pred sušom. Sada više ne sumnjam, da nigdje ne ćemo naći vode.«

Pospješio je, dakle, korake, da što prije dođe do rijeke svojih sanja, o kojoj mu je pričao čuda lovac Soko.

Jednom je samo Y zaustavio svoje dječake i dao im kratak odmor.

Pola sata kasnije pošli su opet dalje. Sve češće su se oštre bodljike akacija zabadale u gola tjelesa dječja. Ali nitko se ipak nije potužio i karavana se junački i ustrajno pomicala naprijed. Dječaci su se izmjenjivali kod nošenja i ništa nije prekidalo hoda.

Već je i noć pala, a vođa je vodio odjeljenje dalje i nije davao znaka za podizanje logora. Tek kad su izašli na veliku poljanu, zazviždao je tiho i šapnuo nešto Llo-u.

Debeljko zaustavi dječake i reče im:

— Vođa je rekao, da tu stanemo i da zapalimo vatre. Na toj ćemo poljani provesti noć...

Dječaci su se, raspoloženi, uz smijeh i poklike, dali na posao.

Golema naslaga, koja se sastojala od suhih grana *konde*, zamalo plane crvenim plamenom rasvjetljujući džunglu, što je, okružujući poljanu, kao zamišljena promatrala crne, hrabre dječake.

Smijeh, glasni poklici, bahat koračaja i udarci teških nadžaka nisu se dugo razabirali. Naglo zavlada uz ognjište tišina. Izmorena djeca trebala su sna. Na poljani su bdjela tri stražara. Jedan od njih bacao bi od vremena do vremena u vatru po koju suhu granu, a kad je plamen jače buknuo, on bi se vratio na staro mjesto. Crveni je blijesak odsijevao od oštrica širokih noževa oružanih crnčića.

Pod golemim *konde*-om, koji je venuo, sjedio je Y podupirući glavu rukama. Zaspao je, ali je vrlo kratko spavao. Otvorivši oči uvjerio se, da je straža na svojim mjestima, i stao je osluškivati.

U džungli je vladala tišina, ničim nepomućena.

»Zlo je!« promrsi vođa za se. »Sve su zvijeri odavno već premjestile svoje logore...«

Kao na odgovor javilo se tamo negdje iz daleka muklo, isprekidano, tužno zavijanje.

»To *niari* riče kratkim svojim rikom«, pomisli Y. »Ali *niari* umije da preko noći pretrči veliku daljinu...«

Zaista; jeka je donijela glas geparda.[1])

Ta mačka s visokim prednjim nogama i nepomičnim pandžama ne boji se zaći na mjesta, gdje nema vode, jer s lakoćom pretrči znatne daljine.

Bio je to jedini glas, koji se te noći čuo. Majmuni i papige nisu uopće davali glasa od sebe. Tražeći vodu, napustili su taj dio džungle.

Sve je veći nemir obuzimao srce maloga vođe. Tako je silno želio, da svoje drugove dovede do rijeke, gdje bi mogli provesti doba gladi i suše!

U zoru se već karavana probijala dalje kroz džunglu.

[1]) Gepard, velika grabežljiva mačka, srodna s leopardom.

Y je sve jače pospješivao korake, da što brže stigne do cilja.

Dva dana kasnije džungla se najednom kao prekinula.

Dječaci su izašli na vis-poljanu, obraslu bijednom travom, oniskim grmljem i rijetkim kaučukovim drvećem. Tlo se lako uzdizalo prema brdima, koja su se razabirala na obzorju.

Tvrda, kamena zemlja bila je pokrivena sipkim šljunkom, koji se odlomio od starih pećina.

Svuda samo šikarje ili humci čudnih oblika.

Jedni su od njih bili slični golemim gljivama, a drugi — stijenama bez prava oblika ili visokim mogilama sa nekoliko šiljatih vrhunaca, koji su se uzdizali kao tornjići na gotskim zgradama.

Te mogile bile su zdanja, koja su ispodizali mali kukci — *termiti*. Neka su od tih zdanja dosegla visinu od tri metra. Činilo se, da su sagrađene od zemlje ili gline. Tako je uistinu i bilo, ali zemlja je ta najprije bila pomiješana sa slinom termita, i zato je stekla tvrdoću i izdržljivost cementa.

Svaka vrsta termita ima svoj naročiti način u građenju mogilâ. U njoj se smještao cijeli narod kukaca, koji živi po točno utvrđenim propisima.

Od svake su se mogile protezali po zemlji ili po krošnjama blizoga drveta neki konopci, koji su bili slijepljeni od te iste tvrde zemlje.

Kakva im je bila svrha?

Da se to razumije, treba znati, da su termiti vrlo mudra bića, ali neobično osjetljiva na vruć i suh zrak kao i na danje svijetlo. U njihovim mogilama-gnijezdima vlada mrak, a osim toga uvijek jednolična temperatura i jednako vlažan zrak, što imadu da zahvale debelim zidovima mogila.

Termit, koji se odvaži da izmili na sunce, mora poginuti.

Međutim, termiti moraju skupiti zalihe hrane. Zato baš i grade te konopce, što se vuku zemljom i po drveću, a nisu drugo nego pokrite galerije. Tamnim prolazima, sagrađenima noću, daju se termiti na daleke putove po zalihe živeža.

Kad nađu nešto, vrijedno da se pohrani, milijuni termita dignu iznad plijena kupulastu zgradu, od koje vodi galerija prema termitnjaku. Galerijom tom kruže dan i noć čete radinih bića, koja prenose hranu u gnijezdo. Cijeli se mali narod muči bez prestanka puneći hambare živežom, uzgajajući mlado pokoljenje, čisteći zajedničke dvorane, posebne sobice i hodnike, učvršćujući zidove i hraneći ratnike.

U svakom termitnjaku ima osim neoboružanih radnika još i nevidljivih vojnika, oboružanih jakim čeljustima. U vrijeme mira oni ne rade i radnici su dužni da hrane svoju vojsku, jer sami vojnici ne samo što ne umiju skupljati hranu, nego je ne umiju ni jesti. Radnici im stavljaju dobro prožvakano jelo izravno u želudac, jer vrlo velike čeljusti vojnika nisu udešene za žvakanje.

Zato, kad neprijatelj navali, izlaze vojnici iz termitnjaka i postavivši se u zbijene redove, slijepo udaraju i trgaju napadače svojim jakim čeljustima.

Ti vojnici ginu uvijek, u slučaju pobjede kao i poraza. Kad naime radnici puste iz termitnjaka svoje branitelje, onda zazidaju za njima ulaz i osude ih tako na smrt.

Pa kako se mogu boriti slijepi vojnici, pitat će tkogod.

Oni se po svoj prilici služe dobro razvijenim njuhom. S pomoću njuha ne samo što prepoznaju neprijatelja, već određuju točno i udaljenost, koja dijeli borce među sobom. Poslije izvojevane pobjede vojnici ginu pod sunčanim zrakama, koje su za njih ubojite. Dobro to znadu termiti i zato bez protiv-

ljenja i bez mrmljanja hrane vojnike, uvijek gladne, koji u nekim termitnjacima žive u posebnim, upravo za njih sagrađenim, vojarnama.

Najstrašniji neprijatelj termita jest mali, crveni mravić. To grabežljivo malo stvorenje smjelo napada gnijezda svoga neprijatelja. On umije da neopažen prodre u samo središte i da izvede pokolj neoboružanih slabih termita. Zato su na najnesigurnijim mjestima termitnjaka, osobito na otvorima, kojima ulazi zrak u unutrašnjost zgrade, postavljene vojničke patrole.

U tropskoj Africi prijeti termitima još jedan neprijatelj, s kojim se Y susreo drugoga dana hoda kroz vispoljanu, koja je obilovala termitnjacima.

Četica se bila zaustavila da se okrijepi. Dječaci, iscrpeni od očajne žege, sakupljali su suhu travu i granje da nalože vatru. Većina je ležala ili sjedila šuteći, iznurena i sasvim oslabljela.

Y je, po svom običaju, krenuo na izvide. To je uvijek radio, da se uvjeri, kakav put čeka male putnike sutra.

Išao je, držeći u pripravi luk i ogledavajući se na sve strane.

Sunce je svojim posljednjim, crvenim zrakama osvjetljavalo sumoran krajolik. Iščezli su već ostatci bilja. Ovdje-ondje vidjeli se još oniski grmovi *dumm*'a. Sve je više kamenja, koje se jednoć odvalilo sa vrhunaca gora, ležalo na zemlji, pokritih sivim, bezbojnim lišajima. Između njih su provirivale kupule i šiljate glavice termitnjaka.

Y je znao, da će njegovo odjeljenje sutradan prijeći hrbat gorski.

On je danas još htio doći do golih vršaka i zaviriti na drugu njihovu stranu, da dozna, što se nalazi iza vrhunaca i strmina gorskih. Ali je odmah opazio, da donde ne će stići, jer mu je ostao još

velik komad puta do nebotičnih, oštrih vršaka, a mrak se brzo spuštao.

Stao je, i još jednom razgledavao okolicu. Za čas začuje neko roktanje, lomatanje i sopot. Tiho se prokradajući krene on za tim glasovima. Pritaji se iza visoka kamenja, ispruži glavu i počne istraživati, odakle dopiru ti nepoznati glasovi. Ne opazivši ništa, pođe i opet nekoliko koračaja i stane. Šum je sad dolazio sasvim izbliza. Puzeći na koljenima, pomicao se on naprijed.

Najednom mu uze srce strašno udarati.

Neka velika životinja, ništa manja od svinje, sopteći i bjesneći stala je da grebe po termitnjaku, odvaljujući velike komade tvrde zemlje i rokćući rovala po njoj s neobičnom brzinom. Crno, gusto krzno, dugačke uši i rilo bile su pokrite prašinom i pijeskom. Debeli, mišičavi rep snažno se opirao o zemlju.

»Ha!« pomisli dječak. »Ulovio sam *kimfé* na djelu! Soko ga je jednom ulovio. Pokušat ću sada ja!«

Kimfé je bio tako zaokupljen raskopavanjem termitnjaka, da nije ništa čuo.

Kratkim šapama, oboružanima jakim čaporcima, odbacivao je zemlju, stvrdnutu poput kamena, spuštao u otvor svoj dugački jezik, hvatao njim jadne termite i gutao ih uz raskošno neko roktanje i soptanje.

Bio je to tako zvani »termitožder«, koji živi u zapadnoj Africi i kopa sebi duboke jame i podzemne hodnike, po nekoliko kilometara dugačke.

Nagledavši se te neobične, oprezne životinje, Y naperi pomno i odape strelicu.

Kimfé se u tren oka dade u bijeg mašući debelim repom.

Strijela se zabode u nj, našto je zvijer polako gubila snagu, odmičući sve polaganije.

Y je slijedio svoj plijen. Kad je zvijer vidjela, da ne će dotrčati do svoga ležaja, bacila se na leđa i ispruživši jake šape, spremala se na očajnu obranu.

Druga strijela rastavila je *kimfé*-a sa životom.

Y je pobjedonosno dovukao svoj plijen u logor. Radovao se, da će drugovi dobiti svježu hranu.

Crnčići su se uz halabuku i smijeh dali na deranje kože i na pripravljanje jela.

Kad su svi, siti i zadovoljni, posjedali oko vatre, najstariji se dječak približi Y-u i šuteći preda mu desnu šapu *kimfé*-a.

Time su mu dali naslov vođe.

Crncima rijetko polazi za rukom, da ulove ovakovog termitoždera. On je doduše dosta običan u cijeloj zapadnoj Africi, a duboke rovove, koji vode do njihovog podzemnog brloga, susreću putnici dosta često; ali *kimfé* se odlikuje tako neobičnim oprezom, da samo slučajno postaje plijenom crnih lovaca.

Desna šapa te životinje pripada, prema starom običaju, kralju plemena ili vođi. Praznovjerni crnci vjeruju, da takav talisman daje onome, tko ga ima, hrabrost, te da ga čuva od bolesti, nezgoda i otrova.

Y se sav zarumeni od radosti i ponosa.

Primivši dar reče glasno:

— Hvala vam, djeco moja!

Prvi put je sada progovorio kao pravi vođa, smatrajući se najstarijim, šta više, ocem njihovim.

Dječaci podigoše ruke i kliknuše:

— *Rru! Rru! Rru!*

Glava VI

R R U

Cijela dva duga dana, puna napora i znoja, išla je mala karavana jalovom, užarenom vispoljanom. Na površini zemlje vidjeli se samo skakavci i veliki, smeđi pauci. Rjeđe su se među kamenjem viđale omanje skupine mravi, ali i te su zamalo iščezle. Od vremena do vremena protužio bi jastrijeb, raskriljen negdje visoko pod užarenim blijedim nebom, uzaludno vrebajući na plijen.

U gorama, za vrijeme duže podnevne stanke, Y bi vazda odlazio na izvide i tako se namjerio na neki klanac i stazicu, koja je vodila na samo dno toga klanca. Dječak se nađe zadivljen, te se, stiščući u ruci koplje, oprezno spuštao strminom klanca nastojeći, da mu se ispod nogu ne odlomi kamenje i ne odruni sipki pijesak. Na dnu je bilo tiho i mračno, dok su se s obje strane digle visoke, strme klisure. Držeći se pravca, kojim je išla staza, dopre on napokon do duboke rasjekline u pećini.

Golemo, odlomljeno kamenje tvorilo je kao neke stepenice, koje su vodile uvis. Na pećinama je Y opazio duboke, dugačke zareze, koji su se činili kao prepleteni, vijugavi »cikcaki«. Sad se tek mali vođa dosjeti, da je zabasao u neprijatno područje — u ležište pantere.

Već je namjeravao da krene natrag, jer nije bio dovoljno oboružan za borbu s tako opasnim grabežljivcem, kad najednom opazi komad mesa, s nešto kosti s komadićima kože. U nosnice mu udari odvratan zadah truleži. Vidjelo se, da je meso ležalo tu već dulje vremena, pošto se pokvarilo.

Y uzdahne.

Znao je, da je pantera napustila svoj ležaj. Bez sumnje je to učinila zbog nedostatka vode, a to je značilo, da se dječaci još dulje vremena ne će namjeriti ni na kakav izvor i da će biti prinuđeni, da piju onu bljutavu vodu iz svojih mješina; šta više, da će morati smanjiti njene obroke od straha pred mukom žeđe.

Y je mudro sudio.

Dva slijedeća dana bila su najteža na cijelom putu.

Činilo se, da hrptu gorskom nigdje nema kraja. Neprestano su se pred četicom djece dizali novi lanci oštro nazubljenih vršaka, koje su vjetrovi i kiše okrnjili, osakatili. Dječaci su gazili po nesnosnoj žezi, ranjavajući sebi noge o oštro kamenje i padajući od iscrpenosti. Na nesreću svoju imali su još samo ostatke pripravljenih zaliha i posljednju mješinu tople, mutne vode, koja je odisala po truleži.

Nitko nije znao, kako će dugo trajati taj teški prelaz preko gora, a to je djeci i oduzimalo snagu i oduševljenje za dalji put. Sad ovaj, sad onaj dječak pao bi na zemlju za vrijeme hoda očajno jecajući, a tada bi se cijela karavana zaustavljala i morala pričekati, da iznemogli drug sakupi opet snage.

»Zar da ove bijednike osudim na smrt?« pitao se Y stiščući hladne svoje prsti.

Odavna nije okusio vode, samo da drugi imadu, a isto tako nije jeo ni svoj obrok mesa. Dok bi drugi jeli, on bi žvakao travu — gorku, tvrdu gorsku travu i jeo skakavce, koje je ulovio i ispekao na žeravici.

Mučila ga je vrućica i sve veća slabina hvatala dječaka. Jedne je večeri, dok su se odmarali, dugo razmišljao. Nitko ga u tome nije smetao. Nijedan se dječak nije približio vođi, nego samo čas ovaj, čas onaj bacio prama njemu snuždeni pogled.

Y napokon stvori neku odluku, jer se diže i stade ogledati luk, strijelu i oštricu koplja. U tom ga poslu zateče Llo, koji je omršavio i uozbiljio se.

— Slušaj me, Y, — prošapta on prignuvši k drugu okruglu, rudastu glavu, — oni ti rade o zlu . . .

— Govori! — reče dječak.

— Bratstvo te više ne će za vođu. Oni žele, da ih Boro ili Umaru odvedu natrag u džunglu, na jezero . . . ili u Rugaru, u naše selo, — šaptaše Llo.

Y zadrhta i namršti čelo.

— Glupani! — sikne. — Bez jela i vode ne će donde stići . . . Međutim, tko zna, nije li se jezero već isušilo? . . .

Obojica ušutješe. Vođa uzdahne, dugo gledajući u druga.

— Pouzdaješ li se ti u mene, Llo? — zapita napokon.

Dječak, šuteći, potvrdi glavom.

— Idi drugovima i reci im, da se mogu cijeli sutrašnji dan odmarati. Neka se strpe do noći. Vratit ću se poslije zalaza sunca; ili se uopće ne ću vratiti, — govorio je Y gledajući mrko u zemlju.

— Što namjeravaš? — šapnu Llo.

— Sad je uštap mjeseca. Svijetlo je u tom pustom kraju. Poći ću da izvidim područje. Ako se vratim, donijet ću radosnu vijest; ne vratim li se, bit će to znak, da sam poginuo. Ne dopuštaj im, Llo, da se vrate, nego ih nastoj od toga odgovoriti, kako znaš . . . Ići treba neprestano na jug! Tako je tvrdio Soko, koji je prolazio tim putem i vidio rijeku . . .

Ne rekavši više ništa uzme vođa oružje i pođe. Iščezao je u nesigurnom svijetlu mjesečine kao da se rasplinuo u nebeskoj maglici.

Nitko nije slutio, da je mali vođa, prešavši blize pećine i odrone pijeska, stao i položio oružje na zemlju, glavu digao visoko, oči upr'o u zvjezdano nebo, a ruke ispružio preda se kao da moli i zaklinje.

Dugo je stajao šuteći, dok nije počeo šaptati:

— »Uzvišeni!« »Uzvišeni!« čuj me! Eto, htio sam usrećiti svoju braću i dovesti ih na rijeku, da ne osjećaju glad ni žeđu. Očajanje se uvuklo u srca moje braće i oni namjeravaju da se vrate, ne znajući, da bi time pošli u svoju propast! »Uzvišeni« — ti si milostiv i sve možeš! Učini, da bijednim dječacima ponesem sutra radosnu vijest, da ću ih dovesti na »rijeku blaženstva!« A treba li da to platim — uzmi moj život, o »Uzvišeni!«

Vidi se, da je bila vruća ta molba odvažnoga i požrtvovnog Y, jer mu je Bog, kojemu se dječak i ne znajući molio, pomogao.

Mjesec je stao jasnije sjati, tlo je postajalo ravnije, kamenje i pijesak iščezli bez traga. Crnac je brzo išao i zamalo se uvjerio, da je prešao glavni hrbat i da se spušta. Hodao je cijelu noć i radovao se, kako će za kratko vrijeme tim putem povesti karavanu i zajedno se s njom spustiti u dolinu.

Zaustavio se tek onda, kad su mu natečene i izranjene noge klonule.

Zavukao se do dvije kamene gromade i među njima usnuo tvrdim snom. Iza dugog vremena sada je prvi put spavao čvrsto i mirno, uvjeren, da »Uzvišeni« bdije nad njim.

Uto neki čudni krik i lepet krila probudi dječaka.

On protare oči i ogleda se. Sav zadivljen, vrisne.

Na strmini gorskoj, slične suru kamenju, posjedale biserke. Stotine, a možda i hiljade njih, sabrale se na onom osamljenom mjestu.

»Što ih je domamilo ovamo?« pitao se on u duhu, nastojeći da shvati, zašto su se u toliku broju ondje skupile.

Ogledavajući se na sve strane, opazi, da su se tamo sletjele ne samo biserke, nego je među surim nagomilanim gromadama opazio i rđaste jarebice i druge različite ptice.

Neke od njih, kao dugorepi zlatno-zeleni drozdovi, koji su se ljeskali u svim mogućim bojama, i gavrani s modrim prsima, ponajviše su živjeli u džungli.

To je razveselilo dječaka, jer je po tom sudio, da se pusta i jalova ravnica svršava negdje u blizini.

Ptice su, ne mičući se gotovo s mjesta, pohlepno nešto kljucale . . .

Y pogleda poda se. Tisuće crnih, krilatih kukaca kretale su se u nepreglednim redovima po zemlji. Valjda su se jedva dospjele iščahurati iz ličinaka, jer još nisu mogle ni letjeti.

Morao se ipak požuriti, da nađe sebi kakvu hranu, jer ga je glad već odavno mučio. Za čas poleti nekoliko njegovih strelica iza kamenja. I dječak digne tri tuste ptice i pođe dalje.

Sunce je već visoko stajalo, kad je dječak ugledao pred sobom novi lanac bezbojnih gora.

S nekim očajanjem stisne on zube i uspne se na strme obronke, klizne slojevima pijeska, koji mu se pod nogama rasipavao, i — spusti se dolje.

S teškom se mukom napokon uzvere. Preostalo mu je još samo kakvih desetak koračaja od kamenitoga vrška. Teturajući i teško dišući dođe do razvaljenih pećina, koje su se sipale i runile. Ne videći gotovo ništa od umora i velikoga napora, osjećao je, da će se za čas srušiti i da se više ne će dići. Podupr'o se o gomilu kamenja i stajao zatvorenih očiju, u kojima su treptjeli crveni i zeleni kolobari, iskre i plamenovi.

Gotovo već bez svijesti, s mukom otvori oči i pogleda preda se.

Do njega dostruji svjež, ponešto hladan dašak. Osvijestivši se malo, baci pogled u nizinu. I krikne radosno, bez snage se spusti na zemlju i zaplače.

Pred sobom ugleda zeleno more džungle. Kud je okom krenuo, nije vidio ništa osim drveća, i najednom bljesnu pred njim uska pruga vode.

— Rijeka! Moja »rijeka blaženstva«, o »Uzvišeni!« — ote se dječaku iz grudi šapat, pun zahvalnosti.

Zaboravivši na umor i nemoć, u velikim se skokovima on stade spuštati niz strminu i za čas opet kriknu.

Ispod jedne stijene opazi malu mlačicu, u koju je utjecala uska pruga vode iz maloga izvora.

— Spašeni! Spašeni! — klicao je bacivši se prema vodi.

Napivši se, pojede jednu sirovu biserku, a onda se opet stade uspinjati obronkom. Jurio je sada iz sve znage svojim drugovima, da im javi veselu vijest.

Dotrčao je baš u času, kad su se dječaci prepirali, koga da izaberu vođom za povratak.

Zadihan, klikne on drhtavim glasom:

— Djeco, sutra ćete provesti noć uz vrelo dobre vode!

Među dječacima zavlada gluha tišina. Sve su oči bile upravljene na umorno i omršavljelo lice svoga vođe.

Dječak se trgne iz slabosti i uzbuđenosti, pa im onako, kako im je nekoć govorio, ozbiljno i sada stade govoriti:

— Djeco! Sutra ću vas odvesti na drugu stranu ovih brda. A kad drugi put izađe sunce, okružit će vas džungla, kojom teče »rijeka blaženstva!« Vidio sam je sa vrhunaca nedalekoga gorskog hrpta. »Uzvišeni« mi je u svom milosrđu dao snage, da vas dovedem na rijeku, gdje ne ćete više osjetiti ni glada, ni žeđe! »Uzvišeni« je velik i silan!

Dječaci nisu razumjeli, o čemu govori Y, već su samo slušali njegov odlučni, tvrdi i smioni glas.

Svi su kao na zapovijed sjeli, a zatim — po običaju svoga plemena — klanjajući se i udarajući o zemlju rukama, savinutim u laktovima, stali oduševljeno ponavljati:

— *Rru! Rru! Rru!*

Vođa ih je dugo gledao, uspravljen i ozbiljan, a zatim, ne rekavši više ništa, otišao i sjeo, naslonivši izmorenu glavu o kamen.

Glava VII

NA „RIJECI BLAŽENSTVA“

Y izađe iz svoje kolibice i uze prisluškivati.

Naokolo je bilo tamno, ali mali je vođa osjećao već zoru, koja se približavala. Nije se prevario, jer je za čas dopr'o do njega iz džungle duboki glas crnoga majmuna, koji je pozdravljao sunce. Nasmiješio se čuvši grubo kreštanje *dosi*-ja, kako crnci nazivaju tu vrstu majmuna.

Nasmiješio se sjetivši se događaja, koji se zbio jednom u Rugari. Stari lovac Kara ranio je dosi-ja, ali majmunica se bijesno branila. Borila se šuteći, grebući i grizući crnca, dok njega nije pograbio bijes, te ju je počeo lûkom udarati. Dosi je, strašno izmrcvarena, tada istom žalosno zakriknula. U tren

oka sletio se cijeli čopor i, ne pomišljajući na opasnost, nastojao, da oslobodi svoju drugaricu iz ruku crnca. Čuvši tu buku strčalo se cijelo selo i potuklo sve skupljene majmune.

Y je opazio, da se crni majmuni odlikuju plemenitošću, pa je zato odlučio, da ih nikad ne ubija.

Čuvši sada glas dosi-ja, Y sjede pred kolibu i zamisli se.

Iznad rijeke dizali su se bjeličasti oblaci pârâ, koji su se rasplinjavali među crnim krošnjama drvetâ i onda bez traga iščezavali u mraku.

Glasni pljusak, a onda hropot, koji je bio sličan duboku uzdahu, koji se izvinuo iz golemih grudi, probudi dječaka. Uzdigavši glavu, jedan je časak slušao i promrsio kroz zube:

— Stari *mali* ušao je u vodu . . .

Iznenada mu sinu pred očima slike iz nedavne prošlosti.

Kako je to čudno! Proživio je toliko teških i strašnih časova, a iza njih su ostale samo uspomene . . . teške uspomene.

Mali crnci, preneraženi i očajni, već su se gotovo digli na bunu i htjeli se vratiti u džunglu i Rugaru . . . Smrt im je već bila za vratom, ali iznenada je pomogao »Uzvišeni!« On je pokazao Y-u vrelašce čiste vode, a na obroncima gora jata biserkî, jarebicâ i gorskih koka.

Dječaci, koji su se divno odmorili, opet su oživjeli i vođa ih je mogao voditi još tri dana kroz nepoznatu džunglu, dok ne dođoše do rijeke.

»Rijeka blaženstva!« . . .

Y se opet prene i tužno zaklima glavom.

»Da!« pomisli. »Udarili smo svoj logor na obali rijeke, a ipak se bojim, da tu ne ćemo dugo mirovati.«

Uzdahnuo je sjetivši se, kako »rijeka blaženstva« brzo sahne i upravo čovjeka nagoni u brigu.

Neobična je bila žega toga ljeta. U ravnici, među džunglom i brdima, pa čak i na većim poljanama u dubravama sunce je spržilo svu travu i isušilo grmove. Korito rijeke pretvorilo se u niz jezera i kaljuža. Vode je još ostalo samo na najdubljim mjestima, dok se ostatak korita već odavna isušio. Skupine kamenja i drveta, koje je struja nanijela, pregrađivale su korito rijeke.

— Može i sasvim presahnuti, — zaprepasti se Y, ali za čas kimne glavom i reče:

— To će se još vidjeti, a zasad nam je ovdje dobro! Hvala ti i slava dobri, silni »Uzvišeni!«

Na vršku drveta zacvrkutaše sitne ptičice, i kao na zapovijed, zarumenješe se u prvom osvitku jutra najviše grane drvetâ *ogui* (baobab), *konde* i širokih *diala* (mahagoni).

— »Uzvišeni!« — ponovi Y duboko uzbuđen i ustade, čuvši da već stražari bude dječake bubnjanjem u veliku, praznu bundevu.

Već je, eto, prolazio drugi mjesec od onoga dana, kad je Y na obali rijeke udario svoj logor.

Na širokoj poljani nanizalo se osam kolibica od bambusovine i šator od paomina lišća, razapet na stupovima. Pod njegovim je krovom bilo ognjište — naime šest plosnatih kamenova, među kojima je plamsala vatra. Nad njom, na kukastim prutovima, zabijeni koso u zemlju, visjeli su začađeni kotlići s jelom, koje se u njima kuhalo; s kraja, na široku plosnatu kamenu porazmješten je bio ugljen za pečenje mesa ili riba.

Postrance, na visokim gredama, koje su odozdo do gore bile pokrivene slojem ljepivoga kaučuka, da ih očuva od škodljivih termita, sazidan je bio hambar. U njemu su čuvali zrele *papaje,* koje su crni

dječaci prozvali *uhiknele,* zlatni *neri,*[1]) šljive *kaura,* komuške crvenoga bibera — *kune,* banane i mangi, zrnje uljene paome, kokosovi orasi, divlji bob *taro,* slatki luk i sušeno lišće *kenkiliba,* koje se upotrebljavalo kao čaj, a ujedno i kao lijek protiv groznice.

Čim bi svanula zora, dječaci su skočili sa svojih ležaja i pojurili da se okupaju. Stražari su nad vatru povješali kotliće s ostatcima večere, juhe od boba, što su ga stucali na kamenu, od *neri* i paomina ulja.

Poslije zajutarka postavila se cijela četa pred vođu, koji je svakome određivao posao.

— Llo, Boro i Umaru ostat će u logoru i do kraja splesti novu mrežu od vlakanaca *rafije* (vrsta paome), jer je stara bila već sasvim poderana! Dil će sa pet dječaka krenuti u džunglu u lov. Ulovite li veliku antilopu na rubu nizine, imat ćemo dosta za dva dana. Ne ubijajte bez potrebe, kako vam se to desilo prekjučer! Boro će sa tri druga poći na rijeku po plodove *mangi, kaura* i *uhiknele.* U našem hambaru nema više voća. Ostali će dječaci raditi zajedno sa mnom. Nekoliko od vas mora mi biti na pomoći; pripraviti što je najviše moguće praznih bundeva.

Y je izdao zapovijedi i ozbiljno se ogledao na isušene, šuplje bundeve.

Vođa upravi korake prema planinama, kamo mali naseljenici nisu nikad polazili, jer su osjećali strah pred golom, kamenom pustinjom, u kojoj su se toliko napatili. Nitko nije znao, da je Y već odlazio na daleke putove i da je obišao svu onu mrku vispoljanu.

Što ga je vuklo onamo?

[1]) Nero, plod edne vrsti mimoza, koji služi mjesto hljeba.

Dobro, pošteno srce i osjećaj dužnosti vođe.

Y je već nekoliko dana bio sumoran.

Činilo se naoko, da život u naselju teče da ne može bolje, a vođa je međutim vidio, da nije tako.

Tri najmlađa dječaka zahvatila su neku bolest. Pucale su im dêsni i usnice, iz kojih je brizgala krv.

Umaru se tužio na boli u zglobovima, a kad ih je Y pogledao, opazio je odmah, da su natečeni i ukočeni.

Sjetio se dugih noći, provedenih na obali Nigera u društvu Soko-a. Ribar mu je pričao o svojim dalekim putovanjima i jednom mu je opisivao nesreću svoju i svojih drugova, kad su se lađama zaputili daleko, iza Gao-a, tražeći ribe i lamantine. Svi su bez izuzetka tada oboljeli, a kad su se vratili u Rugaru, imali su ispucane, krvave usnice i natečene, gotovo nepomične zglobove.

Tada je na pitanje Y-ovo Soko odgovorio ovo:

— Oboljeli smo tada zbog toga, što nismo imali soli . . .

Mali je crnac to dobro zapamtio i sada je, gledajući bolesne dječake, znao, da se nedostatku soli imaju pripisati sve te nevolje.

Zaista, dok su dječaci pripravljali zalihe živeža i kožu za mješine, potrošili su vrećicu soli, koju su ponijeli na put.

Sada je, dakle, Y pošao da potraži sol.

Dobro se sjećao okusa vode u malom vrelu, što je izbijalo na podnožju gore i što ga je našao na svome putu prema »rijeci blaženstva«.

Tada im se ona činila divnim napitkom samo stoga, što su svi bili strašno žedni. U Rugari je nitko ne bi ni okusio, jer je imala gorko-slan okus.

Sada, kad su u logoru počeli dječaci pobolijevati zbog nedostatka soli, odluči Y, da se pomogne vodom iz slanoga vrela.

Da su dječaci znali računati, uvjerili bi se, da je od njihova logora do planinâ bilo najmanje dvadeset kilometara.

Brzonoge dječake ne bi bila ni ta daljina prestrašila. Crni ljudi neobično vole daleko i brzo hodati. Za tri su sata dječaci lako došli do vrelašca i prije samoga podneva približavali su se već logoru noseći deset velikih bundeva punih vode.

Ne časeći časa, naloži Y, da u vatri ražare okrugle kamenčiće i da ih pobacaju u bundeve. Zamalo stade voda kipjeti i isparivati se nečuvenom brzinom. Kad su na dnu posuda ostali vodeni ostatci, našla se u njima sol, koja se sjela. Y je okusi. Nije to, doduše, bila sol sasvim dobra i čista. Bila je sive boje i gorka; ali je ipak bila sol!

Prvi su je dobili bolesnici. Dječaci su pomamno lizali sol, glasno cmakali, smijali se i zahvaljivali vođi.

— Djeco! — klikne Y. — Od danas treba dan na dan snabdijevati logor sa dvije velike bundeve slane vode! Odsad nam nikad više ne će ponestati soli, a Umaru, Salam, Kali i Roku domala će nam ozdraviti!

— *Rru! Rru!* — viknu dječaci motreći vođu, puni udivljenja. — Ti sve znaš i sve umiješ!

— O, kad bi tako bilo, onda ne bi nitko u cijeloj Rugari ni obolio ni osjetio glada! Nešto sam vidio boraveći među mudrim bijelim *nuri*-jima i sjetio se toga sada, kad nas je zlo pritisnulo.

Ušutjevši, doda za čas:

— Znanje je najveća milost, koju je ljudima iskazao »Uzvišeni«! Crni ga ljudi nisu dosad upoznali. Zašto — ne znam . . . Možda nas je »Uzvišeni« obdario čim drugim mjesto znanjem?

Mali je Y rekao veliku istinu, premda to ni sam nije znao.

Ljudsko je znanje nastajalo postepeno, prema potrebi, koja se javljala iznenada i bila prijeko potrebna.

Oštre zime naučile su ljude učinjati kožu i tkati, da si prigotove odijela i obuću; glad ih je naučio obrađivati zemlju, umjetno spremati zalihe živeža i gojiti marvu; teški poslovi uputili su čovjeka, da uzme sebi u pomoć konja, vola, snagu vjetra, vodu za parne i električne strojeve. No crnci u Africi, koji nastavaju krajeve, gdje im zemlja daje sve, što im za život treba i gdje ih sunce grije, mogu da žive bez teška rada, ali zato ne teže za udobnostima i bogatstvom.

Mala se ta naseobina mogla zaista smatrati sretnom, pa je i bila sretna.

Jedan je samo čovjek sve češće mrčio čelo i išao zamišljen s brigom u oku. Vođa, vrijedni naš Y, dolazeći na obalu rijeke, sve se više i pun groze uvjeravao, da vode brzo nestaje u kamenitu koritu.

Češće bi motrio krokodile i tada mu se činilo, da je shvaćao njihovo vladanje.

Golemi su ti gmazovi izlazili na kamenitu obalu, dizali glave i otvarajući zubate čeljusti, uzbuđeno sičali. Očito su osjećali, da rijeka sahne i da svima bićima, koja žive u njezinim vodama, prijeti propast. Najbolje su to osjetili hipopotami.

Y je, stražeći jedne noći, čuo najednom strašni pljusak, soptanje, huku kamenja, koje se valjalo, i pucketanje grmova, koje je netko gazio.

Dječak je znao, da to *mali* izlaze iz rijeke.

Tä činili su to svake noći polazeći u džunglu u potjeru za hranom, ali nikad to nije izazivalo takve buke. Izlazili bi obično iz vode i prtili se na obalu rijeke gotovo bez šuštanja. Kroz šumu bi išli tako oprezno, da je samo izvježbano uho moglo pohvatati zvukove teškoga hoda hipopotamâ.

Veliki su hipopotami izlazili na obalu . . .

A sada se činilo kao da se cijeli čopor probija kroz guštaru lomeći grmlje i ništeći suho granje. Lomljava, glasno hroptanje, a gdjekad i strašni, gromki krik mužjaka brzo se udaljivao i napokon iščezao.

U zoru bi Y potrčao tamo, gdje su se nalazili hipopotami.

Dugo je stajao kraj vode.

Nijedan *mali* nije izronio svoje grdne glave, nigdje nisu izlazili iz vode na površinu vodeni mjehuri, koji bi se onda raspukli, a koji su bili najbolji znak, da se negdje u dubinama zagnjurio hipopotam.

Y se obazre na sve strane i shvati sve.

Od grmova, koji su bili na obali, vodio je kroz džunglu širok put, što su ga izgazili cijeli čopori golemih zvijeri.

Polomljeni grmovi, mala, kljovama iščupana drveta, zgažena zemlja, pokrivena okruglim tragovima teških nogu hipopotama, najbolje su dokazivali, da su se cijele gomile njihove zaputile u dubinu džungle i da se ne će vratiti.

— Pobjegle su prije nego što se rijeka isuši! — sjeti se Y i tužno zaklima glavom:

— Oprezni *mali* već su se iselili . . .

Uzdahne, a zla neka slutnja stisnu mu srce.

Glava VIII

U SRCU DŽUNGLE

Y nije unatoč svemu nikomu pokazivao žalosno ni zabrinuto lice. U krugu prijateljâ bio je uvijek jednako miran i siguran za sebe. Jedino noću, kad su u logoru utihli glasovi dječaka, Y nije spavao, nego je razmišljao.

Sve se češće svraćao mislima »Uzvišenomu« i molio Ga, da mu kaže, kuda treba da povede dječake onda, kad se rijeka sasvim isuši?

Vatra, koju su neprestano poticali mali crnci, što su stajali na straži, veselo je plamsala i bacala crven blijesak, koji je prodirao u nutrinju džungle. Y se zagledao u mrak, koji je opleo krošnje, i vidio čudesne stvari.

Eno, u šikarju se zapalile dvije krvave iskre. Prelijevaju se i nepomično plamte kao nepoznati cvjetovi, koji su se nenadano pojavili na grmu, što ga mrak sakriva. Vođa se smiješi. Zna, da je blijesak vatre zapalio te crvene iskrice u zjenicama antilope.

Dječak dobro opaža, da to ne može biti *bole fore* — mala riđa antilopa sa crnim šiljatim rogovima; to će prije biti *sing-sing,* veliko zvijere sa jakim vijugavim rogovima, koje voli zelene ravnice; a mogla bi to biti i ona najveća među antilopama — *dyinki dianka,* o kojoj je vječno sanjario Soko i nikad se nije mogao ni približiti opreznome jakom mužjaku njenom.

Najednom iščezoše te užarene crvene zjenice.

Y začuje lako pucanje granâ i topot papaka.

Nešto je uplašilo antilopu, ali što?

Ah! I opet počinju da plamte nečije oči, ali nekako sasvim drukčije! Bljeskaju zelenim plame-

nom, koji kao da se prelijeva u zjenicama bića, koje se pritajilo u mraku. Zelene oči? Tako su nametljive, nepomične i strašne! Zacijelo su to mačje oči.

Tamo, u grmlju, stoji i vreba na antilope i zečeve grabežljivke: *kulumassi-genetta,* što po selima grabi kokoši i biserke; serval,[1]) leopard, a možda i — lav.

Da. Možda je i lav . . .

Prije ponoći začuje Y uvijek neku gluhu, strašnu riku, sličnu dalekoj grmljavini . . .

Crveni se plamečci opet zapaljuju među granama drveta. To se probudile ptice, pa otvaraju sanene oči, ili — što najčešće biva — trepte među lišćem plamene oči *benguingui,* malena lemura, plaha i okretna.

Pred zoru je džungla oživljavala. Zvijeri i ptice kretale su na rijeku da se napoje. Pretrčavale bi tu oprezne antilope i odvratni veprovi, što rokću; šakali i hijene, majmuni i grabežljive mačke.

Često su dječaci čuli neku lomljavu, koja se razlijegala iza antilopa, što su bježale kroz džunglu ispred leoparda ili lava, i strašno kriještanje majmunâ, uznemirenih pogledom servala ili geparda, koji su se provlačili šikarjem.

Na močvarnoj obali, oko gomile crvena kamenja, Y je često nalazio tragove divljih bivola, lavova i hijena.

Ovamo se zalijetala jata najrazličnijih ptica: bijele čaplje — *egretti,* zabavni, vazda zamišljeni *marabuji,* zatim *spatule* s kljunovima poput okruglih žlica, ibisi, pelikani, guske, patke, kormorani, ždralovi s krasnim perjanicama na okretnim, lijepim glavama.

[1]) Serval, velika, pjegava afrička mačka.

Zaista je to bila »rijeka blaženstva«, premda su se od vremena do vremena na njezinim obalama događala strašna zločinstva.

Krokodil je grabio ptice i majmune, koji su se neoprezno približili vodi; grabežljivci su napadali na antilope i ujedali ih; zmije pitoni savijale se oko majmunâ i davile ih, a grabežljive mačke dušile su bespomoćnu lanad; marabuji i ždralovi gutali su ribe, koje su se ondje desile, i male zmije.

Sva su tu stvorenja živjela na bojnoj nozi i borila se za svoj opstanak, a slabija, koja nisu mogla da umaknu opreznosti neprijatelja, podlijegala su jačima.

Ali događalo se i drukčije.

Y, koji se znao zaputiti i u najdivlju dubinu prašume, nađe jednom servala, koji je izdisao. Dotuče ga kopljem i vidje na trbuhu grabežljivca dvije

rane. Dječak je znao, da mu ih je zadala mala *bole fore* svojim rogovima.

Očito je mužjak, iznemogao i očajan od dugotrajne hajke, junački pružio čelo servalu braneći tako sebe i lanad od čaporaka i kljova pjegaste mačke.

Samo hipopotami i krokodili živjeli su bez opasnosti krijući se u dubokim jamama na dnu rijeke. Sve su ostale zvijeri živjele u neprestanom strahu pažljivo osluškujući i pomnjivo njušeći, pripravne svakoga časa na bijeg.

Istina je, da su na rijeku dolazili i golemi slonovi. Njih nije nikad ni odvažni, silni i drski lav smio da napadne. Oboružani jakim kljovama i gipkim, snažnim rilima, nepovjerljivi, navikli da se brane samo u skupinama, naučili su oni ostale životinje, da poštuju njihov mir i sigurnost.

Tijekom vremena nađe napokon Y mjesto, gdje su se slonovi napajali.

Lako ga je bilo naći i prepoznati. Cijela je obala bila strašno izgažena, puna dubokih jama, izdubenih onim grdno teškim nogama životinja.

Dječak se uspeo na visoko drvo i smjestivši se među gusto lišće, promatrao je slonove.

Dolazili su u cijelim čoporima, po dvjesta njih na broju. Na čelu svima, nekoliko desetaka koračaja pred drugima, išla je stara ženka ogledavajući se naokolo, njušeći naprijed ispruženim uzvinutim rilom i neprestano strižući golemim ušima. Na obali se zaustavila i hropteći udisala zrak; a kad se uvjerila, da svuda unaokolo vlada mir, kratko bi zariknula.

Čopor je onda ušao u rijeku; slonovi su stali sebi i svojim susjedima lijevati na leđa i glavu mlazove vode, koju su spuštali kroz rila; rilima su trli bokove i noge, zadovoljno mumljali i prskali.

Izašavši iz kupelji, slonovi su dugo trli bokove o stablo drvetâ, nastojeći da kora zdere s njih velike, crvene krpelje, koji su prava muka tropskih zvijeri, jer im se upijaju u kožu.

Odmičući polako, poništili bi mladike grmova, a tražeći svježe korijenje, svojim su kljovama počupali mlado drveće i odmicali neprestano dalje prema ravnici, gdje su napokoon stali pasti u sjeni gajeva paomâ i šikarja *karite*.[1])

Vrativši se u logor, Y sazove dječake i povede ih na ribolov, jer su se, po ribarskom običaju, ponajviše hranili ribom. Mrežom su izvlačili dugačke, trome *kešri* ribe, igličaste *krokro* i velike *šam* ribe, po obliku slične evropskom somu, premda glava te ribe, iako brkata, više podsjeća na štuku.

U jezercima, koja su preostala od isušene rijeke, sve se rojilo od najvećih i najljepših riba; zato crnci nisu ni uzimali *baringe*, a one, koje su ulovili, bacali bi natrag u vodu.

Jednom, kad su dječaci htjeli da izvuku mrežu, u njoj se najednom nešto uz silan pljusak pomaklo i stalo se valjati, bacati, zaplećući i trgajući mrežu. Za čas se u naborima mreže ukaže okrugla, gotovo sasvim crna namrštena glava.

— *Mlomp! Mlomp!* — vikne Y i u golemim skokovima pojuri u logor, da se čas kasnije vrati s kopljem u ruci.

Silna, velika zvijer bacala se u mreži i sve se više u nju zapletala.

Ali dječaci su čvrsto držali krajeve mreže, koju su čas pritezali obali, čas je opet popuštali, da im ulovljena zvijer ne povuče mrežu i ne umakne ribarima.

---

[1]) Drvo b a s s i a, koje rodi orasima, iz kojih se dobiva bilinski „maslac". U Evropi ga upotrebljavaju za pravljenje kozmetičkih sredstava, a i u kuhinji kao bilinska mast.

Crnci s naročitom strasti love *mlompe*.

To je *lamantin* iz porodice »biljoždernih kitova« te je po obliku sličan foki. Zvijer ta, iako nije grabežljiva ni opasna, plaši ipak ostale ribe, a to smeta crncima kod ribolova. Meso lamantina vrlo se cijeni među crnim stanovnicima Afrike, koji ga drže najvećom poslasticom. Zato su i mali ribari pomno pazili na *mlompa*, koji se zapleo u mrežu.

Y zađe tada u vodu i s nekoliko snažnih udaraca ubije toga lamantina.

U logoru zavlada iskreno veselje. Crnci su spremali pravu čast. U Rugari su se obično samo odrasli ljudi gostili tečnim mesom lamantina. A ovdje su sama djeca ulovila mlompa, pa će se sama do sita najesti njegova mesa.

Još su se nečemu neizmjerno radovali crnci: ulovili su, eto, veliku zvijer, pa se ne će trebati mučiti oko traženja hrane. Tâ za nekoliko će im dana dostajati ovo meso, a oni će mirno moći ležati uz vatru, bezbrižno čavrljati i spavati, koliko budu htjeli.

Drukčije je o tom mislio vođa.

Jedva su ribari dospjeli da iz mreže izvuku teškoga lamantina, kad li čuše već odlučnu zapovijed:

— Ostavimo li meso nenasoljeno i neosušeno, ono će se sutra o podne već pokvariti! — reče Y. — Ali mi možemo meso za dugo sačuvati, pa zato moramo biti oprezni. Llo, ti podijeli dječake na četiri skupine. Jedni neka oderu kožu s mlompa i neka meso razrežu na tanke komade; drugi neka načine onakvu sušionicu za meso, kako smo to imali u džungli, s onu stranu brdâ; treći neka se late varenja soli, a četvrti će zajedno sa mnom poslije jela krenuti do slanoga vrela.

Ove riječi nisu baš godile dječacima, ali su šutjeli navikli da slušaju vođu.

Tri su dana, doduše, dječaci potrošili na solenje i sušenje lamantina, ali kad su vidjeli porazvješano zlatno-žuto meso, koje je pomno izrezano visjelo u sjeni, veselili su se, što imaju takve zalihe u svom »hambaru«.

Glava IX

BIJEG

Y dozvoli drugovima, da ne idu u lov. Pet je samo njih svaki dan kretalo u džunglu. Sakupljali su tamo voće, korijenje divljega manjoka, komuške boba i palmove orahe, iz kojih se istiskivalo ulje.

Jednoga su dana dječaci dotrčali u logor sasvim preplašeni i kliknuli:

— Gdje je *rru?* Donosimo važne vijesti!

Našli su Y-a, koji je na obali rijeke ispod strme provalije močio remenje, dobiveno od kože lamantina i pleo od njega nove tetive za lukove.

— Što se dogodilo? — zapita on, kad su ga zaplašeni mali crnci svega okružili.

Jedan od njih, dvanaestogodišnji Busarma, stade pričati:

— *Rru!* Jutros smo se zaputili u džunglu, gdje gusti grmovi *karite* pokrivaju crveno kamenje.

— Znam to mjesto, — promrsi Y klimnuvši glavom. — Što dalje?

— U blizini toga kamenja nalazi se duboki klanac s koritom isušena potoka ... Na njegovim smo strminama sakupljali *kaura,* kad li smo iznenada opazili čopor velikih *sing-singa,* — govorio je dječak.

— Obična stvar, — sažme ramenima Llo. — Koliko sam puta susreo u džungli *sing-singe,* kad su se vraćali s vode, gdje su se napajali.

— Da, ali antilope su uzmicale od njih kao mahnite, — odvrati Busarma, — a tik uz njih, ne naваljujući na njih, jurili su šakali . . .

Y nije dalje slušao.

Nemir, koji ga je odavna mučio, javi se s novom snagom, i on, zgrabivši koplje, potrča prema džungli.

Nije dospio ni da se probije do poznatoga mu klanca, u kome se nagomilalo okruglo, glatko kamenje iz suha korita, kad li morade zastati kao ukopan i pritajiti se u grmlju.

U džungli su se, naime, dešavale čudne stvari, koje on nikad do toga dana nije vidio.

Y bi svaki čas opazio sad manje, sad veće čopore antilopa, a među njima šakale, koji su slijepo jurili, pa zlatolike mačke, okretne genetke; ovda-onda pojavila bi se krasno ispjegana leđa leoparda, a na drugom su opet mjestu u najvećoj uzbuđenosti i velikim skokovima odmicali riđi mužjaci antilopa i par blijedo-žutih lavova. Grabežljivci nisu ni mislili, da napadnu antilope i zečeve; a slabe, bespomoćne životinje nisu opet osjećale strah pred snažnim neprijateljem.

Drugi, veći strah, zbog kojega su zaboravili na opreznost i budnost, stišavao je pohlepu za krvi kod grabežljivaca, a strah kod sitnih, slabijih stvorenja.

Nešto se strašno moralo događati u džungli, pošto su njezini stanovnici bili tako preneraženi.

Y je opazio, da su neke zvijeri pretrčale napola isušeno korito »rijeke blaženstva«, ali su se odmah i vraćale, samo još više izbezumljene od straha. Komešali su se od istočne strane džungle prema zapadnoj, kao da su zatvorene u nevidljivoj zamci.

Od podneva počeli su pridolaziti novi čopori zvijeri, pa su se u stisci i strci međusobno prestizavale, gurale, sudarale se i odmicale prama sjeveru.

Neki nerazumljivi strah obuze Y-a. Strah se taj još poveća tim više, kad je dječak opazio goleme čopore majmuna, kako skaču s drveta na drvo uz grozno kreštanje. Sve su se vrste međusobno iz-

miješale. Crne majmunice, *babuine,* zeleni i riđi majmuni, šta više i porodica ozbiljnih i mudrih čimpanza, sve je to zajedno bježalo ogledavajući se od straha i preplašeno kriještеći.

Y odluči da ispita, zašto zvijeri bježe.

U prvi je čas dječak mislio, da se možda negdje zapalila džungla, ali nije osjetio dima, a kad se uzverao na visoko drvo, nije vidio ni plamena, a ni oblaka od dima.

Razgledavajući se po okolici, opazi nešto, što mu je odjednom sve razjasnilo, a ujedno ga i napunilo grozom.

S vrška drveta vidje on kao na dlanu široku livadu. Čas prije pretrčao je preko nje par velikih antilopa *koba* i serval. Kobe su zamalo iščezle u grmlju, ali serval je trčao sve polaganije izvodeći neke čudne, smiješne skokove. Svaki bi se čas uhvatio zubima za šape, udarao repom po bokovima, rikao, padao, s mukom se dizao i opet dalje bježao. Čas kasnije stao je tresti glavom, propinjati se, šapama bacati nešto iz gubice, dok napokon nije udario glavom o stablo drveta, srušio se ne mogavši se više dići. Bacao se i trzao, ali neka nevidljiva sila pritiskivala bi ga na zemlju.

Y nije dugo mogao shvatiti, što se to događa sa servalom, pa se stao razgledati na sve strane.

Zamalo pogleda on prema mjestu, gdje se izvalio grabežljivac, ali ga nije mogao naći. Tamo se naime nešto silno valjalo, kao da se ispod zemlje s mukom izvlači neko živo biće.

Skačući s grane na granu, s drveta na drvo približi se Y još više i tek mu tada uspije da je sve razumio.

Ne razmišljajući dugo, skoči dječak s drveta i požuri se u logor.

Banuvši na prostor pred kolibama, krikne očajnim glasom:

— Bježite! Goleme množine mravi kreću se džunglom! Vidio sam, kako su napale servala, zaustavile ga i kako ga — žderu!... Bježite!

Dječaci, prestravljeni, pojuriše prema rijeci.

— Stojte! Stojte! — vikne Y. — Mravi se kreću obadvjema obalama. Uzmite, koliko možete, hrane i bježite prema zapadu, a onda izađite na ravnicu ispred gorâ! Ako se izgubimo, ja ću noćas na vr-

huncu zapaliti veliku vatru, pa ćete se opet sakupiti!...

Zadržavši starije dječake, Y im naloži, da u mješine naliju vode i da ponesu što više mesa i soli; sam skupi i sveže lukove, velike noževe i strelice, za remen, kojim je opasao bedra, zatakne nadžake, preko ramena prebaci mrežu i dobacivši još nešto dječacima, pojuri prama zapadu.

Nešto mu je govorilo, da mravi ne će doći na jalovu ravnicu ispred gorâ.

Y je češće slušao pričanja starih crnaca o strašnoj nevolji, kad se pojave *manjani*. Ti mali, crveni mravi, što grade gnijezda pod zemljom i žive u golemim naseobinama. Dokle god ne osjete nedostatak hrane, niti ih tko vidi niti ikome nanose kakve štete.

Od vremena do vremena stane se među njima širiti neka nepoznata bolest, koja ih dovodi do ludila; drugi put ih sa ležaja potjera glad, a tada se sakupljaju u goleme vojske, gdjekada tako brojne, da kreću u neprekinutom redu, dugačkom čitav kilometar, a širokom na 120 metara, kako su to opazili francuski putnici. Gdje se oni na svome putu zadržavaju, požderu sve: lišće drvećâ, voće, koru, zvijeri, koje nisu mogle da se na vrijeme spase bijegom, šta više i ljude, koje zateknu u kućama. Stanovnici crnačkih sela, a često i znatnih evropskih naselja, ostavljaju sve svoje imanje i bježe pred putujućim mravima, koje nisu dosad mogli ni na koji način zaustaviti. Onuda, gdje vojska manjana prođe, ostaje pustoš: drveta su bez lišća, zemlja bez trave, sela — opustjela, pa u okolinu dugo ne dolaze zvijeri, a izbjegavaju je i same ptice.

O svemu je tome slušao mali vođa, a manja je putovanja manjana viđao već za svojih putovanja sa Sokom. Sada je shvatio, da džunglom prelaze

nebrojene vojske sitnih, grabežljivih bića, da po njoj putuju i sele se, pobuđujući strah i grozu, stotine tisuća gladnih i bijesnih manjana i da ti živi redovi, što se kreću prama sjeveru, nose sa sobom jad i nesreću za zvijeri i ljude. Požurio je, dakle, drugove, da što prije presijeku džunglu i izađu na kamenitu ravninu, što se pomalo uzdiže prema brdima.

Kad se uvjerio, da je cijela četa projurila već kroz šumu, Y stane i, razmislivši čas, krene na izvide. Išao je oprezno, pomno i nepovjerljivo ogledavajući svaki pedalj zemlje, ali se pomicao u onom smjeru, kojim su se približavali manjani.

Išao je tako jedno pola sata, kad li se iznenada zaustavi opazivši jednu neduboku jamu.

Slika, koju su mu oči vidjele, ostala mu je zauvijek u pameti.

Na visokom baobalu s osušenim vrhom, što ga je nekada skrhao grom, vrpoljilo se nekoliko zelenih majmuna, koji su uz to strašno krištali. Po njihovom je vladanju razabrao neiskazan, gotovo ludi strah. Majmuni su se svaki čas penjali na sam vršak šumskoga diva i svom silom htjeli da skoče na susjedno drvo. Ali nisu imali odvažnosti. Baobab je stajao znatno udaljen od mladih drveta mahagonija i rafije, koja su ga okružavala.

Zašto se nisu majmuni htjeli spustiti na zemlju i sakriti se na drugom drveću? Nešto ih je plašilo i sililo, da se veru sve više, čak donde, gdje suhe grane nisu više mogle da izdrže njihov teret, te su se uz glasnu tresku lomile pod njima?

Našao je on odmah odgovor na sve to, odgovor odlučan, ali ujedno i strašan.

Eto, majmuni su se, sve jedan za drugim, stali bacati, skakati, trgati nešto sa sebe, još se više vrpoljiti i jaukati, suludo, očajnički.

Y više nije sumnjao; znao je, da su mravi najušili plijen, popeli se na drvo i navalili na majmune, koji su ih odasvud okružavali. Zaista je bilo tako, jer, eno, najmanji među njima kliznuo je s grane i uz krik se srušio na zemlju, gdje je za čas iščezao prekriven tisućama živih tjelešaca proždrljivih manjana.

Dječak se, sav zaprepašten, nije mogao ni maknuti s mjesta.

Toga je časa osjetio, kako ga je nešto ubolo, a bilo je tako silno i tako je peklo, kao da mu je tko izlio na noge mlaz uzavreloga kropa; čas kasnije opet ga je nešto ubolo, ali još bolnije.

Potrčao je jedno desetak koračaja i pogledao na svoje noge. Gotovo je kriknuo od užasa opazivši, da su prekrivene mravima. Pripili su mu se uz kožu i upijali se u nju. On brzo zbaci sa sebe napasnike i krene kroz šumu.

Nekoliko su ga još puta napali. Pripadali su oni izvidničkim odjeljenjima, koja su bila već daleko naprijed idući pred glavnom kolonom vojske. Na veliku se svoju radost dječak uvjeri, da su se njegova nagađanja potpuno obistinila. Manjani su udarili kroz džunglu, tako da nisu uopće ni pošli na kamenitu, jalovu ravninu.

Prešavši velik komad prednjega gorja Y se zaustavi i pregleda okolinu. Kud mu je oko segnulo, vidio je pred sobom pustinjske obronke brdâ, koja su bila posuta termitnjacima, pokrivenima ovdjeondje smeđom, ukočenom travom, ispaljenom od sunca.

Nijednoga od svojih drugova ne spazi dječak nigdje. Zato stade vikati, ali mu samo jeka odgovori sa hrpta gorskoga.

Tada Y odloži na zemlju svoj teret: lukove, koplja, tulčiće sa strelicama i ribarsku mrežu; na-

džakom stade sjeći travu i debele naslage lišajeva, koji su pokrili pećine.

Složivši sve to na veliku hrpu, navali još kamenje, na nju, naspe ju sitnim pijeskom, da se vatra ne razbukti, nego da dade što više dima.

Našavši među odronjenim pijeskom mali komad kremena, stade raspaljivati vatru. Imao je za to sve potrebne stvari. Nadžak mu je zamjenjivao kresivo, gubu — srž običnoga drača, *zrag,* što ga je doskora našao među suhim stapkama trave.

Kad je hrpa stala tinjati i kad se iznad nje počela dizati pruga tamnoga dima, Y sjede na kamen i uze čekati.

Zamalo začuje poklike, koji su dopirali izdaleka, a onda opet druge s drugoga kraja.

Vođa se radosno nasmiješi.

Njegova se četica opet sakupljala.

Pojedince i u malim hrpama, trkom bi dolazili dječaci, zasopljeni i još uvijek zaplašeni. No ugledavši nasmijana vođu, njima se vraćao mir.

Djeca su pričala zgode, koje su doživjela, otkad su se dala u bijeg sa »rijeke blaženstva«; gdjekad se pače razlijegao smijeh i šala.

Pred veče se cijela družba sakupila kod ognjišta; nitko nije falio.

Y prebroja dječake i, odlazeći od njih, uzdiže oči prama nebu i šapnu:

— »Uzvišeni«! Dobri, milostivi »Uzvišeni«, zahvaljujem ti za naš spas!

Usta su mu zadrhtala, a u očima se pokazale suze zahvalnice .

Sve to nije opazio nitko osim svevidljivi »Uzvišeni«.

Kad je Y opet prišao k vatri, na koju su već bili postavljeni kotlovi s jelom, dječaci su ugledali

mirno, samopouzdano i ponešto strogo lice svoga druga.

Bio je, kao nekoć: vođa, *rru,* otac, a oni — njegova djeca.

Glava X

NOVO POTUCANJE I SRETAN SVRŠETAK

Zadržavši svoju četicu blizu slanoga vrela, Y se dvaput dao u džunglu da izvidi stvari. Nadao se naime, da su manjani krenuli dalje. U takvom bi slučaju šuma bila sigurno zaklonište za dječake. Nažalost, doživio je razočaranje. Mravi, koji su u logoru našli obilne zalihe hrane, zadržali su se tamo, a njihovi bojni odredi obilazili su džunglom u različitim smjerovima. Međutim je meso, što su ga dječaci ponijeli sa sobom, brzo nestajalo.

Nova briga zaokupi vođu. Znao je on, da vispoljana pustinjska, gotovo sasvim bez bilja, ne može prehraniti putnike. Posavjetovavši se s najstarijim drugovima, Y im preporuči, da budu što štedljiviji kod dijeljenja jela i obavijesti ih o novom putovanju.

— Odvest ću vas dolje na jug, — reče im on. — Možda ćete me zapitati, zašto sam izabrao baš taj smjer? Ljeti nam svuda prijeti nestašica vode; samo na jugu, blizu mora, sačuva se voda u rijekama, potocima i jezerima, sakrivena u džungli. Govorio mi je o tom bijeli *nuri,* kad sam s njim putovao . . . Odvest ću vas k moru!

— K moru! — povikaše dječaci svi u jedan glas.

Sutradan u zoru započe se novo putovanje.

Na čelu mladih crnaca išao je Y; na ramenu je nosio mrežu, a podupirao se kopljem. Za vođom su u jednom nizu zaredali njegovi ratnici. Svi su naime bili oružani lukovima i velikim noževima osim šestorice dječaka, koji su nosili mješine s vodom, sa soli i sušenim mesom *mlompa*.

Y se strašno žurio sileći dječake, da na dan mnogo i dugo hodaju. Vođa se bojao, da putnicima ne će uspjeti da prijeđu zapadnu, otvorenu ravnicu prije nego što potroše svoje zalihe.

Tek nakon tjedan dana odluči Y da se krene u džunglu.

Tmurna i strašna slika pukne mu pred očima.

Svuda — drveta bez kore i svježega lišća, trava — povaljena, grmovi, goli kao i bjeličaste kosti onih životinja, koje su ogulili manjani. Svuda je vladala tišina, koju nije ništa narušavalo. Šta više, ni ptice nisu lepršale u sjeni drveća.

Svima se činilo, da je ovamo došla smrt, koja je iza sebe ostavila mogile i smrtnu tišinu.

Tako je uistinu i bilo.

Milijunske vojske manjana, koje su prolazile džunglom, sijale su svuda oko sebe smrt, i tamo, gdje je ona bješnjela, nisu smjela živa bića dugo da se vrate.

Crni se dječaci ipak zapute u mučaljivi, sumorni gaj.

Y se uvjerio, da su mravi krenuli dalje, ili su se, našavši mjesto, gdje je bilo u obilju hrane, smjestili tamo, sagradili sebi gnijezda i sakrili se pod zemlju.

Dječaci su kretali prema rijeci, da dođu do vode i da se opskrbe ribom.

Svagdje su nailazili na korita, do dna isušena, pa su bili prinuđeni da pođu dalje. U zoru su obično počeli tražiti korijenje divljega *manjoka, ussuni-*

finga, koji podsjećaju na krumpir i luk. Time su se hranili nekoliko dana i neprestano udarali prema jugu, dok se, srećom, ne namjeriše na drvo *kola,* prepuno oraha, koje manjani nisu uništili.

Crnci upravo ginu za gorkim zrnjem tih oraha i žvaču ih cijele dane ispljuckavajući gustu, crvenu pjenu.

Y se razveseli ugledavši drvo *kola.* Predobro je znao, da ti orasi imaju moć lijeka. Čovjek, kad ožedni, ili ga muči glad, ili je inače iscrpljen, ne osjeti ni boli ni umora, kad pojede taj orah.

Vođa naloži drugovima, da naberu tih oraha.

Te je večeri svaki od dječaka imao veliki zavežljaj *kola* oraha, pomno poredanih među komadićima kore.

Sutradan krenu dječaci dalje.

Y je gonio poput vjetra i prestizavao svoju četicu; zamalo se uvjerio o snazi i djelovanju toga oraha, koji ih je potkrijepio. Nitko se od drugova nije više žalio na žeđu, nijedan od njih nije osjećao glada ni umora. Hodali su cijeli dan žvačući orahe, a tek ih je noć zaustavila u njihovom junačkom hodanju.

Tri je dana Y vodio crnce s jednakom brzinom. Nitko od njih nije klonuo. Vođa je opazio samo jednu stvar, koja ga je uznemirila.

Među družbom dječaka, koji su se probijali kroz džunglu, vladala je sada gluha tišina.

Nitko se nije ni šalio ni smijao. Sva su se lica uozbiljila, a oči zasjale sumornim blijeskom.

Razmišljajući o tome, išao je on neprestano dalje, dok jednoga popodneva ne ugleda s visokoga brežuljka, odakle se širio daleki vidik, iznenada more, o kojemu je slušao krasne priče, što su ih pričali bijeli ljudi, i o kojemu su pjevali starci u Rugari.

Bezmjerna, lazurna pustinja, koja se slijevala s nebom, i koju oko nije moglo obuhvatiti, iskrila se pred njim. Nikada nije bio na obali mora, ali ga je maštom dočarao pred sebe.

— More! — klikne i zadivljen najednom zamukne.

Neka daleka, ali silna rika dopre mu do ušiju i mnogostrukom se jekom stane odbijati od krošnja drveća.

— Što je to? — pitali su dječaci skupivši se oko vođe.

— Ne znam, — odvrati on. — Možda ćemo domala saznati... Hajdemo dalje!

I opet pođoše kroz džunglu, a pred večer izađoše iz dubrave našavši se na širokoj cesti.

Dječaci su znali, da negdje u blizini moraju biti ljudi — dobri, bijeli ljudi, koji će njih, male tucake,

nahraniti, napojiti, dati im zaklona i uzeti ih u zaštitu.

Noge su ih sve brže nosile.

Iza zavoja ceste najednom se pojave neka kola. Jurila su gluhim, muklim rikom i štropotom.

Bio je to obični auto Ford, ali crnci nisu nikad ništa slično vidjeli.

Kola, koja jure bez konja?

Kola, koja ljutito riču?!

Bilo je u tom nešto tako strašno, da se cijela družba raspršila na sve strane i glasno vičući i jecajući pojurila kroz džunglu.

Zajedno s njima uzmicao je i Y.

Preplašila su ga čudna kola, pa se htio naći što dalje od njih. Trčeći, sjećao se svega, što je opazio na cesti kod bijelih ljudi. Takvom širokom cestom hodao je već u naselju, kad je posluživao u kući bijeloga »nuri-ja« i »madam«. Ali kola?!... Imala su u sebi nešto od strašne nemani...

Bez sumnje su imala, ali... jedna pojedinost...

U toj je nemani sjedilo dvoje »bijelih«... Y je opazio, da se oboje smijalo i mahalo rukama, dakle... to nije bila nikakva neman, već nešto, čime su upravljali mudri, bijeli ljudi...

S mukom sakupi Y raspršene dječake i saopći im svoje misli. Povede dječake dalje, ne izlazeći više na cestu.

Zamalo susretnu crnce, koji su sjekli grane oborenoga *diala*. Od njih su doznali, da se približuju luci velikoga grada na obali mora.

Y odluči, da tu provedu posljednju noć u džungli, a ujutro da on pođe sa Llo-om u grad bijelih ljudi, da sve izvidi i da nešto smisli za cijelu svoju družinu.

Rano ujutro krenu oni preporučivši dječacima, da ne izlaze iz šume, već da strpljivo čekaju i mirno sjede.

Grad je zadivio crne putnike.

Naročito mu se nije mogao dosta nadiviti mali Llo.

Visoke, bijele kuće, opletene cvatućim povijušama, verande pod zelenim i žutim platnenim šatorima, bijelo odjeveni muškarci i stasite gospođe, auta, dimnjaci i jedra brodova, koji su stajali u luci i izbacivali crne oblake dima, žarki izlozi dućana, — sve to, nikad neviđeno, nukalo je dječake, da se svaki čas zaustave i da zure na sve strane.

— Hej . . . vi tamo! — razlijegne se glasni krik, i neki crnac u uniformi i šljemu, s bijelim debelim štapom u ruci približi se dječacima. — Odakle ste? Kako se zovete? Po što ste ovamo došli? Što tražite?

Taj grad pitanja zbuni sasvim crnce. Gledali su zlatni ukras, što je blještio na šljemenu, na ramenima i na grudima nepoznata čovjeka i — ne odgovoriše ni riječi.

Stražar je sve strožim pogledom promatrao nepoznate dječake.

Y se prvi snašao i napokon odgovorio:

— Ja sam vođa djece iz seoca Rugare. Doveo sam ih ovamo kroz džunglu . . .

— A gdje je ta tvoja Rugara? — upita crnac.

— Na velikoj rijeci . . . na Nigeru! — odvrati on.

Stražar diže ruke i reče:

— Nisam čuo . . . Hajdete sa mnom komisaru!

Odveo je dječake u neku zamazanu zgradu, gdje je bio policijski ured, ostavio ih u predvorju i ušao unutra.

Za čas se oba dječaka nađu pred ozbiljnim starim gospodinom. Bio je to bijeli *nuri*. Stao je ispitivati dječake, ali je slabo vladao njihovim jezikom, tako slabo, da je Llo dva puta prasnuo u smijeh.

— Ne mučite se našim jezikom, bijeli *nuri*, — reče Y, — ja razumijem engleski.

— Well! (dobro), — obraduje se komisar. — Reci mi, kako se zoveš?

— Y . . . siroče, — odvrati dječak.

— Tko si?

— Vođa djece iz Rugare, sela na Nigeru.

— Na Nigeru? — začudi se komisar. — To je vrlo daleko!

— Da, vrlo daleko! Seoski mi je knez naložio, da povedem djecu u džunglu, jer je u selu zavladao glad. Poveo sam ih na »rijeku blaženstva«, ali manjani su nas istjerali iz logora; išli smo dugo, dok ih napokon nisam sve doveo na more, bijeli *nuri!*

— Junački si ti vođa! — nasmiješi se činovnik. — A što namjeravate raditi ovdje na moru?

— Lov loviti, ribariti, logor udariti, a kad prođe ljeto, odvest ću dječake natrag u Rugaru, — odvrati Y.

— To ovdje nije dopušteno! — nasmije se komisar. — Tko hoće da ovdje stanuje, mora plaćati porez ili raditi. Razumiješ li?

— Da! — klimne glavom Y. — Pa ja ću raditi. Znam čistiti obuću, prati i gladiti rublje, spremati sobe i zabavljati se s bijelom djecom...

— Izvrsno! — klikne komisar. — Trgovac Roters upravo treba dobroga, čestitog *boy*-a (slugu). Poslat ću te k njemu, ali što ćemo s tvojom bandom, mali prijatelju? Koliko ih ima?

Dječak mu je odmah odgovorio na oba pitanja.

Pod prozorima ureda stali se razlijegati: krikovi, buka, dozivanje i plač.

U sobu komisarovu banuli neki bijeli ljudi, koji su vukli za ruke i kosu zaplašene crnce.

— Što se dogodilo? — vikne činovnik.

— Što se dogodilo? — ponovi Y zagledavši se u preplašena lica Umaru-a, Boro-a, Dila i ostalih, jer su svi, cijela mala družba, stajali sada pred licem šefa policije.

Bijeli su ljudi, mašući rukama, pričali:

— Ova je crna banda poput skakavaca navalila na naše plantacije (nasade korisnog bilja ili voća), potrgala nam papaje, banane, ananase i požderala ih. To su škodljivi nametnici. Gori su od majmuna!

U taj čas šapne Umaru Y-u:

— Glad i žeđa tako su nas mučili, ta i sâm znaš, da od jučer nismo imali koli-oraha. Pošli smo da tražimo voća, i najednom vidjesmo, kako za plotom rastu zrele zlatne papaje. Stadosmo ih trgati, kad li se najednom strčaše bijeli ljudi i pograbiše nas... Reci mi, *rru*, kakvo smo zlo učinili?

Y uze braniti drugove. Objašnjavao je komisaru, da crnčići ne znaju, da plot označuje zabranu da se uđe. U džungli nema plotova, crni ljudi uopće ne ograđuju svojih polja. Zato neka se bijeli, dobri *nuri* ne srdi na gladnu djecu iz Rugare, jer su se mnogo napatila za vrijeme teškoga tumaranja i jer nisu kriva.

Komisar je ravnodušno slušao, a kad je Y prestao govoriti, reče:

— Znam ja vas, crne protuhe! Došao si ovamo, da sve izvidiš, metnuo mi crva u glavu, a dotle je tvoja banda robila? Sve vas valja strpati u zatvor, dati vam batina, a onda vas poslati na tri mjeseca na plantaže, koje ste uništili. Neka tamo odrade ono, što su uništili te crne nakaze!

Stvar se sa crncima brzo riješila, jer je četvrt sata iza odredbe komisarove četica s vođom na čelu sjedila već pod ključem u prostranoj uzničkoj ćeliji.

O podne se pojave dva nadziratelja. Donijeli su kotao s juhom, košaricu sladičastog kozlinca i zdjelu kuhanoga prosa.

Dječaci su jeli s takvim tekom, da su im se sve uši tresle, a kad su se nasitili, uđe jedan od pazitelja i reče im:

— No, sada neka pođe pet dječaka sa mnom da operu suđe; ali ne zaboravite, da kožu svoju pripravite, jer sutra će vam je namazati, da će se sve sjati.

Y, koji nije ni okusio jela, smrknut je slušao taj govor, a u rudastoj njegovoj glavi stale su se javljati nemirne, uzbudljive misli.

— Moja koža nije za to, da je vi brezovačom mažete, — promrsi on za se. — Nisam ništa kriv, pa ne mogu biti ni kažnjen.

Pričekao je, dok su se vratili dječaci, koje je pazitelj odveo u kuhinju, i onda je na stranu povukao visokoga Umaru-a i prošaptao mu:

— Popet ću ti se na leđa, a ti me drži! Hoću da pogledam kroz prozor!

Prihvativši se za rešetke od bambusovine, dugo se razgledavao, a onda se spustio na zemlju i rekao dječacima:

— Slušajte me! Bijeli nas ljudi misle sutra kazniti batinama. To je nepravedno! Sagriješili ste, istina je, ali niste shvaćali ono, što ste radili. Noću moramo uteći iz zatvora i šmugnuti u džunglu što dalje od bijelih, koji su ovdje batinama vrlo darežljivi. Ja im ne namjeravam staviti na raspolaganje svoju kožu!

— Bome ni ja! — odgovori odmah Llo. — proderat će mi je, pa će mi koža biti ni za što!

Dječaci su šutjeli.

— No, a što vi mislite o tom? — upita Y.

Iza duge šutnje javi se Dil, kožar:

— Eh, pa što! Neka tuku, samo nek nam daju onako dobru juhu i prosenu kašu. Kožu nam ne će zderati!

— Sigurno! — dobaci Boro.

— Jelo je glavno! — kliknu ostala djeca.

Y se ponosno isprsi i motreći strogo drugove, reče im:

— Vi ste robovi, kukavni, podli psi! Neka vam stroje kožu . . .

Rekavši to, sjedne u kut ne mogući se oporaviti od bijesa i gnjeva.

Za čas ustane i opet reče:

— Opametite se! Niste učinili nikakvo zlo, jer niste znali, da su bijeli među sobom podijelili džunglu kao vaši očevi polja. Mislili ste, da tu kao u okolini Rugare džungla pripada svima. Ne znajući, nanijeli ste štetu bijelim plantatorima. Možete

ih odštetiti tako, da radite na njihovim posjedima i da odradite štetu . . . Ali ne smijete dopustiti, da vas kažnjavaju šibanjem, jer je to nepravedno i sramotno! Bolje je novo putovanje, glad, žeđa, pa čak i smrt! Osvijestite se, dječaci!

Zavlada gluha tišina. Crnčići su slušali oborenih glava ne pridižući očiju na vođu. Iza nekoliko časaka opet se javi Dil.

Drsko je klimao glavom i rezao riječ po riječ, motreći sumorno lice dječakovo.

— Krasno govoriš, Y! Jak si i ustrajan, pa ne shvaćaš, da se mi lomimo od umora . . . Dosta nam je već toga vrludanja po džungli i brdima, dosta glada, žeđe i teškoga rada! . . .

— A upravo svemu tome imate da zahvalite, što ste postali muškarcima! — klikne Y.

— Hoćemo mira; ne može se dalje potucati — pazeći, na svaki komadić mesa i svaki gutljaj vode! — promrsi Dil.

— Tako je! — pristajali su uz njega ostali dječaci. — Dil dobro govori!

Vođa je shvatio, da su premoreni mali crnci sasvim klonuli duhom, pa da njegova nagovaranja i opomene nemaju više smisla; zato samo porugljivo slegne ramenima i namignuvši Llo-u, šapne mu:

— No, a ti, mali Llo, voliš li i ti mesnatu juhu i masnu kašu više nego slobodu i čitavu kožu?

Dječak bljesne očima i odmah odvrati:

— Volim juhu i kašu, ali više volim svoju kožu. Ne dam je za bilo što, *rru!* Svuda ću ići s tobom! Kuda Y — tamo i Llo!

— Hvala ti, prijatelju! — klikne vođa veselim glasom.

Nato sjedoše pod prozor i šapćući stadoše se dogovarati.

Glava XI

DOŽIVLJAJI Y-A I LLO-A

Kad je paziteljujutro probudio crne uznike, nije našao među njima ni vođu ni bucmastoga Llo-a.

Ptičice izletješe, eto, iz krletke.

Potvrđivala je to probijena rešetka od bambusovine na prozoru.

Od toga se časa potpuno zameo trag izbjeglicama.

Bilo je to ovako:

Iskočivši noću na uzničko dvorište, dječaci su se pritajili pod zidom, gdje je vladao mrak i strpljivo čekali, da se nadziratelj, koji je šećući se stražio, umori i sjedne na klupu uz ulaz. Nisu dugo čekali. Kao dvije brze sjene prošuljaju se bjegunci oko zgrade i na protivnoj se strani nađu pred visokom ogradom. Gipki i okretni u penjanju na drveće, dječaci se za čas nađu s druge strane plota.

Y šapne Llo-u:

— Ne možemo proći kroz mjesto, jer bi nas mogli tamo prepoznati oni gadovi sa sjajnim pucetima i bijelim batinama u rukama. Prokradimo se do mora!

Zamalo stignu u luku.

Tamo su u dugim nizovima stajale naslage kožâ, vreća s pamukom, košarâ s bananama i ananasom, škrinja s uljem od *karite* i paome.

Šuljajući se između njih, pomicali su se sve više naprijed.

Tada ugledaju široki zid, koji je prodirao daleko u more. Sav je bio zatrpan kolicima, natovarenima debelim cjepanicama mahagonijeva drva. Dječaci, koji su se sakrivali u sjeni, brzo su napredovali, dok ne ugledaše na svršetku zida veliki brod

sa tri jarbola, kojemu je i paluba bila isto tako pretrpana cjepanicama i daskama od mahagonija.

— Velika lađa! — šapne Y. — Sakrijmo se u nju!

Neopaženi zađu na palubu. Naokolo je vladala tišina, samo je more zapljuskivalo valovima, koji

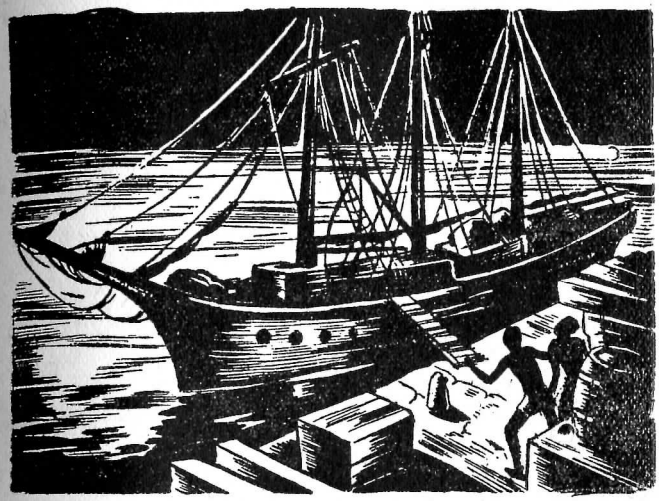

su se razbijali o zid mola. Dječaci se zavuku među naslage gredâ i, izmoreni doživljajima prošloga dana, padnu u dubok san.

Y sam nije znao, kako je dugo spavao. Kad se probudio i promolio glavu iz svoga skrovišta među balvanima, čudom se začudio. Nije više vidio ni zid s kolicima, ni grad, a ni džunglu. Unaokolo se protegla lazurna pučina, koja je bliještala. Nad njim je nešto tutnjalo i bučalo.

Dječak podiže glavu i ugleda bijela, naduvena jadra.

Vjetar ih je nadimao i igrao se njima duvajući u široka platna udarajući i zviždeći u cijeloj mreži debelih i tankih užeta.

Y opazi odmah, da ta »velika lađa«, kako je nazivao brod, plovi daleko od obale.

— Fjut! — zazviždi dječak tiho i stane buditi Llo-a.

Drug je tr'o pospane oči i pitajućim pogledom gledao u vođu.

— Llo, — šapne Y, — čini mi se, da nas čeka nova nevolja, ali takva, gdje ja ništa ne mogu pomoći . . .

— O . . . O! — promuca prestrašenim glasom Llo. — Što se dogodilo?

— Zaspali smo, a dok smo spavali, »velika lađa« je zaplovila . . . Sad smo na moru i ne vidi se nigdje ništa osim vode i sunca. Pogledaj sâm!

Llo pogleda i isto onako, kako je zažviždao Y, zafićukne tiho i on:

— Fjut!

— Vidiš li! — klimne Y glavom i smrkne se.

Obojica su šutjela. Llo se nije javljao, jer je znao, da vođa mora duboko misliti.

Za čas promrsi Y:

— Htio bih znati, jesmo li na toj lađi sami ili na njoj ima još i drugih ljudi? Kakvi su? Crni ili bijeli? Dobri ili zli?

Nisu dospjeli ni da saspu sva pitanja, kad se sasvim blizu razabere grub, jak glas:

— Spusti *tope!*[1])

Dječaci su čuli topot bosih nogu, a čas kasnije, podigavši glave, ugledali su mornare, koji su se

[1]) Topi, jadro na vrhu.

spretno penjali po užetima ljestava sve do pod sam vrh prednjega jarbola.

— Sakrij se dobro! — šapne Y drugu. — Odozgo nas mogu opaziti . . .

Pritajiše se obojica u svom skrovištu. Na brodu nije nitko ni slutio, da se među cjepanicama mahagonija nalazi vođa dječaka iz Rugare, pravi *rru* s vjernim svojim pomagačem — veselim Llo-om.

Možda to ne bi nitko nikad ni doznao, da nije bilo sunca i glada.

Pred veče reče Llo Y-u:

— Moje je grlo tako suho kao onda na onoj ravnici ispred gorâ, sjećaš li se? A jezik mi je postao tako hrapav, da bi njim mogao ribu strugati.

— Hm, — promrmlja vođa.

— U crijevima mi sve nešto pjeva, ljepše nego veliki *tam-tam* (crnačka kapela), a u trbuhu osjećam prazninu kao u velikoj, davno već izdubenoj tikvi . . . Tenge mi! Pio bih i jeo, jeo!!

— Hm! — ponovi Y.

— Hm, ili ne hm, moralo bi se nešto pojesti! — navaljivao je Llo.

— Pojedi dvije cjepanice mahagonija, debeljko moj, — savjetova ga vođa.

— Kad nemamo ni soli, ni bibera, — odvrati dječak prasnuvši tiho u smijeh. — Ali bez ovih mirodija zapet će mi u grlu. Nego slušaj, *Rru!*

— Što?

— Kako bi bilo, da izađemo iz ovog skrovišta i zamolimo malo manjoka ili prosa?

— Bojim se, da bismo mjesto toga dobili samo batina, — odvrati Y.

— Slaba poslastica! — strese se debeljko. — Ne možeš je začiniti nikakvom mirodijom! Hm . . . hm . . .

— Vidiš? Sada ne možeš ni ti drugo što da kažeš, osim »hm . . . hm«, — primijeti Y.

Llo ne odgovori ništa, već stade žvakati koru mahagonija. Pri tome je bijesno dahtao.

Vođa se naglo digne i rekne:

— Poći ću prvi... pokušat ću...

Klimne glavom i izađe iz skrovišta.

— Halo! Halo! Kakvo je ovo odlično i poštovano stvorenje?! — razlijegne se veseli glas i nečija teška ruka padne na rame dječakovo.

Dječak se obazre. Sasvim uz njega stajao je mali, plećati mornar u prugastoj košulji i bijelim zamazanim hlačama.

— *Sir!*[1]) — reče Y tvrdim, mirnim glasom.

— Govoriš li engleski?

— *Yes, sir!*[2])

— Kako si ovamo dospio, crni dječače? — upita zadivljeni mornar, kojemu su se smijale modre, vesele oči.

Y stade opširno pričati glasom tvrdim, koji je potvrđivao istinu, dok najednom ne prasne mornar u smijeh i klikne:

— Ne zvao se ja John Fowlers, ako sam ikad išta zanimljivije čuo! Zatvori gubičicu, crni prijatelju, odmah ću skočiti po šipera[3]) i bosmana[4]), a zatim ću sazvati svoje drugove. Neka svi čuju tvoju pripovijest... »vođo!«

I otrča zovući u sav glas i smijući se na sva usta.

— Čini mi se, da sve ide, da ne može bolje — promrmlja ispod nosa Y i žmigne okom.

Za čas pohiti u skrovište svoje i šapne Llo-u:

— Ti samo sjedi tiho i stisni nos, da ne kihneš. Kad te budem trebao, zvižnut ću ti. Tada ćeš se

[1]) Čitaj: sőr, što u engleskom jeziku znači poštovani gospodine!

[2]) Da, gospodine!

[3]) Šiper, zapovjednik broda.

[4]) Bosman, prvak među mornarima.

izvući iz te rupe, pokazat ćeš prijazno lice i stati uza me.

— A hoće li nas nahraniti? — radoznalo zapita Llo.

— Šuti, jer se sad radi jedino o našoj koži. Brigu za trbuh ostavi za kasnije, — stade ga savjetovati Y.

— Ali tako mi u njemu kruli, da nisam ni čuo, što si mi govorio, — branio se šaljivi crnčić.

Y ode od njega i stade uz ogradu lađe.

Da se uzmogne održati ravno, morao se široko raskoračiti, jer je more stalo bacati brod i nagibati ga sad desno, sad lijevo. Vjetar je sve glasnije hučao među jedrima i konopima. Valovi su se razbijali o oštri kljun jedrenjače, — koja je brzo plovila, i svaki se čas rasprskivali na stotine uspjenjenih trakova i pružica, brizgajući i štrcajući, pri čemu su živo plamtjeli krasnim bojama duge.

Cijela je gomila mornara u tili čas okružila samotnoga dječaka.

Golemi, debeli šiper, sa raščupanim riđim brkovima i razbarušane brade, stajao je upravo uz njega i s udivljenjem promatrao malog, crnog putnika, koji je »mukte« putovao.

Y, koji je bio u svemu oprezan i sve je zapažao, nije osjetio bijesa u sivim očima ugojenoga nuri-ja.

Bosman, čovjek visok, mršav i strašno opaljen, smijao se glasno i žvakao nešto pljuckajući od vremena do vremena na palubu. Mornari, među kojima opazi Y dva crnca, radoznalo su upirali poglede u crnoga dječaka.

— Ispričaj ovim džentelmenima (gospodi) svoje doživljaje, — klikne John Fowlers, — tapšući crnca po golim ramenima. — Ja vam velim, da je to zgodan deran.

Y se čvrsto upre nogama, jer mu je paluba svaki čas izmicala ispod njih, nakašljao se i počeo:

— Zovem se Y, siroče sam, podrijetlom iz Rugare, koja leži daleko odavde, nad Nigerom... Izabran sam bio vođom — *rru* dječakâ iz toga sela... Doveo sam ih do »rijeke blaženstva«, džentelmeni, ali...

Sve je pričao u tančine i slikovito, a kad je došao do doživljaja u luci i kako su ih zatvorili i osudili na batine, bljesnu mu oči, pa se ponosno isprsi i klikne:

— Nisam mogao da se izmirim s nepravednom osudom i da dopustim, da me biju. Ja sam vođa i nisam učinio nikakvo zlo... Zato sam pobjegao iz zatvora!

— O, smion je taj deran! — vikne šiper.

— O, taj se ne da za uši vući! — klicali su mornari smijući se.

— Lavić, crni lavić! — dobaci bosman paleći lulu.

Y je slušao i šutio.

— No, a kako si zabasao na »Daddy Ralph'a?« — upita šiper.

— Što je to »Daddy Ralph?« — zapita dječak u čudu motreći debeloga nurija.

— Tako se zove moj brod, — objasni mu šiper.

Y je pričao o bijegu iz zatvora i o tome, kako mu je uspjelo da dođe na »veliku lađu«, gdje je izmoren odmah usnuo među balvanima, povaljenima na palubi. Do toga časa nije ni riječi spomenuo o Llo-u.

— Ha! — primijeti šiper. — Sve si to ispričao vrlo zanimljivo i skladno, ali možda si lagao?

— O, nisam, *sir!* — usprotivi se on tresući kudravom glavom. — Nisam slagao i nisam pričao ništa, što se ne bi podudaralo s istinom!

— Tko će to sada potvrditi? — nasmija se bosman pljujući na palubu.

— Imam svjedoka, koji će potvrditi moje pričanje, džentelmene! — reče dječak odlučnim glasom.

Rekavši to, zazviždi.

Iza hrpe cjepanica najednom proviri željeni svjedok i zakorači dostojanstveno.

Mali, debeli Llo stupao je oprezno po palubi, koja se pod njim ljuljala, ali izražaj njegova lica bio je, po mogućnosti, »najprijatniji«, tako da su i mornari, šiper i bosman, vidjevši ga, pucali od smijeha.

— Ja sam Llo, sin Baka i Kasile iz Rugare, a bio sam pomoćnik *rru*-a, — reče on raširivši usta s bijelim zubima. Govorio je na crnačku, narječjem *Bambura*, pa ga stoga bijelci nisu razumjeli.

Nasmijavši se do sita, šiper se obazre i klikne:

— Hej ti, Webbley, saslušaj ovog derana i prevedi nam, što će govoriti.

Jedan od crnaca mornara povuče Llo-a u stranu i stane ga ispitivati.

Međutim se šiper obrati Y-u jednim pitanjem, koje je izazvalo novu buru smijeha i veselja:

— No reci mi, vođo, odvažni *rru,* nisi li ti možda tamo među balvanima i daskama sakrio cijelu svoju bandu?

— *No, sir!* (ne, gospodine). Banda sjedi u zatvoru, gdje sigurno baš u ovaj čas nadziratelji stroje kožu dječacima . . .

Zašuti, ali se malo zatim zagleda smjelo u oči šipera i šapne mu:

— *Sir* . . . mi smo gladni, vrlo gladni, jer smo se već nekoliko dana hranili samo kola-orasima . . . U zatvoru su nam dali juhu i kašu, ali se mi nje nismo ni dotaknuli . . . Ja i Llo smo gladni i žedni . . . Dobri *sire,* nahranite nas i dajte nam vode da se napijemo, a mi ćemo vam se za to odužiti svojim radom!

Y je dugo nabrajao, što je naučio u kući bijeloga nurija i dobre »madame«, ali šiper ga prekide i zapita:

— Znate li se penjati na jarbole? . . . Na visoke stupove sa jadrima?

— O! — klikne Y. — Nema drveta, na koje se mi ne bismo uzverali!

U taj se čas približi šiperu crnac Webbley i reče sa smijehom:

— Ovaj mali debeljko priča doslovno sve ono, što je govorio njegov drug! Dječaci ne lažu, kapetane!

— No, to mi je vrlo milo! — klikne debeli šiper. — *All right!*[1]) Gotovo je! Ja vas uzimam za *junge*[2]). Baš i trebam takve, jer su mojim mornarima strašno narasli trbusi!

[1]) Čitaj: Olrajt, što znači: izvrsno.

[2]) Jungi, dječaci koji pomažu mornarima.

— Po primjeru šipera, — promrmlja šaljivi John Fowlers namignuvši prema Y.

Mornari su se domala morali prihvatiti posla. Vjetar, koji brodari zovu *briza,* duvao je sve jače i lađom trzao, bacajući je s jednoga hrpta grivnatoga vala na drugi. Sa kapetanova mosta razlijegali se zvižduci i gromke zapovijedi.

Mornari su smatali neka jadra, koja su bila suvišna kod tako jake brize, čvršće su privezivali cjepanice, balvane i svežnjeve dasaka za željezne kuke, zabijene o bok lađe. More je sve više ljuljalo jedrenjaču na lijevi bok, teški, slani valovi padali su preko pramca lađe i valjali se na krmu.

— Dječaci! — vikne John Fowlers. — Pođite u *kambuzu* (kuhinju), gdje će vas vaš zemljak, crni Webbely, naš *kuk* (kuhar) nahraniti onim, što je ostalo od ručka.

Llo je razumio, o čemu se radi, pa je zadovoljno promumljao:

— No, napokon! Sad sam čuo prve pametne riječi!

Glasno je zamljaskao debelim usnicama i veselo se nasmiješio.

Jungi su se prihvatili posla na palubi »Daddy Ralph-a«: pomamno su jeli hladno meso i prigrijani bob sa slaninom. I nitko nije mogao da posumnja u nedostatak njihove gorljivosti i ljubavi za taj »posao«.

Glava XII

NA PALUBI „DADDY RALPH'A"

Veseli, nasmijani i dobro nahranjeni plovili su dječaci na palubi jedrenjače oceanom. Y i Llo nisu nikoga pitali, kamo zapravo ide »Daddy Ralph«. To se njih nije ticalo. Oni su se na brodu izvrsno osjećali i nisu imali nikakvih briga.

Svi su zavoljeli vesele i uslužne dječake. Jedan im je mornar sašio odijela od starih mornarskih prnja, kojima su se mali crnci bili neizmjerno ponosili.

Drugi je opet darovao Y-u crveni šal za vrat, a Llo je dobio veliku ploču čokolade.

Dječaci su se cijeli dan vrzli po palubi.

Od samoga su je jutra čistili, smatali konope, pomagali kuharu, šili i krpali poderana jedra, a kad je *briza* stala previše jako poigravati brodom, uspeli bi se na najviše prečke na jarbole, odrešivali zamršene konopčiće, i pod ravnanjem bosmana smatali ili razmatali mala jedra.

Mornari su zadivljeno promatrali rad malih crnaca, jer su to doista bili smioni, jaki i bistri dječaci.

Njihovim je učiteljem na brodu bio stari, prosjedi već crnac — Webbley. Trideset je godina on već plovio na jedrenjačama i u sve se razumio. Turao je teretna kolica, tovario robu kao obični sluga, bio ložač, kormilar, šta više i bosman, a sada, pod starost, postao je kuharom i gospodario u *kambuzi*.

Potekao je od amerikanske crnačke porodice i bio dobar kršćanin, tih i miran čovjek, a osim toga nepopravljivo lunjalo, privikao na neprekidno potucanje po svim morima svijeta.

Pijući kavu, crnu kao tinta, pričao je crncima o svojim putovanjima i o životu u Americi.

— Što je to Amerika? — zapita ga Y.

— To je jedan dio svijeta; krasna i bogata zemlja! Čovjek, koji ima bistru pamet, konjsko zdravlje i jake mišice, može tamo lako steći debele novce.

— Pričaj nam o Americi, *mister* (gospodine) Webbley! — zamole dječaci *kuka*.

— Zašto da vam ne pričam? — i crnac pristade. — Dobro će vam to doći, jer upravo plovimo u Novi York, kamo vozimo velike tovare mahagonija, koji su smješteni u *rumama* (unutrašnjost lađe), a i na palubi. Zato nam *briza* neprestano udara o lijevi bok, jer nam je šiper zapovjedio, da natovarimo prevelike tovare debelih klada i cjepanica između jedara i na krmi »Daddy Ralpha«. Ali to ništa ne čini! Stići ćemo kasnije, jer nam nije određeno vrijeme. Šiper Red trguje na vlastitu ruku . . . O, lukav je taj riđi bradonja, ali boljega šipera od njega nema cijela jedrena mornarica u Sjedinjenim Državama! Smion je on igrač i brodar, da mu nema para!

Crni je Webbley pričao crncima o doseljenicima, koji su radom, odvažnošću i srećom došli u Americi do velikoga bogatstva, a kasnije nastojali, da požrtvovnošću i darežljivošću postanu dobročinitelji čovječanstva osnivajući knjižnice, škole i bolnice. Sve su te riječi bile nepoznate crnim dječacima, ali kad im je stari crnac razjasnio značenje tih korisnih ustanova, kliče Y bljesnuvši očima:

— O, mister Webbley, i ja ću biti takav bogataš i dobročinitelj!

— Ho-ho-ho! — nasmija se kuhar. — Vruće si i nagle krvi, prijane, kad tako istrčavaš!

— Ako *rru* kaže, da će to učiniti, onda će tako doista i biti! — uzbuni se Llo videći Webbleya, kako se smije. — *Rru* nikada ne govori u vjetar!

— Daj vam, Bože, uspjeha! — uzdahne crnac. — Ipak će vam biti teško, o, vrlo teško, izaći na obalu...

— Zašto? — upitaju dječaci.

— Zato, jer amerikanski lučki činovnici ne puštaju u zemlju nikoga, a osobito crne ljude, bez putnica i bez novaca.

Dugo je objašnjavao *kuk* mornarima, što je to putnica i kakvi su propisi za inozemce, koji dolaze u Sjedinjene Države. Rastužio se Y, ali čas kasnije klimne on glavom i reče:

— Pa ništa zato! Il ovako il onako iskrcat ćemo se mi na obalu i radit ćemo u Americi, mister Webbley!

Razmislivši malo, *kuk* šapne dječacima:

— Izmolit ću u šipera propusnice za vas kao za *junge*, a kad izađemo na obalu, odvest ću vas sudcu-crncu, kojega poznam. Zove se mister Nikky Bucky. Možda će vas on svjetovati u vašoj neprilici.

Od toga razgovora Y nije mogao ni spavati ni jesti.

Mislio je samo o tom, kako da ostane u Americi i što da radi, da postane bogatašem, koji može davati milijune dolara za dobre stvari. Ali ničemu se nije mogao domisliti, jer nije ni znao, kakva je ta Amerika i što bi tamo mogli ljudi tražiti od njega — vođe djece iz Rugare i mornara sa »Daddy Ralpha«?

Napokon mahne rukom i zaključi:

— Najprije moram doploviti onamo, a onda izaći na obalu, izvojevati putnicu i razgledati se na sve strane...

Bila je to uistinu vrlo mudra odluka, jer se ne mogu stvarati planovi, dok se točno ne poznaju svi uvjeti i sve prilike.

Međutim Y i Llo nisu više imali vremena za sanjarenja, planove i razmišljanja. Došla je bura — bijesna bura na Atlantiku.

»Daddy Ralph«, pokriven pjenom, zaranjao je svoj kljun pod uzburkanu površinu Oceana, sve se više naginjao na lijevi bok, uzdisao i škripao, kao da se tuži i trpi.

Mornari su morali razmetnuti previsoke naslage drvâ, da povećaju otpornost jedrenjače i da joj vrate prijašnju ravnotežu. Goleme, debele klade rušile se na palubu, da bi bile mogle zgnječiti ljude, zaposlene radom. Grede i partije dasaka, svezanih

lancima, klizale su po mokrom *deku*[1]) i prijetile da se sruše u more, gdje su sičali, pjenili se i ričući jurili sivi, grivnasti valovi.

Šiper je od vremena do vremena slao *junge* na jarbole, da poprave ovo ili ono kod užeta, da skinu sputana gornja jadra, t. zv. »top-jedra« i povežu konope uz jarbole.

Bura je već treći dan bjesnila, kad li se desi zgoda, koju je skoro životom platio sâm debeli šiper Thomas Red.

Raskoračivši se na široko, da se uzmogne održati na kliskom deku, koji se ljuljao, krene on sa krme, kad se nenadano izmakne jedna od bačava s uljem *karite*, koja su stajala naslagana na hrpi, i poče se kotrljati po vagnutoj površini palube.

Još samo tren oka i mister Red, koga bi udarila teška bačva — bio bi se strmoglavio sa palube u more, jer upravo na tom mjestu nije bilo nikakve ograde.

Y to opazi i shvati u istom času, da teška opasnost prijeti šiperu. Ne kolebajući se i ne razmišljajući dugo zgrabi on dugačku motku i uprijevši se bosim nogama o mokre daske, podmetne je pod bačvu, koja se kotrljala. Ona se na toj zapreci časom zaustavi, ali je i taj čas bio dovoljan da je šiper, koji je bio sav izvan sebe, mogao da odskoči u stranu.

Od pritiska teške bačve prepukne motka uz prasak, a jedan njezin iver pogodi crnca u nogu.

Y padne i krikne od boli, ali je još toliko vidio, da je bačva pala u more.

Samo je to Y vidio, jer mu je čas kasnije potamnjela svijest i on osjetio, kako sve brže i brže pada u neki ponor bez dna.

Dječak se od boli onesvijesti.

[1]) Mornarski izraz za palubu.

Kad mu se svijest povratila, ugledao je bosmana, koji se nada nj nadnio, pažljivo pregledavajući i opipavajući njegovu nogu.

Y ciknu:

— A, cičiš? — obradova se mornar. — Malo moraš i trpjeti ...

Rekavši to, kuhar je dalje opipavao natečenu nogu dječakovu. Napokon diže glavu i reče:

— Šiperu! Dječaku je slomljena kost iznad koljena. Brzo će mu zarasti, jer je na zdravu deranu! Ne će ni šepati.

Tek sada Y opazi šipera, koji je postrance sjedio. Shvati odmah, da leži u kabini debeloga Reda. Dobro ju je poznao, jer ju je svaki dan spremao. U kutiću je stajao Llo i plakao.

— Šta cmizdriš? — iskosi se na njega bosman. — Malo će odležati tvoj *rru*, a onda će biti zdraviji nego prije. Odmah ćemo mu nogu prevezati ... Kud ćemo, šefe, smjestiti dječaka?

— Ostavite ga ovdje, bosmane! — odvrati šiper. — Y mi je spasio život.

— *All right!* — promrmlja bosman i stade na nogu pacijenta stavljati neke komade drva, ovijati je povojima i oblijepljivati gipsom.

— A sada, — reče, obrativši se Llo-u, — sjedi uz bolesnika i pazi na njega.

Dječaci ostaše sami, ali svaki bi se čas zaletio tko od posade, nagnuo se nad Y-a, rekao mu koju dobru, blagu riječ i opet izišao, da ustupi mjesto drugome.

— Gle, Llo, — šapne Y drugu, — kako je to čudno! U luci smo susreli same zle ljude među bijelima, a ovdje smo među njima i — svi su tako dobri! Vidi se, da u svakom narodu ima dobrih i zlih ljudi, i da nema zlih ili dobrih naroda.

Llo nije razumio misli svoga vođe, ali videći ozbiljan izraz u licu Y-a, htio ga je utješiti i razveseliti, pa mu je rekao mljasnuvši ustima:

— *Kuk* će danas za večeru pripraviti bob sa masnom slaninom i biberom! Dobro je to jelo, *rru!*

Y se nasmiješi i, uštinuvši prijatelja za debeli obraz, klikne:

— O ti gadna gladnico, nikad nisi sit! Raspuknut ćeš mi se jednoga dana kao sazrela *papaja!*

— Ne, ne ću se raspuknuti! — opre se Llo i udari rukom po trbuhu.

Y pritvori oči. Osjeti, da ga prolaze srsi, da ga jako boli noga i da ga je san stao presvajati.

— Spavat ću . . . — jekne slabim glasom.

Glava XIII

ZA OCEANOM

Pošto su se iskrcali u Novom Yorku, Y je cijela dva tjedna odležao u bolnici, gdje su ga njegovale američke bolničarke i vjerni Llo, koji nije odlazio od kreveta bolesnoga prijatelja. Šiper Thomas Red, zahvalan što mu je spašen život, smjestio je dječaka u bolnicu za strance, koji dolaze u Ameriku, i ispričavši svima zgodu o junačkoj požrtvovnosti maloga crnca, preporuči oba dječaka upravi i pobrine se za njihove putnice.

Bila je to velika, istinska usluga, koju mu nikad nije mogao zaboraviti ganuti Y.

Kad je Thomas Red imao da otplovi iz luke na svom »Daddy Ralphu«, tutne u ruku bolesnoga dječaka papirnatu novčanicu od 100 dolara i vrlo se srdačno oprosti sa dječacima.

Poslije njegova odlaska počela je dolaziti u bolnicu gospođa Red, tiha, mila žena, vodeći za ruku svoju malu kćerčicu, crvenokosu Editu. Donosila je dječacima voća i slatkiša, a kad je Y počeo već sa štakom hodati i sanjariti o tom, kako će izaći iz bolnice, gospođa Red im je rekla, da dječaci mogu kod nje boraviti tako dugo, dok ne nađu sebi zaslužbe i poseban stan.

Jednoga dana napokon, pošto je liječnik pomnjivo pregledao dječakovu nogu, reče nasmijavši se glasno:

— Ha, malo momče, sad možeš izletjeti na slobodu! Slijepili smo ti nogu tako čvrsto, da je drugi put ne ćeš moći slomiti! A smijem li da pitam, što namjeravaš, džentelmane, raditi u Novom Yorku?

— Zarađivat ću milijune! — ozbiljno odvrati crni bolesnik.

— Izvrsno zanimanje! — reče smiješeći se liječnik. — A kako ćeš početi?

Y slegne ramenima i odmah odgovori: — Radom!

— Dobro si rekao! — klikne Amerikanac. — Ako tako misliš i ako se budeš toga držao, zacijelo ćeš zaraditi milijune.

Još istoga dana prevezu se dječaci malom lađom na obalu i nađu se u granitnom zalivu Novoga Yorka, baš pred morskim muzejem.

Unišli su u mali vrtić ispred krasne zgrade, gdje je bio akvarij, i sjeli na klupu. Šutjeli su, potišteni golemošću zgrada i vrtoglavim životom oko sebe. Na divovskim, neobičnim neboderima u Down Streetu,[1]) koji su se poput tvrđava dizali nebu pod oblake, bliještila su okna na prozorima, zlato i šarenilo nakita.

[1]) Čitaj: Daun Strît, ime ulice, u kojoj se nalaze banke, industrijski uredi, burze itd.

— Šiper Red mi je pričao, da upravo u tim kućama ljudi zarađuju milijune, — šapne Llo.

Y klimne glavom i odvrati:

— Da! I mi ćemo tu sakupljati milijune! Sada zatvori usta, Llo, jer moram mnogo razmišljati!

Dugo je sjedio nepomičan i zamišljen, dok su mu se nabori na čelu micali. Napokon potrese glavom i prošapće:

— Zasad ćemo početi negdje drugdje ... na drugom mjestu ... Govorio mi je o tome poštenjačina Webbley, naš *kuk* sa »Daddy Ralpha«. Hajde, mali! Vrijeme je već da se latimo posla!

— Pripravan sam! — odvrati veselo mali crnac. — Da se samo što prije dokopamo milijuna! Onda ću dan na dan jesti čokoladu s orasima! Sjajno!

Ustali su i krenuli prema Hillsu, gdje je bila ribarska luka.

Zašli su u dosta tijesnu uličicu, svu zatrpanu kolicima i teretnim autima s ribom i ledom. Gomile ljudi zagradile su putove. Dječaci su išli dalje, dok nisu ugledali jarbole ribarskih lađa i dimnjake začađenih malih parobrodića, iz kojih se pušilo, a služili su za lov.

Na obali su se sušile mreže, hrpe riba ležale su na čistom plosnatom kamenju, i stajali koševi, puni oštriga i drugih mekušaca, koji služe za jelo.

Jak, prodiran miris ribâ dražio je njuh, a od mora je strujao drugi miris — snažan, osvježujući dah soli i algâ ...

U kolibama i šatorima sjekli su na četvero velike ribe, pripravljali rake i otvarali oštrige.

Svuda naokolo dizali su se cijeli humci praznih školjkî, a uz njih se viđali čabrovi i limene zdjele, pune oštrigâ.

Y se zaustavi pred jednom drvenjarom, zbijenom od dasaka i nemarno obojenom ružno modrom bojom. Na vratima je stajao cimer:

»*Gostionica Crnoga Bima.*«

»Ovdje se za 2 centa[1]) dobiva tečna, hranjiva juha od oštriga.«

»Bolje ne ćete naći u cijeloj Americi!«

»Pripravlja je Crni Bim!«

Y s mukom pročita, slažući slogove, taj napis i zaviri na prozor prizemne kuće. Jedno dvadesetak crnaca i bijelih radnika sjedilo je za tri dugačka stola jedući mutnu, bjelkastu neku juhu. Bila je to ta *oysters soup* (juha od oštriga), koju je »Crni Bim« toliko hvalio.

U drugoj polovici daščare nekoliko je muževa bljeskalo noževima i mahalo rukama. Iza svake njihove kretnje padale su na pod dvije prazne, već

[1]) Jedan cent je stoti dio jednog dolara, a dolar vrijedi otprilike 50 dinara.

raspolovljene školjke, dok je tijelo oštriga uz pljusak padalo u čabar.

Y je oduševljeno gledao noževe, kako blistaju i trepte, i ramena ljudi, koji su otvarali oštrige, kako se jednolično miču. Nije mogao da skine očiju sa ljudi, koji su radili tako neobično brzo.

U taj ga čas nečija snažna ruka pograbi za rame i baci ga u kraj, a grubi nečiji glas drekne mu u uši:

— Mjesto da tu na putu stojite, bolje bi bilo da pođete raditi. Ne zvao se ja Crni Bim, ako imam dosta ljudi za otvaranje oštriga!

Y skoči u stranu, pogleda golemoga, ugojenog crnca, vlasnika jadne lučke gostionice i klikne:

— Počet ćemo raditi, ako nas, *sire*, primite.

— Tri dolara na tjedan, dvije zdjele moje juhe na dan sa dvije komadine hljeba. Ne volim dugo govoriti! Ako pristajete — odmah na posao!

— Ni ja ne volim dugo govoriti! Latimo se posla! — odvrati Y i povukavši za sobom Llo-a, uđe u daščaru.

Stara crnica dade im noževe s kratkim, širokim oštricama i dugačkim drškima, i pokaže im mjesto na klupi, pred kojom je bio poredan niz čabrova, a pred njima cijela gomila oštriga.

— Počinjemo prvi milijun, — prošapće Y.

— Dolara? — zapita Llo i migne jednim okom.

— Zasada . . . oštrigâ! — nasmija se vođa.

Latiše se posla. Cijeli prvi dan nije baš išlo lako. Dječaci su se noževima zarezivali u prste i izderali ruke na oštrim bridovima školjkî.

Uveče, kad je stari crnac zatvarao već svoju radnju, približi mu se Y i zapita ga:

— Ne bih li vam smio, mister Crni Bim, pričati o sebi i o svom prijatelju Llo-u?

— A na što mi to? — zakrešti crnac. — Ako budem svakoga saslušavao, umrijet ću od glada!

— Vi ćete mnogo izgubiti, mister Bim, jer moje pričanje vrijedi dolar! — navaljivao je Y.

— Onda ga i plati i pričaj samom sebi! Ha-ha! — smijao se Bim.

— Eh! Vidim, da vi ne shvaćate, što znači dobro pripovijedati ,šefe, i da ne znate, da ne govorite bilo s kim, jer pred vama je *rru!*

— O, *rru?* — začudi se crnac i sjeti se značenja ove riječi, koju je odavno već u tuđini zaboravio. — Ti si vođa?

Y klimne glavom sa svom onom ozbiljnosti i dostojanstvom čovjeka, kojemu su nekad darovali pravu šapu *kimfé*-a.

— Betty! — vikne najednom Bim, a kad je stara crnica provirila kroz prozor, rekne joj:

— Stavi na stol dvije zdjele više, jer nas ovi žapci hoće da nalažu. Neka pričaju, bit će nam bar za večerom veselije!

— *Rru* nikada ne laže! — dobaci Llo.

— O, i ti se, derančiću javljaš? — začudi se Bim, ali pogledavši rasrđena dječaka, prsne u smijeh i potapša ga po ramenu.

Porodična večera kod Crnoga Bima mnogo se toga dana produžila, jer se nitko nije htio dići od stola.

Supruzi Bim, njihov sin i snaha, pa i unuci ne skidaju očiju s ozbiljna lica Y-a, već slušaju njegova pričanja o životu crnih ljudi u Africi i o doživljajima maloga vođe.

Supruzi Bim, koji su još u djetinjstvu došli u Ameriku, nisu se više sjećali domovine crnih ljudi. Nešto su znali o njoj iz pričanja roditelja, ali starci su morali teško raditi i nisu imali vremena da se često sjećaju Afrike. Djeca i unuci vlasnika te blagovaonice znali su o njoj samo iz školskih udžbenika.

Mali, razumni crnac, koji je upravo došao iz Crne Zemlje, probudio je u njima pritajena sjećanja iz života predaka.

Kad je svršio, crna mu je gospođa Bim dala komadić čokolade i uzdahnuvši upitala ga:

— Gdje vi, djeco, stanujete?

— Danas sam tek izašao iz bolnice, pa još nismo dospjeli da nađemo stan...

Gospođa Bim se na čas zamisli, a onda se prigne k mužu i prošapće:

— Kako bi bilo, mužu, da im dopustimo spavati u gostinjskoj sobi?

On potvrdi glavom.

— Hvala! — klikne Y. — Zato će prije nego počne posao, soba biti vazda krasno pometena, a stolovi i klupe očišćene.

— *All right!* — promrmlja stari Bim, zijevnuvši na sva usta.

Tako su dječaci iz Rugare dulje vremena stanovali u domu Crnoga Bima. Oni bi mogli ostati ondje nekoliko godina, jer im je posao išao od ruke, a cijela je porodica vlasnikova zavoljela uslužne, savjesne i uvijek vedre crnce.

Ali Y je sanjario o nečemu drugom, većem.

Nakon tri mjeseca rada kod Crnoga Bima, gdje su se bavili otvaranjem oštriga, dječaci su stekli takvu vježbu, da su bili gotovo već ravni najboljim stručnjacima.

Jedne večeri reče Y šefu:

— Mister Bim! Nešto mi je palo na pamet...

— Da je bar što mudro! — nasmiješi se crnac.

— To će se vidjeti! — odvrati dječak. — Želio bih, da me saslušate, mister Bim!

Crnac sjedne i zapali lulu.

— Blagovaonica Crnoga Bima najveća je u cijelom ovom dijelu grada, šefe, — poče Y.

— Tako ti svetoga Patrika![1]) — klikne Bim. — Zar mi time javljaš kakvu novost? Znam ja to već tri godine, ti zvekane nijedan! Trima stotinama ugursuza punim dan na dan trbuhe *oysters soupom* i hljebom, — najboljim hljebom, što ga peče gospođa Bim. Zar si samo o tom htio sa mnom govoriti, *rru?*

— Eh, ne! — mahne Y nestrpljivo rukom. — A zašto ne biste, šefe, htjeli nahraniti pet stotina takvih ugursuza?

— Jer je kod mene mjesta samo za dvjesta njih, koji otvaraju oštrige, a oni mogu poslužiti samo trista gosti, — odvrati Bim slegnuvši ramenima.

— Koliko oštriga otvara svaki radnik? — pitao je dalje Y.

— Ne znam, — odvrati crnac. — Svaki se dan kod mene otvori 8000 oštriga, dakle, na svakog radnika otpada po 400 komada...

— Kad bi tako bilo, — promrsi dječak. — Ali tako nije, jer ja otvaram 700 oštriga, a drugi otvaraju u isto vrijeme manje ili više...

— Istina je! — potvrdi Bim. — Ali šta si time htio reći?

Y podiže glavu i reče:

— Vi, šefe, plaćate tri dolara na tjedan za otvaranje dvije tisuće i osam stotina oštriga, ili, recimo, deset centa za stotinu...

Bim razmisli i klimne glavom.

— Tako je! Dobro si to izračunao.

— Mister Bim, objavite sutra nove uvjete rada! — klikne Y.

— Nove uvjete? — zapita zadivljen i uznemiren crnac.

[1]) Sv. Patrik je zaštitnik Irske.

— Da! Deset centa za otvaranje jedne stotine oštriga. Bit će vam to dapače jeftinije, nego što plaćate sada, — reče dječak.

— A što ću time postići? — zapita Bim, naginjući okruglu, sijedu glavu prema dječaku.

— Moći ćete hraniti ne trista, već sedam stotina gosti na dan, — reče Y. — Što se mene tiče, sutra pristupam k poslu — sam. Llo će mi pomagati, ali mu vi, šefe, ne ćete ništa plaćati . . .

— Čudno! — promumlja Bim. — Što se sve tome dječaku vrze po glavi!

Y nije uludo započinjao taj razgovor.

Dok je radio, sve je promatrao i razmišljao.

Vidio je, da ljudi, koji otvaraju oštrige, izgube mnogo vremena na to, dok se sagibaju po oštrige, koje leže pred njima i dok bacaju mekušce u čabar.

Odlučio je da doskoči ovom gubljenju vremena, ali je zatražio za to pravednu plaću.

Sutradan su svi sa zanimanjem promatrali crnce.

Y je sjedio na svom običnom mjestu, ali je na koljenima držao dasku, koju je podupr'o o čabar. Llo je sjedio s lijeve strane vođe, koso. On je s hrpe uzimao oštrige i bacao ih drugu, koji ih je spretno lovio u zraku, i spuštajući desnu ruku, nabadao je školjke na nož, koji je čvrsto držao u lijevoj ruci. Ljušture se otvarale, a podrezani mekušac padao je na dasku i otklizio onda sâm u čabar.

Nakon svršena posla priđe Y Bimu i reče mu:

— Zaradio sam, šefe, danas toliko, koliko sam prije zaradio za pola tjedna.

— Što? — klikne crnac. — Otvorio si 1500 oštriga?

Y šuteći potvrdi glavom.

Taj jednostavni pronalazak crnoga dječaka doprinesao je tome, da se proširio posao poštovanoga Bima.

Crnac je dogradio novu sobu i hranio po šest stotina ljudi na dan.

Dječaci su sad zarađivali na tjedan svaki po osam, a i po deset dolara mjesto prijašnja tri.

— Taj će se mali visoko dići, — govorio je stari crnac svojoj ženi. — Pamet mu je na mjestu, a vrlo je marljiv.

— Daj mu, Bože! — odgovarala bi žena. — To je dijete dobro, blago, pripravno da radi, a uvijek vedro! Vrlo volim Y-a i Llo-a!

— Jedino je šteta, da nisu kršćani, — doda Bim. — Nedavno sam govorio o tom s Y-om, a on mi je dugo pričao, da se njegov bog zove »Uzvišeni«, da je dobar i da može učiniti sve, što hoće.

— To znači, da vjeruje u najmilostivije i najmoćnije biće, koje je Bog! — šapne žena pobožno uzdahnuvši. — Y i Llo rade ono, što su dužni raditi svi pravi kršćani. Vazda su pripravni svakome

pomoći, nisu osvetljivi, ni zavidni, dobra su to i vrlo pravedna djeca! Bog ih zacijelo štiti, jer su to čiste duše!

I opet su dječaci nekoliko mjeseci radili kod Crnoga Bima, dok se jednoga dana nije desila zgoda, koja je nenadano promijenila njihove sudbine.

Poduzetnici, koji su dobavljali oštrige restaurantima i doručkovaonicama, raspisali su natječaj za otvaranje oštriga, te su za pobjednika raspisali nagradu od pet stotina dolara.

Y se javi za taj natječaj.

Publika, koja je okružila natjecatelje, glasno se podrugivala drskom dječaku, koji se odvažio da se mjeri sa stručnjacima, kakvi su u luci bili: slavni Crveni Pedro i Jednooki Flask iz Floride.

Y se nije osvrtao na pošalice i podrugivanja. Nije, uostalom, imao ni vremena za to. Nekako je neobično slagao oštrige na hrpu, pred kojom je radio, a čabrić nije postavljao na zemlju, već ga je držao među koljenima.

Ribari, prekupci, konobari i sličan svijet, koji je stajao i gledao, silom su zbijali šale i ismjehivali crnca, ali kad su na dani znak natjecatelji započeli svoj rad, sve su se oči obratile na Y-a.

Pred dječakom je poput blijeska svjetlucala oštrica noža, i to tako brzo, da su se pogledom jedva mogle uhvatiti kretnje lijeve ruke crnca, kako radi. Oštrige su same padale u čabar. Crnac je radio poput dobra stroja, koji je ravnodušan za sve, a točan u svakoj svojoj kretnji. Gledaocima se činilo, da nož u ruci dječaka bliješti sve mahnitijom brzinom.

Natjecanje u radu trajalo je cijeli sat.

Kad je zvono najavilo svršetak, započelo se sa brojanjem.

Sudci su izvikivali na trublju:

— Miguel Farara — 450, Crveni Pedro — 480, John Hawks — 480, Jednooki Flask — 500, crnac od Crnoga Bima — 660!

— *All right!* — klikne predsjednik suda za natjecanje. — Nagradu dobiva mali Y — pobjednik!

Čuvši to bucmasti Llo, premetne se preko glave i izlane ponosno:

— *Rru* će vazda biti pobjednik, jer je *rru* . . .

Zašuti, časom se zamisli i svrši:

— . . . no *rru!*

Vrativši se kući, Y legne izmučen napornim radom. Svi su mislili, da je usnuo.

Ali dječak nije spavao. Ležao je i napeto mislio raščinjajući stvar, koja mu se činila potpuno zrela.

Jedva što je u njegov kutić zavirio Llo tiho i bez ikakva glasa, Y mu tiho psikne. Llo odmah pritrči i nagne se nad vođu, koji je ležao.

— Llo, mi imamo za naše prilike mnogo novaca; s današnjom nagradom gotovo tisuću dolara . . . Moramo se dogovoriti, što da počnemo dalje . . . Razumiješ li?

Llo klimne glavom i još se bliže nagne k vođi.

Dugo su se dogovorali, a kad su svršili, Y pođe u ured Crnoga Bima.

— Šefe, — reče ozbiljnim glasom, — došao sam da vam zahvalim za vašu dobrotu, mister Bim, a dragoj gospođi Bim i cijeloj porodici vašoj da zahvalimo za ljubeznost, koju su prama nama iskazali.

— Što ti je puhnulo u glavu, *rru?* — zapita Bim, koji se naglo uznemirio.

— Hoćemo da vam zahvalimo i na službi, — nastavi dječak. — Krajnje je vrijeme da započnemo nešto na vlastitu ruku, šefe . . .

Crnac je šutio zagledavši se u ozbiljno lice dječakovo.

Za čas potrese glavom i promrmlja:

— Razumijem... Razumijem... Morate misliti na budućnost... Ne biste htjeli cijeloga života samo otvarati oštrige, kao oni pijanci — Crveni Pedro, Jednooki Flask ili hromi John Hawks... Ja to razumijem!

Kad je gospođa Bim čula da dječaci odlaze, od svega srca je zaplakala.

Ipak nije nastojala da dječake odgovori od njihova nauma; već je samo rekla, tužno uzdahnuvši:

— Sretno vam bilo, djeco!

Te su se večeri dječaci nastanili u malom hotelu u lučkoj četvrti.

Sutradan povede vođa Llo-a sa sobom u grad i zajedno uđu trgovcu, koji je trgovao starom robom. Izašli su od njega obučeni kao pravi džentelmeni.

Llo se svaki čas zaustavljao pred izlozima dućana, ali nije gledao stvari, koje su bile tamo poredane, nego je motrio samoga sebe.

— Ho-ho! — mrmljao je klimajući glavom. — Cipele, hlače, kaput malo, istina, na laktima sjajan, ali još sasvim dobar; tvrda, bijela ogrlica s kravatom, pusteni šešir, pa čak i palica s glavom psića na vrhu! Fjut!

Zazviždao je tako glasno, da se nekoliko prolaznika obazrelo za njim.

Cijeli su dan hodali gradom i tek sada shvatili, kako je Novi York velik i bogat grad.

Lutajući ulicama, došli su do hotela Plaza.

Krasna zgrada, a pred njom blještavi automobili i portir u paradi, — sve je to zanimalo dječake.

Y se približi stražaru, koji je rukovodio ulični promet, i zapita za tu divnu zgradu.

— To je, *my boy*[1]), hotel Plaza, gdje žive bogati ljudi, na primjer kao oni, koji su naspram Plaze osnovali svoj klub... »klub milijunarâ«.

— O, klub milijunara! — ponovi Y. — Dobro da to znam!

— A čemu tebi to, mali moj? — začudi se redar.

— S vremenom će to biti i moj klub, — odvrati crnac mirno.

Redar prasne u smijeh i potapšavši dječaka po ramenu klikne:

— Zgodan si ti, *my dear*[2]). Ali ćeš dugo čekati, dok ti taj dan svane!

[1]) Čitaj: maj boj (moj dječače).

[2]) Čitaj: maj dir (moj dragi).

— Imam vremena, — promrmlja Y i, zamahnuvši šeširom pred redarom, ode uspravljen, siguran za sebe tako, kao da je čas prije ostavio svoj milijunarski klub.

Na Petoj Aveniji (glavnoj ulici u N. Yorku) palile su se već električne svjetiljke. Ovdje-ondje bliještile su i sjale se reklame u tisućama žarulja.

— Hm, — javi se Llo. — Uđimo na večeru u milijunarski klub! Gladan sam, a u crijevima mi kruli . . .

— Dobro, dobro, — odgovori Y smijući se, — pozivam te unaprijed na gozbu u moj milijunarski klub, ali zasad ne mogu još točno označiti dana . . . Međutim, sada ćemo se odvesti podzemnom željeznicom u blagovaonicu Crnoga Bima na zdjelu *oysters soupe* i komadinu hljeba, što ga tako tečno peče dobra stara Bim.

Potrčali su stepenicama na stanicu podzemne željeznice i sjeli u voz. Domala su već ulazili u daščaru Crnoga Bima.

Kad je crnac ugledao lijepo obučene dječake, ciknuo je od smijeha, poskakujući prišao im i šaljivo upitao:

— Čim mogu poslužiti poštovane džentelmene? Možda piletinom, ili francuskim sardinama? . . . A što želite za pilo — zacijelo džentelmeni žele šampanjac?

— Izvrsno! — smiješeći se odvrati Y. — Sve u svoje vrijeme, dobri mister Bim! Zasad molimo dvije velike porcije *oysters soupe* i dva komadića pšeničnoga kruha, koji je kod vas najbolji u Novom Yorku. Pit ćemo . . . vodu iz glinena vrča, iz onoga, koji nema uha . . .

Svi su se gosti glasno smijali i, okruživši dječake, radoznalo ih promatrali.

— Y-e! Izgledaš barem kao prezident Sjedinjenih Država, — govorio je pjegavi kuhar Petar Bally opipavajući rukom kaput dječakov. — Dobro sukno . . . o, vrlo dobro!

Dječak je šutio i blagim pogledom gledao u nasmijana, ganuta lica svojih prijatelja . . .

Glava XIV

„POŠTOVANI GRAĐANI NOVOGA YORKA“

— *Sire,* — upita jednom kustos Muzeja pronalazakâ u Novom Yorku, — čime vam mogu poslužiti?

Visoki i plećati crnački dječak, pomno i čisto odjeven, nakloni se starcu i odvrati učtivo:

— Oprostite mi, gospodine, što vam dosađujem. Rečeno mi je, da je u toj zgradi sakupljeno sve, što su ljudi izmislili i pronašli za posljednjih sto godina.

— Doista je tako! — potvrdi kustos. — *Sir* može tu razgledati modele najnovijih lokomotiva, automobila, aeroplana, kao i stroj za prišivanje puceta i patentirane četkice za zube.

— Upravo to i tražim, gospodine direktore! — klikne dječak. — Dopustite mi da vam se prikažem. Ja sam Y iz Rugare; nekad sam bio vođa putujuće družbe dječaka iz moga sela, a sada namjeravam da postanem milijunarom . . .

— Oh! — prekine ga stari gospodin. — Što će vam, gospodine, milijuni? Vjerujte mi, da ćete zbog njih imati mnogo neprilika i neprijatelja . . .

Crni dječak diže ruke i smjelo odvrati:

— Baš protivno, dragi gospodine, upravo sasvim protivno! Moja je namjera steći milijune, da svi ljudi postanu mojim prijateljima.

— Kako vi to, *sire,* zamišljate? — zapita kustos.

— Ja i moj prijatelj Llo živjet ćemo u miru i u obilju, a ostatkom novca pomagat ćemo ljude, učiti ih, liječiti, brinuti se za djecu, da ih otmemo gladi.

Rekavši to pogleda Y smjelo i s pouzdanjem u oči staroga kustosa.

— Moj dječače, — šapne starčić, — imaš dobre i poštene namjere. Od svega ti srca želim, da što prije postaneš milijunarom! Reci mi ipak, jesi li svršio kakve škole?

— Nisam, — odmahne Y glavom. — Dosad još nisam. Ali mislio sam i o tome i učit ću. Ali prije toga moram da ostvarim svoju zamisao.

— Zamisao? — začudi se kustos.

— Ah, sire, savjetujte me! Izmislio sam već cijeli plan, a nemam nikoga, tko bi mi dao dobar savjet!

— Vrlo rado, dragi dječače! — nasmiješi se starčić. — Pođimo u moju radnu sobu. Pričaj mi o svemu, saslušat ću te strpljivo.

Dobra dva sata ostade Y u radnoj sobi kustosa. Ispričavši mu svoj život i svoje doživljaje, pregledao je dječak neke strojeve i aparate.

Kad su se opraštali, reče starac na veliko čudo vratara, koji je taj razgovor slušao:

— Dakle, načinit ćemo onako, kako je ugovoreno? Čekam vas sutra, *mister* Y; naći ćete kod mene onoga vrsnog mehaničara, kojega sam vam spomenuo. Potpisat ćete kod mene ugovor i onda ćete se latiti posla.

— Hvala vam, mister Allen Howard! — odvrati dječak i izađe.

Jedva što su se vrata za njim zatvorila, kustos skine očale i, brišući stakla, zapita vratara:

— Znaš li, Alberte, tko je to bio?

— Neki crni deran, gospodine direktore.

— Ne! — mašući glavom klikne kustos. — To je... budući milijunar... Velim ti, da ćemo domala obojica čuti o *mister Y*-u.

— Y! — nasmije se vratar.

— *Mister* Y! — ponovi starac naglašujući. — Pod tom crnom kožom i kudravom glavom krije se zlatno srce i divan mozak! Da, da, moj Alberte! Zapamti dobro: — *mister Y... milijunar Y!*

Nije se crni Y uludo »šetao« cijeli tjedan sam samcat po Novom Yorku; brbljavi, neobično veseli i nasmijani Llo smetao mu je da sredi misli.

Y je pohodio porodicu Thomasa Reda, gdje je zatekao debeloga šipera, koji se na svome »Daddy Ralphu« vratio s afričkoga morskog puta; susreo se sa crncem — sudcem Nikky Bucky, kojega mu je spominjao *kuk* Webbley; dogovarao se dugo sa Crnim Bimom, i sve je te ljude ispitivao ono, što ga je najviše zanimalo, a što im ipak nije povjerio.

Dječak je promatrao život i užurbani rad u Novom Yorku, i svakamo je zavirio: — točno je upoznao ribarsku četvrt i luku, pregledao nekoliko tvornica, bio u klaonici, u plinari i električnoj centrali, a za pedeset se centi šetao preko pola dana po Luna-Parku i čudio se gomilama ljudi, koje su onuda prolazile, penjale se na vratolomne gore i njihale se na njihaljkama.

Svega se taknuo, okom zahvatio svaku pojedinost, ocijenio sve i o svemu razmišljao.

Napokon prihvati jednu, neslomivu odluku i reče u sebi:

— I to će biti dobro — za početak!

Malo zatim, pošto je još jednom pohodio staroga Allena Howarda u Muzeju pronalazaka i što je u prisutnosti poštovanoga kustosa i vratara Al-

berta potpisao s mehaničarom ugovor, otvori se u ribarskoj četvrti novo poduzeće, koje je imalo ponešto čudan natpis:

»MILIJUN OŠTRIGA NA DAN«
(Trgovačko društvo Y, Michalczak i Llo)

— Kakvo je to društvo? — pitali su prolaznici gledajući krasni cimer, smješten na dugačkoj daščari.

Brzo su to doznali.

Mali, crni Y smisli, kako da se na mehanički način otvaraju oštrige, a vrsni mehaničar — Poljak, koji se našao bez posla, uvede mu potrebnu instalaciju.

Bila je vrlo jednostavna, a opet neobično praktična.

Postavili su dugačak stol, po kojemu se pomicala široka vrpca od gume. Pod stolom, gdje su bile naslagane hrpe oštriga, jedna je vrpca, koju je pomicala električna struja, hvatala školjke i nosila ih sa sobom preko cijeloga stola.

Na rubovima stola bili su smješteni noževi, pod kojima se nalazila pukotina. Radnici se nisu trebali sagibati po školjke, jer ih je onaj pojas od gume izbacivao sam pred svakoga radnika kod stola.

Kad je školjka udarila o nož, raspala se na dvoje, a mekušac je pao u pukotinu, pod kojom se smjestio nagnuti žlijeb. Sluzava tjelesa oštrigâ kliznula bi prema njegovu kraju i onda — ravno u čabar. Školjke su padale pod noge radnika u plitki kanal, na čijem se dnu pomicao kožni pojas, koji je izbacivao upotrebljeni materijal iz daščare, a tri dječaka prenosila su ljušture u skladište.

Za stolom je danomice radilo sto radnika.

Dok je Y bio zaposlen kod Crnoga Bima, sve ih je on poznavao, pa je u svoj posao uzeo najbolje i

najokretnije. U poduzeću »Milijun oštriga na dan« radili su Crveni Pedro, Jednooki Flask iz Floride, Miguel Farara, John Hawks i Charlie Soddy.

Sve je nadgledao sam Y; on je kupovao i oštrige od dostavljača i primao narudžbe od vlasnika velikih restauranata.

Llo je pazio na red u glavnoj zgradi, u skladištu i u ledani.

Mehaničar Stefan Michalczak (Mihalčak) imao je na brizi sve instalacije i vodio je knjige.

Nije prošao dan, da nije Michalczak nešto bolje udesio, što je smanjilo izdatke poduzeća, a povećalo broj otvorenih oštriga.

Domala je »Trgovačko društvo Y, Michalczak i Llo« moglo zaista da na dan otvori milijun oštriga.

Blize gostionice nisu više trebale plaćati vlastite radnike za otvaranje oštriga, već su dan na dan naručivali kod Y-a potrebnu količinu oštriga, a vlasnici su njihovi bili mirni, sigurni, da će ih dobiti u pravo vrijeme, ni za minutu kasnije.

Nije prošlo ni pola godine, a »Društvo« je moralo proširiti svoj posao.

Osnovali su tri nove, u mnogom već usavršene radionice, gdje je radilo 300 radnika. Svi su bili zadovoljni, jer restauranti nisu imali neprilika s radnicima, koji bi ih otvarali, ni s dostavljačima oštriga, a radnici nisu dobivali po deset, već po 25 centa za stotinu otvorenih školjki.

Y je našao veze s većim hotelima svoje četvrti. »Društvo« je nabavilo motocikle, uz koje su bila prikopčana kolica za dostavljanje oštriga u udaljenije četvrti grada. Tim su motociklima svake nedjelje odlazili dječaci zajedno sa mehaničarom na daleke izlete izvan grada.

Jednom su se odvezli u Buffalo.

Putem su morali stati, jer je cestom upravo prolazila procesija.

Na čelu su išla dva svećenika s kapama, koje su se sjale od zlata, s kandilom i škropionicom u ruci; djevojčice u bijelo odjevene nosile su svete slike, a dječaci u čipkastim košuljama — križeve i barjake; stariji su muškarci držali stupove crvenoga, baršunastog baldakina, pod kojim je stupao starac svećenik s monstrancijom.

Michalczak skoči sa sedla motocikla i klekne uz put.

Crnci, koji sve to nisu razumjeli, u čudu su šuteći gledali prijatelja, a kasnije ga upitali:

— Što je to bilo?

— Ljudi su molili u crkvi, a sada idu s Tijelom Božjim u susjednu crkvu, — odvrati mehaničar. Opazivši da crni dječaci nisu o tome nikad ništa čuli, stane im objašnjavati glavne dogme kršćanske vjere.

— O! — klikne napokon Y. — Razumijem! »Uzvišeni« je poslao na zemlju svoga Sina, da uči ljude, pomaže i tješi nesretne. Kako je dobar i milosrdan bio Isus, sin »Uzvišenoga«! Htio bih ga nasljedovati!

Taj je događaj imao vrlo zamašne posljedice.

Na želju Y-a pođe Michalczak s dječacima k poljskom svećeniku-prefektu, koji je upravljao školom za poljsku djecu, koja su živjela u Novom Yorku.

Dva mjeseca kasnije naši su se crnci pokrstili i dobili kršćanska imena, a dotadašnja ostavili kao prezimena.

Od toga su vremena radnici, kad bi ujutro dolazili na posao i susretali svoje »direktore« crnokošce, pozdravljali riječima:

— *Good day, mister John Y! How do you do, mister Henry Llo?*[1])

Među sobom su ih drukčije zvali: prvoga *Johnny* (Ivicom), a drugoga — *fatty boy* (debelim dječakom), ali obojicu su voljeli i s poštovanjem o njima govorili, a kad bi se u luci netko podsmjehnuo crncima, onda su snažne šake radnika, koji su otvarali oštrige, gdjekoji put izmlatile takvoga drznika.

Kad se posao »Milijuna oštriga na dan« svestrano razgranao, sakupi Ivica Y sve svoje stare radnike i objavi im, da od toga dana svaki od njih postaje suvlasnikom poduzeća.

[1]) Čitaj: Gud dej, mister Džon Uaj! Hau du ju du, mister Henri Llo? — Znači: Dobar dan, gospodine Ivane Y! Kako ste, gospodine Henrik Llo?

Radnici su odsad radili još marljivije, sve su više nastojali da uštede i pričuvaju uređaj tvornički tražeći od sebe i od drugih savršeno poštenje.

Na cimeru radnje promijenili su natpis.

Na njemu je sad pisalo:

Mehanična radnja za otvaranje oštriga
(Društvo Johnny Y, Stefana Michalczaka, Henrika Llo i stotine radnika)

Y i Llo dođu brzo do uvjerenja, da će sada imati mnogo slobodnog vremena. Stoga se upute k svećeniku i zamole ga, da ih primi u školu.

Otada su dan na dan polazili večernje tečajeve i marljivo učili. Doznali su tu za tako neobične, upravo čudesne stvari, da gdjekad nisu mogli suspreći poklike zanosa.

Aritmetika, fizika, kemija, nauka o životinjama i o bilju, povijest, čitanje lijepih knjiga, — sve je to privlačilo radine, sposobne crnce, koji su bili pomamni za znanjem.

U školi su profesori i drugovi prijateljski susretali pristojne, mile i mirne dječake, a kad Y i Llo, do nedavna još mali divljaci, nisu mogli što shvatiti svojim neuvježbanim, priprostim razumom, oni su im pomagali.

U školi postade Ivica Y po drugi put u svom životu dobročiniteljem.

Prvi je njegov plemeniti čin bio taj, što je obezbijedio nekadašnje radnike, koji su s njim radili od dana, kad je osnovana zajednica, i osigurao im život.

Sada, promotrivši pažljivo školske drugove, izabrao je trojicu najsiromašnijih, pristojno ih odjenuo i rekao im, da će za njih plaćati školarinu.

Za njegovim se primjerom poveo i Llo, koji je isto učinio.

Kad je to doznao načelnik grada, pozvao je dječake u vijećnicu i u nazočnosti neke uglednije gospode stisnuo im ruke, zahvalio za njihovu plemenitu požrtvovnost i nazvao ih »poštovanim, mladim građanima Novoga Yorka«, poklonivši im na spomen toga dana krasno uvezane knjige o Abrahamu Lincolnu[1]) uz počasne diplome.

Vraćajući se s te ceremonije kući, potapše Llo svoga druga po ramenu i zapita ga onako ugursuski:

— Htio bih znati, što bi na tako nešto rekla hroma teta Bisir i naš poštenjačina starješina iz Rugare, ha?

Y prasne u smijeh, jer je uistinu bilo to pitanje smiješno.

Uđu na sladoled u slastičarnicu »Brothers Carletti«, gdje su lijepo odjevene gospođe i gospođice začuđeno gledale crne »džentelmene«, koji su samosvijesno sjedili.

Najednom Llo gurne laktom druga i šapne mu:

— Zaboga! Ja te već nekoliko časaka motrim i uvjeren sam, da opet smišljaš nešto novo?

Y ga značajno pogleda i šuteći klimne glavom.

— Ah, ti . . . *rru!* — reče Llo s ljubavi u glasu i zamoli konobara drugu porciju sladoleda, onoga najboljeg, smiješanog od pistaceja i jagoda.

Y migne prama dječaku i sa smijehom reče:

— Ah ti, nezasitni proždrljivče!

Kad su dječaci izašli iz slastičarnice, raziđu se. Llo je nakanio da pođe u ured njihova Društva, gdje je imao još posla, a Y u banku.

[1]) Lincoln bio je predsjednik Sjedinjenih Država Sjeverne Amerike (rođen god. 1809., a umro 1865.) koji je ujedinio sve državice, koje danas tvore veliku republiku, a osim toga je ukinuo robovanje crnaca.

— Moram vidjeti, koliki je već kapital složen na naš račun, — reče praštajući se s prijateljem.

— Trebaš li novaca za nešto novo? — upita dječak.

— Da! — odgovori Y.

— A što će to biti? — zapita opet Llo lukavo zaškiljivši očima.

Y se glasno nasmija i odvrati:

— Golema tvornica sladoleda za milijun porcija dnevno!

Llo zazviždi zategnuto.

— Znam, da se šališ, ali kad bi tako bilo, kako ti veliš, onda bih ja uživao kao bubreg u loju! Ha-ha-ha!

— Ne ćeš valjda na sladoled potrošiti naš dobitak, žderonjo nijedan! — izgrdi ga prijatelj.

— Šteta! — uzdahne crnac. — Morat ću i dalje trpati novac u džep »Braće Carletti« . . . No može se i tako! . . . *Good bye, John!*[1])

— *Good bye, Henry!*

Stisnuše si ruke i pođoše svaki na svoju stranu.

Y se ogleda za drugom, koji je stajao i gledao za njim.

Llo mu se nasmiješi i dovikne mu samo jednu riječ, koja se probila kroz buku uličnu i doletjela do Y-a:

— *Rru!* — začuje vođa i mahne rukom prema Llo-u.

Y brzo odjuri prama banki, gdje je bio uložen kapital »Johna Y-a, Stefana Michalczaka, Henrika Llo-a i stotine radnika«.

Auti su tutnjili, cvilila i hukala podzemna željeznica, bučao svijet, što se kretao tim divovskim gradom sa pet milijuna stanovnika.

[1]) Zbogom, Ivane. Čitaj: „Gud baj, Džon".

Svojom golemošću i svojim zamršenim, nemilosrdnim životom nije on više stješnjavao ni zbunjivao ni bucmastoga nevaljalca Llo-a, a ni njegova *rru-a,* vođu i prijatelja, mister Johna Y, »poštovanoga, mladog građanina Novoga Yorka«, osnivača tvornice, u kojoj su se mehanički otvarale oštrige.

Oba su crna dječaka često mislila na to, da ih je tek sada milostiva sudbina dovela do »rijeke blaženstva«, gdje je stojao golemi, bučni Novi York.

Glava XV

SA SVOM PAROM

Još je nekoliko dana Y hodao zamišljen po Novom Yorku, razgledavao neke manje tvornice, sjedio u Muzeju pronalazaka, savjetovao se sa svojim dioničarom Stefanom Michalczakom i sa poštenjačinom kustosom.

Čini se, da su ti pregovori urodili dobrim plodom, jer se zamalo po ribarskoj četvrti pronijela vijest, da je zajednica »Milijun oštriga na dan« uzela u najam veliko zemljište i stala graditi manju zgradu od željeza i betona.

Novinari, koji su pomamni za sve vijesti, i znanci mladih direktora nastojali su, da saznadu od njih nove planove poduzeća, ali su sva nastojanja bila uzaludna. Crni dječaci i ozbiljni, uvijek sabrani Michalczak čuvali su tajnu i davali vrlo kratke odgovore.

Ali svaka se tajna s vremenom otkrije.

Tako je bilo i u ribarskoj četvrti.

Jedno se popodne na velikoj, bijeloj zgradi, koja je sve nagnala u čudo, pojavi natpis:

»*Električna tvornica za proizvode od sedefne mase*«
(Trgovačko društvo John Y, Henryk Llo, Stefan Michalczak)

Nitko osim samih vlasnika, nije znao, kako je zapravo nastala ta nova tvornica u najvećem gradu Sjedinjenih Država. Misao se ta rodila i ostvarila sasvim slučajno.

Y je išao zaduben u misli o kakvom novom poduzeću, jer je osjećao snagu da »rastvori krila« šire i smjelije.

Imao je on već prijateljâ, iskustva i novaca. Osim toga je imao pomoćnika Michalczaka, čovjeka vrlo sposobna, radina i savjesna, koga nitko nije mogao naknaditi.

Y, koji je u svojim mislima bio ozbiljan i točan, vjerovao je u svoje sile, a i prilike, u kojima je radio, bile su vrlo povoljne, pa nije ni sumnjao u uspjeh. Ali dugo se nije zadržavao na nečemu određenom i nije mogao da radi samo i isključivo u tom jednom pravcu.

Različite su se misli rađale u mladoj kudravoj glavi crnačkoga dječaka i različne su osnove zaokupljale njegove misli.

Jednom poslije večere u hotelu raspravljali su vođe poduzeća o tome, kako da se što više prošire radionice za otvaranje oštriga.

Llo udari naglo rukom o stol i promrmlja zabrinuto:

— Imam ozbiljne neprilike s našim stovarištem praznih školjki. Izvozio sam ih na mjesto, koje mi je označio magistrat, i — dvaput mi je uspjelo da najmim za jeftin novac dvije ribarske lađe, da ih natovarim otpadcima iz našega poduzeća i bacim u more. Ali sada su vlasti zabranile utovarivanje školjkî na obali, a zabranile su i onečišćivanje mora izdavši naređenje, da se otpadci odvoze daleko od

obale i da se bacaju u otvoreno more. Bit ću prinuđen, da najmim remorkere, a to je vrlo skupo! Međutim mi je stovarište zatrpano ljušturama sve do stropa, jer im se broj sve više povećava.

Poslije toga Llo-ova govora stvori se nenadano osnova, koja je potekla od umnoga Michalczaka, a koju je on i izveo uz pristajanje prijatelja suvlasnika.

— Moramo iskoristiti školjke kao sirovinu za izradbu kakvih potrebnih predmeta, — objavi im mehaničar. — Češće sam već o tom mislio i hoću da vam predložim, da otvorite tvornicu puceta, kopči, zapona za pojase, za podveze i naramenice, jeftinih dragulja za gospođe...

— O! — klikne Y. — A koliko bi to stajalo u brojkama? Imamo li mi dosta kapitala za to, mister Stefan?

— Za tjedan dana donijet ću vam točan proračun, — odvrati mehaničar.

Tako je, eto, nastala tvornica praktičnih predmeta od sedefne mase.

U novoj zgradi, koja je bila pretrpana malim tokarama, radili su radnici u naočarima, koje su im štitile oči od oštrih mrvica i od prašine školjkâ.

Na najvišem spratu bila je smještena brusionica i mala draguljarska radionica, u kojoj su ponajvećma radile žene; tu su se od izbrušenih i izglađenih pločica mase pravile sasvim tanke narukvice, ogrlice, kutije za cigare, žigice, torbice, lijepi sandučići, umjetno cvijeće i druge sitnice.

Y, koji je imao praktičnoga smisla, obilazio je Novim Yorkom i sklapao trgovačke veze.

Pošlo mu je za rukom, da je nekoliko najvećih slastičarnica naručilo kod njega lijepe, ukrasne kutije za slatkiše i voće; uske, dugačke kasete zanimale su tvornice rukavica, a slavni dućani *Woolworth*, koji prodaju sve predmete po 10 ili 20 centi, obećali su mu, da će stalno nabavljati robu iz nove tvornice.

»Društvo« je imalo sreću.

Od prvoga su gotovo dana svi njezini proizvodi našli odmah dobavljače.

Llo, ne samo da nije imao više neprilika s otpadcima od mehaničkoga otvaranja oštriga, nego je čak objavio u svojoj četvrti, da kupuje prazne školjke.

Tvornica je sada zatrebala nove povjerljive pomoćnike, bez kojih Y, Llo i Michalczak nisu više mogli da budu.

Y dade stalnu zaradu Willy-u, sinu Crnoga Bima, a stare prokušane prijatelje, koje je jednom pobijedio kod natjecanja u otvaranju školjkî — Jednookoga Flaska, Crvenoga Pedra i još četvoricu drugih, — premjesti sa prijašnjega posla u novo poduzeće i osigura im udio u dobiti tvornice.

Najviše je posla u novim radionicama imao sposobni i energični Michalczak, koji postade tehničkim ravnateljem.

Dužnosti su njegove postajale svakim danom brojnije i teže, pa je zato uzeo sebi u pomoć još dva druga Poljaka: elektrotehničara i mehaničara za strojeve.

Nakon dvije godine imala je tvornica već vlastite dinamostrojeve i dogradila je još tri sprata, te radila svim silama i stjecala neprestano nova tržišta za svoju robu.

Crni su dječaci imali sada dosta vremena, da se posvete učenju, te su svršili školu, a pošto su stekli diplome, mogli su polaziti više trgovačke tečajeve.

Jednom dođe k njima gospođa Red.

Lice joj je bilo zaplakano, a usta joj drhtala.

Jecajući ispričala im je, da je dobri šiper Thomas Red nestao bez traga. Doznala je o njemu samo to, da je prije mjesec dana na Atlantiku bjesnila bura, iza koje su parobrodi našli samo ostatke dviju jedrenjača, koji su plovili po moru. Na jednom balvanu, što su ga ulovili, vidio se natpis »Daddy Ralph«. Bez sumnje je strašni orkan razbio i potopio jedrenjaču njezina muža, a šiper je zajedno sa cijelom posadom našao grob u dubinama oceana.

Svršivši svoje pričanje, dugo je i očajno plakala, a kad se malo umirila, prošapće:

— Ostali smo u bijedi — ja, moja kćerka Edita i sin Robert, koji nema sredstava, da stekne diplomu inžinira tehničara! Došla sam vas zamoliti, dobri mister Y, da nam svima date posla... Možda zbog uspomene na moga jadnog muža...

Y priđe zaplakanoj gospođi, uzme je za ruku i reče tihim, uzbuđenim glasom:

— Draga gospođo Red! Da nije bilo plemenitoga i dobrog mister Thomas Reda, nas oboiica, Llo i ja, po svoj prilici bismo poginuli... On nas

je mogao mirne duše baciti sa palube, kad smo se kradom uvukli na njegovu lađu i ostaviti nas bez pomoći u luci Novoga Yorka. On je od nas učinio ono, što smo postali u Sjedinjenim Državama... Nikada se ne će u našim srcima ugasiti zahvalnost za Thomasa Reda, a uspomena na njega živjet će u nama do smrti!

Prestao je govoriti i počeo se šetati sobom, razmišljajući i, po običaju, mršteći čelo.

Dječaci su stanovali u tvorničkoj zgradi, kamo je dopiralo često zvrčanje iz tokarske radionice, huka strojeva za brušenje i prekidan sopot motora.

Napokon se Y zaustavi pred gospođom Red i reče:

— Mi ne možemo dopustiti, da vi radite teške poslove. Znam, da je gospođica Edita izučila knjigovodstvo...

— Jest! — klikne gospođa Red. — Prošle je godine odlično svršila školu!

— Gospođica Edita Red dobiva od sutra mjesto u uredu naših poduzeća, — reče Y gledajući svoga druga pogledom, koji je pitao.

— *Yes, indeed!*[1]) — potvrdi Llo. — Fali nam u uredu jedna ozbiljna stručna sila za taj posao.

Y klimne glavom i nastavi:

— Mistera Roberta uzet će naše »Društvo« za svoga inžinira, ali prije mora dobiti diplomu. Trebamo diplomiranoga, amerikanskog inžinira.

— Nemamo mi novaca za njegovo školovanje, — uzdahne gospođa Red.

— To sam već prije čuo od vas, — odvrati Y. — U to ćemo ime mi davati gospodinu Robertu stipendij, koji će on s vremenom odraditi u našim radionicama. Je li tako u redu, gospođo Red?

[1]) Čitaj: Jes, indid, što u engleskom jeziku znači: Da, svakako!

— Oh, jest! Hvala vam, draga, dobra i plemenita gospodo Y i Llo! — klikne gospođa Red, a suze joj ponovo poteku niz lice.

— Molim vas, umirite se, draga gospođo, i ne zahvaljujte nam! — govorio je Y. — Ja i Llo znamo dobro, da na svijetu nema takve nesreće, koja se ne bi dala ukloniti ili ublažiti zajedničkim silama ljudi, prijateljski naklonjenih i odanih, u koje se čovjek može pouzdati! Gospodin Thomas Red pouzdao se u nas, pa se zato mi pouzdajemo u njegovu porodicu... To je tako jednostavno i prirodno!

— *Yes indeed!* — ponovi Llo drhtavim glasom, jer je i njemu došlo da zaplače.

Da ne pokaže svoje uzbuđenje, on ustade i brzo izađe iz sobe.

Y je pomogao gospođi Red kod oblačenja i, uzevši je pod ruku, sprovede uzbuđenu gospođu preko stepenica.

Vrativši se kući, zovne Llo-a i predloži mu:

— Pođimo u crkvu... Hoću da se pomolim za duše naših prijatelja: dobroga šipera, bosmana, Johna Fewlersa, poštenjačinu Webbley-a, a i za sve druge, koji su se onda, kad smo mi pobjegli iz zatvora, vozili na lađi »Daddy Ralpha« i zavoljeli nas...

— Mislio sam već na to, *rru*, — odvrati Llo, uzimajući šešir u ruke. — Hajdemo!

Zamišljeni, izađoše na ulicu.

Glava XVI

Y RAZVIJA KRILA

Radionice za »mehaničnо otvaranje oštriga« i »Električna tvornica za proizvode od sedefne mase« sve su bolje napredovale. Nakon deset godina nitko ne bi poznao ovo nekad skromno poduzeće. Netragom je nestalo drvenjare, pokrivene nasmoljenom papom, a sasvim se promijenila bijela zgrada male tvornice od željeza i betona. Na prostranom trgu, ograđenom krasnim drvenim plotom, nad kojim su mlada drveta dizala svoje krošnje, nikle su dvije velike zgrade sa tvorničkim dimnjakom, koji se visoko dizao.

Nasred trga slikovito se zelenjela tratina, ukrašena skupovima cvijeća i niskim palmama latanijama. Podalje je stajala bijela kuća na tri sprata vrlo lijepe arhitekture, u kojoj su stanovali direktori i glavni suvlasnici.

Bilo je to boravište Y-a i Llo-a, Michalczaka i njegove žene Edite, nekad gospođice Edite Red, inžinira Roberta Reda i njegove majke. Na višim spratovima, na vratima čistih stanarkî sjale su mjedene pločice s prezimenima dvojice poljskih mehaničara, pomoćnika Michalczaka i Roberta Reda; zatim — Pedra, Flaska i ostale trojice suvlasnika poduzeća.

Jednoga proljetnog dana držalo je vijeće sjednicu u uredu tvornice.

— Džentelmeni, — govorio je inžinir Red, — obaviješteni ste, da je magistrat Novoga Yorka zatražio od općine ribarske četvrti, da raskrči cijelu obalu, koja je već od davnih vremena zatrpana debelim naslagama školjki od oštriga.

— Da, znam! — potvrdi mladi crnac energična i ozbiljna lica. — Općinsko zastupstvo je u neprilici, jer je to raskrčivanje naslaga od otpadaka skopčano s velikim troškovima. Ne budu li ti radovi posvršavani za pet godina, gradsko će se načelstvo samo prihvatiti toga posla i prisvojiti sebi zemljište, koje pripada našoj četvrti, za pokriće svojih izdataka.

— Džentelmeni, — započe opet govor mladi inžinir. — Vidim, da je direktor John Y dobro upućen u stvar. Ne treba, dakle, da đuljim, već hoću odmah da gospodi prikažem svoju osnovu, o kojoj sam već govorio gospodi direktorima Johnu Y-u, Henriku Llo-u i Stefanu Michalczaku.

Robert Red predloži svome vijeću, da se ono prihvati posla oko raskrčivanja naslaga školjkî, a za to da trgovačko društvo zatraži od općine, da joj odstupi trećinu zemljištâ uz obalu, koja će imati veliku vrijednost s obzirom na to, što će se luka, kako se očekuje, proširiti.

Osnova mladog i darovitog inžinira, koju je smislio s pravim amerikanskim poletom, bila je krasna. Obračun je pokazao, da se iziskuju goleme svote za iskapanje debelih naslaga školjkî, koje su ovamo već preko 70 godina izvozili iz cijeloga grada, i za bacanje toga materijala u otvoreni ocean.

— Takav se sistem rada ni u kojem slučaju ne bi isplatio! — dokazivao je inžinir. — To me je, eto, ponukalo, da izradim sasvim drugu osnovu. Mi moramo iskoristiti otpatke na samom mjestu i zaraditi ne samo na čišćenju zemljišta, primivši za to plaću od općine, već i na prerađenom produktu, naime na vapnu, paljenom u naročitim pećima za stare ljušture. S obzirom na brzi razvoj grada i na veliku udaljenost najvećih dobavljača vapna, lako

ćemo naći kupce. Molim, da se izjavite o toj stvari, gospodo!

Prvi uze riječ Y.

— Gospodo! — reče on sa smiješkom na crnu licu. — Jučer smo moj prijatelj Llo i ja imali dogovor s načelnikom Novoga Yorka i sa gradskim zastupnicima baš o toj stvari. Gospoda su vrlo laskavo primila taj projekt inžinira Reda, ali su izrazili i svoju sumnju, da li ćemo moći vlastitim silama izvršiti taj zadatak. Tada sam im ja naveo dva razloga, koji su ih potakli na odluku. Ja sam naime ponudio gradu najbolje vapno od školjaka za cijenu nižu, nego što su bile dosad na tržištu, a onda sam ih podsjetio na diplome »poštovanim, mladim građanima Novoga Yorka«, koje su nam nekoć predali, i zamolio, da nam otvore kredit u »Guarantee Trust Company of New York«.[1]) Mi smo taj kredit dobili! Ja dakle odlučno pristajem uz projekt našega savjetnika, inžinira Reda!

— Pridružujem svoj glas mišljenju svoga druga Johna Y! — javi se direktor Henrik Llo.

— I ja! — pristade uz obojicu Stefan Michalczak.

— I mi se slažemo s vama i pristajemo uz osnovu i njeno ostvarenje, — kliknu Poljaci, Pedro i Flask iz Floride.

Toga su se dana članovi vijeća razilazili vrlo ozbiljni. Nije među njima bilo nikoga, tko ne bi shvatio, da će to mlado trgovačko društvo zaploviti velikim vodama ili u slučaju, da gdje pogriješi, izgubiti sve, što je već stečeno.

Nehotice su svi pogledi bili upravljeni na crne mladiće, kojima se imao zahvaliti dobar glas i razvoj nekada skromnoga poduzeća sa bučnim imenom »Milijun oštriga na dan«.

[1]) Jedna od najvećih banaka u Ameriki.

Izražaj lica obojice crnaca bio je miran, šta više, bezbrižan, upravo veseo.

Pouzdano su vjerovali, da Bog pomaže ljude, koji savjesno i pošteno rade, a osim toga su sve točno proračunavali, vjerovali svojim drugovima i pomoćnicima, pa se nisu bojali ničega.

Sa nečuvenom, čak i u Americi neobičnom brzinom, prihvatili su se posla, da ostvare golemu osnovu.

Zamalo su na obali mora bile podignute peći za paljenje vapna, nad kojima su se dimila tri visoka dimnjaka; ljeskale se željezne tračnice, kojima su se vozila kolica, svezana za konop od ocjeli, puna školjaka. Lokomobil[1]) je vukao konop, koji je dovozio male vagone do peći i onda ih opet odvozio do mjesta, gdje je radio poseban stroj s mehaničkim lopatama, koje su rezale naslage od školjaka i bacale ih u kolica.

U pećima su se pod visokom temperaturom školjke raspadale i pretvarale u najčistije vapno, koje se odmah odašiljalo u skladišta i kroz grad se razvozilo za građevne svrhe u luci, a i za tunel ispod rijeke Hudson, kojim su jurili željeznički vozovi.

Glavni ured toga trgovačkog društva, u kojemu je uredovao sam Y i kao pravi *rru* nadgledao brojne činovnike, bio je smješten u »Woolworth Building«, zgradi na 56 spratova; sâm je ured zauzimao pola sprata. Ravnateljstvo je sad moralo biti u blizini banaka i vijećnice.

Kad je John Y, pošto se ured preselio u »Down-Street«, prvi put ušao u svoj kabinet i vidio tajnicu, koja se digla da ga pozdravi, pa kad je čuo

[1]) Parostroj na kolima.

kuckanje strojeva za pisanje i tihu škripu aritmometara,[1]) podiže glavu i dahne iz punih grudi.

— Ha! — prošapće sam sebi. — Obećao sam nekada malom Llo-u, da ćemo u takvoj zgradi zarađivati milijune. Ispunio sam, što sam obećao!

Ponos se preli njegovim licem, ali se za čas ugasi blijesak u zažarenim očima.

— Sagriješio sam, — pomisli. — Oholost me obuzela i prevladala u meni, a međutim, što bih ja značio bez pomoći Boga, Oca našega . . .

Obrati se tajnici i zamoli je, da izađe iz kabineta.

Jedva se za njim zatvorila vrata, a ponosni direktor trgovačkoga društva pade na koljena, ponizi se pred Bogom i prošapta:

— Hvala Ti, Oče naš, za sve, što si dao meni, jadniku i grešniku! Prisižem ti, da ne ću stečeno blago upotrebiti samo za sebe, već i za dobro svoje braće, koja su se u djetinjstvu pobrinula za mene, a ostali u duševnom mraku, ubogi, bespomoćni i izrabljivani! Pomozi mi u tome, Veliki Bože, kako si to činio onda, kad sam te nazivao »Uzvišenim« i kad sam pogledom svojim tražio lice Tvoje u nebu!

Od toga se dana dnevno viđao mlađi, crni džentelmen, kako u jutarnje sate izlazi iz auta pred zgradom »Woolworth Buildinga«.

Trgovačko društvo »Milijun oštriga na dan« i »Električna tvornica proizvoda od sedefne mase« preobrazila se i po treći put.

Njen mjedeni cimer, koji je visio u hallu zgrade, gdje su bili smješteni uredi drugih poduzeća, glasio je:

Središnjica trgovačkog društva
»Preradba morskih proizvoda«

[1]) Strojevi za brojenje.

Zaista je to društvo, koje se razvijalo, imalo mnogo prava na taj naziv.

Zaslugom Roberta Reda uvedena je u poduzeće nova roba. Ono je prekupljivalo morske alge, iz kojih se vadila sol i jod, koji se upotrebljavaju u medicini i obrtu; ribari su opskrbljivali društvo Y-a, Llo-a i Michalczaka ribom, koju su lovili u Oceanu i koje prije nitko nije upotrebljavao, mekušcima, racima i ostalim morskim životinjicama. Tvornica je od njih izrađivala izvrstan, u prašinu pretvoren gnoj, koji su upravo razgrabili vlasnici vrtova s povrćem i gajitelji cvijeća i voća u staklenicima.

Stefan Michalczak i Robert Red izradili su nov projekt, kojim se imalo proširiti cijelo poduzeće.

O svojim su namjerama pričali Johnu Y-u.

Čudili su se samo, da se direktor nije osobito oduševio njihovom osnovom.

On je ozbiljno slušao, klimao glavom, ali je šutio.

Oni nisu shvatili, što znači ta neobična ravnodušnost Y-a, pa su samo slegli ramenima i gubili se u domišljanjima.

Jedini je Henrik Llo ostajao miran, pa je na nestrpljiva pitanja dioničara odgovarao sa smiješkom.

— Pričekajte! Osjećam, da će se domala sve objasniti!

On, koji je bio navikao, da gleda u ozbiljno lice starijega prijatelja kao u dugu, opazio je u njegovim očima neku zabrinutost, a na čelu bore, koje su treptale.

Nije nimalo sumnjao, da je Y zabavljen ozbiljnim mislima. Ali je bio miran, jer je imao potpuno povjerenje u vrijednoga i plemenitog *rru-a*.

Znao je, da misli siročeta Y-a moraju biti dobre i čiste.

Stoga je strpljivo čekao . . .

Glava XVII

I OPET RRU

I opet je prošlo pet godina . . .

Posao oko iskapanja naslaga školjaka svršio se u određeni rok.

Trgovačko je društvo iznijelo potpunu pobjedu.

Uspjesi cijeloga poduzeća bili su upravo sjajni; poslovi su se društva razvili tako, da su o njemu počeli pisati trgovački i industrijski časopisi, premda je ono započelo posao u bijednoj drvenjari.

U Novom Yorku zavladala je oštra zima.

Dan na dan padao je snijeg, a jak zimski vjetar s mora nagomilavao je smetove.

U dobro zagrijanom salonu u stanu Johna Y-a i Henrika Llo-a gorjelo je svijetlo. Svuda naokolo vladala je tišina, pa ni s tvorničkoga trga nisu dopirali glasovi od rada stotine ljudi, huka motora, škripa i zujanje uzdrhtalih i u kretanje stavljenih strojeva.

Tvornice i radionice trgovačkoga društva mirovale su, jer je bila Nova godina.

Tiho su šuštale stranice dnevnika u rukama Y-a. Llo je ležao na divanu.

Najednom se oglasi zvučnik radija, koji je bio smješten u istoj sobi.

— Halo! Halo! Govorit će predsjednik Kluba milijunara! Pozor, gospodo i gospođe! — razliježe se zvučni glas *speakera.*[1])

Mladi ljudi podigoše glave, a pogledi im se susretoše.

— Sjetio sam se sad nečega, — šapne uz ugursuski smijeh Llo.

[1]) Čitaj: spiker, što znači: govornik u radiju.

— I ja . . . isto tako! — odvrati Y. — Trg pred hotelom Plaza, moj razgovor sa stražarom . . . lud razgovor! . . .

Mlađi prijatelj tiho se nasmije.

— Ne fali mnogo, da ispuniš obećanje, — promrmlja on.

Y slegne ramenima i stane slušati, jer se nepoznati, duboki glas javio u aparatu.

— Gospođe i gospodo! Od srca želim svima sretnu Novu godinu i u ime »Kluba milijunara« iznosim svoje najbolje želje građanima Sjedinjenih Država! Milo mi je, što vam mogu javiti, da naš klub daje milijun dolara za odgajanje siročadi i djece siromašnih roditelja u Sjedinjenim Državama.

Zamnio je glas predsjednika, a *speaker* poče najavljivati nešto novo.

— Zatvori, Llo, zvučnik! — dobaci mladić. — Hoću da se porazgovorim s tobom o onom, što izlazi ne samo iz razuma, već . . . i iz srca . . .

Llo odloži knjigu, prekine struju u aparatu i sjedne.

Gledao je vođi u oči.

Te su oči danas imale za njega neki novi izraz ganuća i čuđenja.

Na časove se čak činilo, da suze sjaju u crnim, plamenim očima mladoga crnca.

Y prijeđe rukom preko čela i reče tiho:

— Bog nas je blagoslovio, prijatelju . . . Sve nam je pošlo za rukom. Znamo obojica, da možemo postati milijunari . . .

Llo šuteći klimne glavom.

— Sanjario sam o tom i činio sve, da to postignem, — govorio je Y. — A najednom sada, kad se put prema cilju pred nama otvorio . . . cilj me taj više ne privlači . . . Sjetio sam se Rugare, i sve se češće sjećam našega sela, Llo! Sjećam se, da sam odonda, kad sam postao vaš *rru,* odlučio braniti svoje dječake od glada i bijede . . . Sada namjeravam, da branim sve crne ljude, koji trpe u tmini duha, od glada, bolesti, ropstva, u koje srću dobrovoljno, iz neznanja!

— Zar hoćeš da se vratiš u Rugaru, na Niger, u džunglu? — upita šaptom Llo.

— Da, tako sam odlučio, dragi druže! Znao sam sebi dati savjeta, pa ću i druge uputiti u tu umjetnost, — odvrati Y. — Dosta sam bogat, da time započnem rad na rođenoj grudi među svojima . . . Drugovi će moji rado preuzeti moj udio u poduzeću; svota će ta, zajedno s onim, što imam u banki, poslužiti, da osnujem veliko »Crnačko trgovačko društvo«, koje će suzbijati trgovce, koji izrabljuju pučanstvo. To sam odlučio!

Llo se veselo nasmiješi i priđe k prijatelju.

— Sjećaš li se, *rru,* što sam rekao u zatvoru prije bijega?

Y ga pogleda.

— Rekao sam: Kuda Y, tamo i Llo! To sam prisegao tebi i sebi, *rru!*

Ne rekavši ni riječi, Y zagrli svog mlađega druga i privine ga na grudi.

Sjedinjeni u bratskom zagrljaju, dugo su tako stajali privinuti jedan uz drugoga.

Oslobodivši se ganuća, reče Y:

— U Afriku ćemo otploviti na jesen, Llo! Prije ne ćemo dospjeti da posvršavamo sve poslove; a sada još samo čas ostani ovdje sjedeći mirno; moram napisati jedno pismo . . .

— Pismo? — začudi se mladić. — U Rugari ne će nitko pročitati tvoje pismo, — ni seoski knez Kalli, ni hroma Bisir!

— Ne, ne! Hoću da pišem »Klubu milijunara«, — odvrati Y i sjede za pisaći stol.

Nekoliko časaka kasnije pročitao je glasno svoje pismo začuđenom prijatelju.

»Džentelmeni!« — pisao je Y. — »Čuo sam danas na radiju, da je »Klub milijunara« doznačio milijun dolara za siročad i bijednu djecu Amerike. Nekoć sam i ja sanjario o tome, da stupim u taj klub, ali se moje mišljenje promijenilo i ja sam se odrekao toga. Ovom vam prilikom javljam, poštovana gospodo, da se i ja pridružujem vašoj plemenitoj požrtvovnosti i prilažem svoj milijun . . . centi za najmlađe građane te zemlje, koja mi je bila tako gostoljubiva.«

Pročitavši pismo, Y ga potpiše, stavi u omot zajedno sa čekom na 10.000 dolara i pošalje ga po podvorniku u »Klub milijunara«.

— Ako su milijunari Novoga Yorka, svi zajedno koliko ih ima, sabrali u dobrotvorne svrhe milijun dolara, onda ovaj moj prinos odgovara točno mojoj

glavnici i po njemu mogu da stanem u red s bogatašima grada! — primetne Y smijući se.

Vijest o prinosu, koji je dao direktor društva »Preradba morskih proizvoda« došla je i u novine, a bila je i povodom, da je došlo do korespondencije između Y i predsjednika »Kluba milijunara«.

Mladić dobije pismo s potpisom jednoga od najpoznatijih bogataša Amerike.

»Poštovani gospodine«, — pisao je on, — »našega se Kluba nemilo dojmila vijest, da ste se odrekli nakane, da stupite u red naših članova. Uza sve to mi se nadamo, da ćemo, usprkos svemu, ipak imati s vremenom čast da vas, mister John, pozdravimo među nama. Potvrđujemo, da smo primili poslanu svotu od milijun centi, pa je s tim svota, koju je klub doznačio, narasla na 1,010.000 dolara, i zato primite izraze naše zahvalnosti.

S poštovanjem
Predsjednik Kluba milijunara N. N.«

Y im je odmah pismeno odgovorio ovo:

»Poštovani gospodine predsjedniče!

Zahvaljujući vam za Vašu prijaznost i Vaš poziv, moram Vam još jednom ponoviti svoju izjavu, da ne mislim pristupiti »Klubu milijunara«. Čini mi se, da je tome zapreka to, što naskoro kanim svoju djelatnost industrijalca i financiera prenijeti na afrikansko tlo, koje leži zanemareno i čeka poduzetne ljude. Molim, da primite ovu skromnu svotu, koju sam poklonio siročadi i bijednoj djeci, mjesto moje oproštajne posjete kod Vas, poštovani gospodine i kod svih drugih građana velike, slobodne republike Sjedinjenih Država sjeverne Amerike.

S poštovanjem
John Y, direktor društva »Preradba morskih proizvoda u Novom Yorku.«

Pročitavši oba pisma nasmijanomu Llo-u, svrši Y s riječima:

— Moj dragi, mali Llo! Sad smo sasvim *all right!*

— Možemo li već da otputujemo... kući? — upita Llo.

— Rekao sam ti, da ćemo to učiniti tek na jesen, prijatelju, — odgovori mu Y.

— Meni se žuri! — šapne mladić. — Od časa, kad si mi to rekao, mori me čežnja za domovinom, porodicom, džunglom, pa čak i za odvratnim, kričljivim *babuinima!*

— Malo strpljivosti, mali moj! Moramo prije sve ovdje urediti, — odvrati Y. — Čeka nas golem rad na Nigeru, gdje slabo upravlja Rugarom Kalli, mračan kao noć! Moramo ondje osnovati novo društvo, kakvo svijet dosad nije vidio! Društvo crnih ljudi, koji teže za slobodom i poštivanjem svojih prava!

— O, ti ćeš to provesti, Y-e, jer si pravi, veliki *rru!* — klikne Llo, sav zanesen tresući ruku prijatelja.

— Provest ću! — odvrati mladić odlučnim i ozbiljnim glasom. — Hoću da budem milijunarom, čije će blago — neiscrpivo i trajno — sačinjavati ljubav, zahvalnost i sreću moje braće!

Llo pograbi ruku prijatelja, pritisne je na usta i ponovi nekoliko puta po redu:

— *Rru! Rru! Rru!*

To su prije mnogo godina rekli oduševljeno i s mnogo ushita mali, crni dječaci, koje je Y-siroče povelo na obalu »rijeke blaženstva«.

KONAC

GDJE JE ŠTO

			Strana
Glava	I.	— Siroče	3
Glava	II.	— U džungli	14
Glava	III.	— Lovovi	23
Glava	IV.	— Ribari	29
Glava	V.	— Daljnje priprave za put .	36
Glava	VI.	— Rru	49
Glava	VII.	— Na »Rijeci blaženstva« .	56
Glava	VIII.	— U srcu džungle	65
Glava	IX.	— Bijeg	71
Glava	X.	— Novo potucanje i sretan svršetak	79
Glava	XI.	— Doživljaji Y-a i Llo-a .	90
Glava	XII.	— Na palubi »Daddy Ralpha«	100
Glava	XIII.	— Za Oceanom	106
Glava	XIV.	— »Poštovani građani Novoga Yorka«	121
Glava	XV.	— Sa svom parom	131
Glava	XVI.	— Y razvija krila	138
Glava	XVII.	— I opet rru	144

NAJNOVIJE IZDANJE „Zabavne Biblioteke"

Izbor najboljih pripovijedaka svjetske književnosti.

553. »FABIAN«. Roman jednog moralista od Ericha K ä s t n e r a. Reportaža najnovijega stila, u kojoj se iznosi sav nemoral današnjeg velegradskog, naročito berlinskog života. Zato je, bez sumnje, ovu knjigu Hitler i spalio na lomači, jer autor nije gledao na kaos socijalnog njemačkog života onako, kako bi on htio da gleda. Autor je po svojoj umjetničkoj savjesti prikazao jedan svijet, koji se raspada i ruši, a da se sâm nije priklonio ni jednoj struji revolucionarnog socijalizma. Poput kakvog filmskog režisera donosi on najraznoličnije slike današnjeg berlinskog života: svu usplahirenost, perverznost i mahnitanje jedne izmožene epohe. Rijetko bi se u današnjoj svjetskoj literaturi mogla naći knjiga, koja s tolikom preciznošću i promišljenošću obrađuje najvažnija društvena pitanja. Svako njegovo »zašto« dobiva primjereno »zato«. I sve, što on u trijeznosti svoga uma utvrdi, umije tako krasno formulirati, da se čitaocu od uživanja obrazi zarumene. — Din 28. Uvezano Din 38.

Do Božića izaći će u dvije knjige jedan od najboljih romana najnovije svjetske književnosti, koji je u samoj Njemačkoj i Engleskoj za dvije godine doživio 120 izdanja. Pisac mu je švedski liječnik Axel M u n t h e, a naslov knjige:

„S a n M i c h e l e"

(Ispovijest oslijepljeloga autora)